

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMKOND: J. AAVIK, A. R. CEDERBERG,
M. J. EISEN, O. LOORITS, J. LUIGA, J. MARK,
J. MÄGISTE, E. NURM, A. SAARESTE, FR. TUGLAS

TEGEV TOIMETAJA J. V. VESKI

KAHEKÜMNE-ESIMENE AASTAKÄIK

1927

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1927

XXI AASTAKÄIK

№ 7

Politiine Liiv.

Jooni Juhan Liivi poliitilise ilmavaate kujunemisest.

1.

Kui lugeda Juhan Liivist ainult ta luuletusi ja võrrelda ajajärku enne aastat 1893 hilisemaga, siis üllatavad ses võrdlus-vahekorras sisu poolest kõigepealt isamaalaulud. Kuna isamaalised motiivid Liivi varasemas luules on kaunis juhusliku ilmega ja esinevad üldse väga harva, siis on hilisemais lauludes sellevastu just need valdava- maist ja põhjalikumalt arendatud motiividest. Kaua aega pole võidud aimatagi, kui kaugele on ulatunud Liivi poliitilised mõttekäigud. Alles hiljuti ilmunud Liivi „Luuletuste“ neljas trükk toob esmakordselt kõige radikaalsemad neist — Eesti iseseisvust ennustavad värsid. Küll oli viimaseid juba varemini tõtanud tutvustama F. Tuglas („Postimehe lisa“ nr. 14, 1918), niipea kui oldi vabanenud vene tsen- sorisurvest, ja Tuglase järele ka M. Kampmann oma kirjandusloo kolmandas köites, kuid laulud ise olid aval- damata tänini. Nüüd lõpuks on Liivi toodangu kirjasta- misega jõutud nii kaugele, et kõik väärtuslikum on trüki- tuna käepärast. Seega on olemas ülevaade ka Liivi isa- maaluulest kõiges olulisemas. Kuid ometi satuks kitsikusse see, kes ainult Liivi luuletuste põhjal tahaks märkida teed, mille kaudu ta on jõudnud oma poliitiliste vaadete äärmus- näheteni. Selleks on ta luuletustes nii vähe materjali, et tahtmata võib kalduda uskuma: Liivi kaugemale ulatu- vad laulud on tekkinud visionaarses seisukorras, siis, kui luuletajale oli antud „selgesti näha“ ja „selgesti kuulda“ — olukorras, mis pole üldse täpsalt jälgitav. Kuid ka sel juhul peab oletama vähemalt alateadvuses meile luuletuste kaudu tundmatuid kogemusi, mis on koon- dunud nägelikuks pildiks.

Ka Liivi varasem proosa ei paku kuigi palju poliitiliste motiivide poolest. „Käkimäe käos“ ja „Varjus“ on kaju-

tatud küll aadlike ja talupoegade suhteid, kuid nende vahekord pole siiski küllaldaselt valgustatud ei rahvuslikust ega sotsiaalsest vaatekohast.

Mingi pildi Liivi poliitilisest eelharidusest annavad ta publitsistlikud tööd, artiklid, mis kirjutatud ajakirjanikuna „Virulase“, „Sakala“ ja „Oleviku“ juures. Senini on need peale paari väljavõtte üldsusele täiesti tundmatud ja kasutamata jäetud Liivi uurimises, olgugi et sisaldavad küllalt lisamaterjali üldisemalt juba tuntud Liivi-andmestikule.

2.

Juba enne otsekohest ja lähemat kaasaeramist kodumaa politikale ajalehetöötajates oli Liiv aktiivselt osa võtnud poliitilistest sündmustest. Omal ajal on tekitanud küllaltki suurt kõmu Liivi sepi „Baltlaste-Piirikivi“ — müstifikatsioon Eesti Kirjameeste Seltsi tüli puhul aastal 1881.¹⁾ Ja kuigi see esinemine kuulus kaunis nooruslike vempude liiki ja liiatigi oli inspireeritud kõrvalt, koolisõbra F. Kärneri poolt, määras see siiski noore Liivi kindlasti käremeelsete rahvuslaste hulka.

Samal aastal sattus Liiv käremeelse politika ja tärkava vaimuelu õhkkonda, Põhja-Eesti ärksamasse kihelkonda — Väike-Maarjasse. M. Kampmann kirjeldab selle maakeskkohta tüübiliselt maalise aktiviteedi avaldusvorme ja nende mõju Liivisse järgmiselt:

„Ümbruskonna vaimlise elu keskkohaks oli Väike-Maarja, kus Aleksandrikooli abikomitee töötas, mille koosolekutel peeti äratavaid kõnesid ja lauldi isamaalisi laule. Seesugustest koosolekutest võttis Johannes Liiv elavalt osa, kuulis, mis siin näit. C. R. Jakobsoni püüetest, rahvariiduse tõstmisest ja kirjanduslistest küsimustest räägiti. Siin selgus tal isamaaline elusiht, ärkas armastus kodumaa ja rahva vastu“.

(„Peajooned“ III, lk. 26.)

Kui sügav ja kaugel selle peajasjalikult maakoolmeistritest koosneva lihtsameelselt optimistliku ja kergelt tuldvõtva seltskonna mõju oli Liivisse, selgub kujukamalt ühest Liivi enese laastust „Kui mina Eesti rahvuslike mõtte peale mõtlen“:

„Kudas oli enne teisiti, nende kallimeelsete inimestega, kes isamaalikud olivad, kui ma veel poisikene olin.

Missugune mehine vaim silmis, missugune elujulgeus, rõõm, vägevus, missugune kuldsele lootuslik Eesti süda!

1) Selle sündmuse põhjalikuma käsitlemise F. Tuglaselt sisaldab „Enesest ja teistest“ (lk. 90).

Ma mõtlen rahva lihtsaid poegi, ärganud vallakooli-õpetajaid mu nooruspäevil, kellega mul kallis auu oli tuttavaks saada, kui ma veel täies mehe vanaduses ei olnud.

Missugune lootus Eesti asjas!

Hakkas Eesti laul helisema, olivad mehed kui elu ja tuli.

Kas oli nende pilk lühem?

Siis oli eestilist tilgakene veel alles olemas, ja ometi kui palju ta õnnestas!

Nad olivad aja lapsed. Aeg oli sarnaseid õisi kanda võinud.

Ei olnud siis veel kitsaid suurte rahvaste ümber kasvatamise dogmasi olemas.

Siis oli vaba vaimline võitlus Saksa rahvustunde vastu alanud, ja see oli nii lootusrikas!"

(„Elu sügavusest“, lk. 30.)

Aastad 1880 ümber olidki otsekuü politilised mesinädalad. Eesti haritlaskond, kelle haridusmäär kõikus keskmiselt kihelkonnakooli ja seminari-kreiskooli vahel, oli koondunud peaaegu terveni võiduka Jakobsoni poolehoidjaks. Aga ometi oli rahvuslik optimism eriti maal tingitud vähem saavutatud võitudest kui just vastärganute varahommikusest jõuküllasest enesetundest. See maaline energia oli veel kaunis sihitu ning ootas alles tööle rakendajat. Jakobsoni tegevus oli peaasjalikult äratavat laadi, kaugeemale ulatuvaid tegevuskavasid ei olnud ta veel andnud. Valitsusest endastmõistetavalt eemal, aga oma tegevuse alul ka eesti rahvuslike ettevõtete juhtimisest, oli Jakobsoni tegevus ennekõike opositsiooniliselt kriitiline ja pinda-vaalmistav. Lühikese tegevusaja kestel oli ta läbi viinud ainult mõned majanduslikud teostused. Ja alles oma elu lõpul oli ta jõudnud oma ideede sisseviimiseni suurematesse rahvuslik-kultuurilistesse ettevõtetesse.

Jakobsoni surma järele puudus politiline juht, kes vallandatud energia oleks rakendanud mingisse suuremasse teostusse. Küll olid juba Jannseni-Jakobsoni päevil alanud oma tegevust mitmed nooremad ajalehemehed, kuid need olid liitunud ilma põhjalikuma kriitikata kas ühe või teise vastasleeriga, enamasti küll Jakobsoniga. Jakobsoni püüded alalhoidliku voolu eemaletõrjumises rahvuslike ettevõtete juhtimiselt viisid need uued rahvajuhid lõpule. 1883. a. langes nende kätte ka Aleksandrikooli peakomitee, kuna Eesti Kirjameeste Selts oli seda juba 1881. a. saadik. Seega oli aga ka mööda kõik lõhkuv tegevus. Pidi algama

ülesehitamine, kuid selleks puudusid kavad ja Jakobsoni asendav autoriteetne juht.

Vaatamata sellele tahtis iga toimetaja olla rahvale ainujuhiks. Algas äärmiselt isiklikuks muutuv võitlus, mis seda teravam oli seepärast, et ajalehede arv oli kasvanud kiiresti mõne aasta jooksul ennenägematult suureks. Võitlushoos hakati rohkem kui kunagi varemini meie ajakirjanduses apelleerima rahva poole ja kohandama ajalehti rahva maitsele. Ning rahvas ei jätnudki kasutamata toimetajate lahkust ja algas juhtide eeskujul üksteise „lehes tõmbamist“. See viis aga lehed sisu poolest alla labaseks ja väiklaseks.

Peagi algav venestus muutis poliitilise olukorra veelgi komplitseeritumaks ja segasemaks ning rahvajuhtide taktika alandlikult kobavaks ka valitsuse kavatsuste suhtes. Oli silmategemise aeg nii rahvale kui valitsusele ja metsik, kultuuritu' kiskumine omavahel.

Liiv elas läbi need optimisni- ja pettumusaastad kahekümnele läheneva vastuvõtliku-ealise noormehena. Eelpool selgus, kui sügavalt haaras Liivi ärkusaja vaimustus ega ole põhjust arvata, et Liiv poleks märganud ja enam-vähem õieti hinnanud ka Jakobsoni surmale järgnenud langust. Ja kui ta a. 1885 asus „Virulase“ toimetusse, siis ei või neil tingimustel oletada Liivil erilisi sümpaatiid Järve lehe vastu. Sest etteheide poliitilises killustumises ja tülinorimises võis tabada „Virulast“ nagu teisigi. Jakob Liiv, kes Juhanile neil aastail oli mitmeti eeskujuks, ei näi oma tööde avaldamises eelistavat mingit ajalehte, vaid kirjutas ühelajal kõigis suuremais. Otsustavaks motiiviks võis olla Juhan Liivil tõenäoliselt vaid pääsemine otsekohe kirjandusliku tegevuse juurde ja sellega seltsivad nooruslikult liialdatud ettekujutused.

Ei ole täpsaid andmeid Liivi töö iseloomust „Virulase“ toimetuses, kuid selleaegseis aastakäikudes on Liivi nimega varustatud ainult mõned luuletused. Aga võib julgesti oletada, et see oli kõige tehnilisemat laadi kolmanda järgu töö, mis üle jäi Järvelt ja sealsamas töötavalt Wildelt. Kaudselt näib seda tõendavat seegi väike väline asiolu, et Liivil toimetusruumis polnud omaette töölauda ja ta kasutama pidi Järve kirjutuslaua otsa, nagu tähendab E. Wilde „Päevalehes“ nr. 61, 1925, kirjutises „Manalameestest“. Teiselt poolt on usutav, et Liivil üldse polnud erakondlikult täiesti kindlat poliitilist seisukohta ega küllaldast ülevaadet poliitilisest olukorrast. Jgatahes mitte sel määral, et ta iseseisvalt hirmata oleks suutnud poliitilise

elu avaldusi. Enne kui midagi öelda rahvale, oli Liivil tarvis paljugi veel õppida enesel. Nähtavasti selgus õppimise tarvidus peatselt nii Järvele kui ka Liivile enesele ning lahendus viimase asumisega Tartu a. 1886 H. Treffneri kooli õpilaseks. Nii ei kestnud Liivi peatumine „Virulase“ toimetuses kuigi kaua, kuid hoolimata sellest näib olevat talle külge hakanud mõnedki virulaslikud jooned. Kuidas Järve muidu ka hinnata, linna sattunud maaharilasele, nagu Liiv tol ajal oli, oli Järv suurema hariduse ja põhjalikumate teadmistega autoriteet, kelle veended Liivisse nii või teisiti pidid mõjuma.

Venustus oli sel ajal juba alanud. Selle siht polnud küll veel täiesti selge: paljud, eriti käremeelsed ringkonnad uskusid valitsuse uuendusi sihitud olevat ainult sakslaste vastu. Ka Järv tõlgitses venelaste püüdeid ses mõttes, toetas neid ning katsus igati luua sõbralikku meeleolu venelaste suhtes, kuigi ta ei lakanud olemast eesti rahvuslane. Propageerides esialgu ainult heasoovlikkust venelaste vastu, astus Järv rahvuste vahekordade tõlgitsemises peagi veel tugeva sammu edasi. Nii kirjutab ta „Virulases“ nr. 45, 1885 ajas ja oludes haruldaselt varased sõnad:

„Kadugu siis rahvuslised külmuse vaheseinad, kadugu rahvusline hooplemine ja viha vaen ilmast rahvaste vahelt, tulgu vastastik lugupidamine ja auustamine nende vahele. See on inimlik ja inimestele kohuslik. Ükskord saab niisugune inimlik aeg tulema ja veel kaugemas ajas saavad ka rahvused isegi kaduma, saavad kõik rahvad üheks ainsaks vennalikuks inimeste koguks ühte sulama ja nõnda ei saa viimaks enam miskisugust rahvust olema, vaid aga inimene“.

On huvitav, et siin juba selgesti väljendub mõte kõigi rahvuste kadumisest tulevikus. Kindlasti on olnud seegi mõte tuttav ka Liivile, nii siis juba ammu enne Grenzsteini skeptiliste vaadetega tutvumist.

Politiliste küsimuste kõrval tegi „Virulane“ sagedasti tegemist eetiliste probleemidega, eriti karskusega. Ning sellepärast pole vist väär väita, et Liivi „Elu sügavusest“ tuntud moraliseerivad laastud kannavad juba sest ajast pärit ideelisi algtunnuseid.

3.

„Virulase“ toimetusest lahkumise järele ei näi Liivi vahekord kuigivõrra muutunud olevat eesti ajakirjandusega. See näib äratavat temas sama vähe poolehoidu kui ennegi,

aga vaatamata sellele katsub Liiv soetada sidemeid kõigi tähtsamate lehtedega. 1887. aastast leidub ta töid „Virulases“, „Postimehes“, „Sakalas“ ja „Meelejahutajas“. Ja nagu ta kirjutab ise „Sakalas“ nr. 41, 1887, olla ta kaastööd pakkunud isegi „Eesti Postimehele“, s. o. Jakob Tülgile, kelle ainsaks poliitiliseks programmiks oli *idée fixe* „sõda, sõda, sõda“, mis pidi tooma lugejaid ning päästma pankrotile läheneva lehe (P. Grünfeldti „Minevikku jälgimas“ lk. 43). Ainult Grenzsteini „Olevikku“ näib Liiv vältivat, võib olla ikka veel vana antipaatiat tõttu („Baltlaste-Piirikivi“), ja samuti ka Kõrvi „Valgust“. Jakob Liivi teadete järele olla Juhan Liivi luuletus „Äraandja“ („Meelejahutaja“ nr. 51/52, 1887) sihitud Kõrvi vastu ning selles kujutatud äraandja Efialtese all tulla mõista venestajat Kõrvi. Jakob Liivi teade näib sobivat, sest just 1887. a. sügisel oli Kõrv artiklis „Sõnakene Eesti lehtedele“ („Valgus“ nr. 37, 1887) selgesti ja lõplikult väljendanud oma venestuslikud sihid, ja mainitud luuletuse kirjutamisega näib langevat ka umbes samale ajale.

Sel aastal on Liiv teotsenud palju kirjanduslikkude, õieti kirjanduspoliitiliste küsimustega, mille tulemuseks oli kolm-neli juhtkirja. Valitses parajasti kirjanduslik kriis, kirjandusliku loomingu tasapind ei rahuldanud enam kedagi, kriitika oli kas erapoolik või ilmetu ja lugejad olid raamatust taandunud. Need nähted olid päevaküsimuseks, millest kirjutas iga tähtsam leht. Kriisi põhjusi otsiti kirjanikkude väheses hariduses ja ideelageduses, majanduslikus kitsikuses, poliitilises killustumises, ajalehtede ja raamatukogude kasvamises, mis pakkuvat niivõrt lugemismaterjali, et lugejail enam mingit tarvet pole osta raamatuid. Neid küsimusi puudutas ka Liiv artiklites „Meie kirjanikud ja luuletajad“ („Virulane“ nr. 36, 1887), „Eesti kirjandus kui praegune arutuse asi“ („Sakala“ nr. 40—41, 1887) ja järgmisest aastast nende kahega sisuliselt liitavas „Kas ajalehtede paljus raamatute ostmist ja lugemist vähendab“ („Sakala“ nr. 3, 1888). Kriisi tõelisteks põhjusteks pidas Liiv esijoones poliitilisi tülisid, erapoolikut arvustust ja kunstikõrgeks loominguks ulatava kirjanduskultuurilise aluse puudumist.

Aga vaatamata masendavale kirjanduslikule olukorrale uskus Liiv siiski märkavat uue „laulukevade“ tuleku eelkõlasid. Ta nõudis vaid selle tuleku soodustamist ja kirjandusliku arengu kindlustamist kirjanduskapitali asutamiseega. Kirjastava ja kirjanikke toetava kapitali-instituudi loomise mõte, mis muide pole küll Liivi leitud, olla

olnud ka selle artikli käsitusaineks, mille Liiv 1887. a. kevadel oli saatnud „Eesti Postimehele“ ja mida viimane millegipärast ei avaldanud. Kirjanduskapital võimaldaks võtta Liivi arvates kirjanduslikku tegevust tõsisemalt, hakata sellesse suhtuma kui elukutsesse. Tolleaegseis oludes, mida ta kirjeldab „Sakalas“ nr. 40, 1887, ei olla kutselisel kirjanikul olnud mingisuguseid väljavaateid:

„Meil ei või keegi oma elu tegevust ainult kirjanduse peale panna; see oleks lahtiste silmadega nälja surmase jooksmine. Palju on seda katsunud; mõnigi vaimurikkam töökene andis väljaandja kohta suuremat lootust, aga — see pidi, oma elu seisukohta tundes, tõist teed algama, pidi kasuta vaevalist tööd maha jätma“.

Võib olla oli Liivil eneselgi sel ajal mõttesse tulnud hakata kutseliseks kirjanikuks, kuid sellest loobunud põhjalikumalt tutvudes olukorraga.¹⁾ Nii või teisiti, kuid avalikult ei tee Liiv nende küsimustega enam tegemist. Vastkäsitletud tsükliga võib liita hilisemast ajast mõningate reservatsioonidega ainult ühe pikema kirjutise meie kriitika pahedest „Olevikus“ nr. 37, 1892, „Mis peab paranema?“ Aga niipalju kui on neist aineist vihjeid Liivi erakirjades, püsib ta neis kirjutistes avaldatud vaatekohtadel.

Võimalik, et neist kirjanduspoliitilistest tähelepanekuist võrsunud veendumus vaba kirjanikukutse võimatusest sundiski Liivi jälle ümber vaatama mingi teenistuskoha leidmiseks. Ning 1888. a. algusest peale ongi Liiv juba „Sakala“ toimetuses.

4.

„Sakala“ oli sel ajal välja suletud ülemaalse tähendusega lehtede ringist. Ta oli jäänud väliselt väikeseks ja sisult ahtraks kohalikuks leheks. Tolleaegne toimetaja Jüri Peet ei pidanud end politikameheks ja jättis lehe poliitilise külje kõrvaliseks asjaks, aga õpetajana ja põllumehena peatus ta meelsamini kooliküsimustel ja põllumajan-

---

1) Tavaliselt on seletatud ka „Oleviku“ toimetusest lahkumise põhjus iseseisva kirjandusliku tegevuse kavatsusega, kuid siin puudutatud materjal lubab seda võtta kahtlevalt. Kui juhuslik „Oleviku“ (resp. Grenzsteini) juurest lahkumine tööpoolest oli, selgub „Enesest ja teistest“ lk. 37:

„Tõtt öelda, kui kuulsin, et ta enda teisele abile palka kõrgendanud, haavas see mind veidi, et ka mitte mulle. Ta ei taha mind, mõtlesin. Ütlesin üles ja lubati.“

Aga nõnda olin ma ju ennegi teinud, kuid Gr. keelas tagasi“.

duslikkudel ainetel (A. Peet „Õnsa „Sakala“ toimetaja Jüri Peet'i elulugu ja püüded“). Kuid just „Sakala“ tähtsusetus ja poliitiliste sihtide puudumine on meelitanud Liivi auahmust, nagu kirjutab ta ise ühes erakirjas („Eesti Kirjandus“ 1918/1919, lk. 283). Talle sai kaasakiskuvaks mõte „Sakala“ poliitilise kaalu ja kultuurilise tõstmise katsest. Kogemused „Virulase“ toimetuses olid andnud talle enam-vähem õige ettekujutuse meie ajakirjanduse juhtivaist jõududest. Ja meie ajakirjanduse puudusi näib ta tajunud olevat eriti elavalt. Sellepärast pole ime, kui ta on hellitanud mõtet „Sakala“ kaudu pakkuda teistest lehtedest paremat. Peedi poolt ei tulnud Liivi tööle esialgu mingisuguseid takistusi, veel rohkem, Peet tõmbus toimetustööst pea täiesti tagasi. See töövabaduse jätmine äratas Liivis haruldase energiapuhangu ja tööinnu, mis oli seda tugevam, et „Virulase“ juures oli hoitud teda eemale kõigest tähtsamast tööst.

1888. a. algusest peale ilmus „Sakala“ suurendatuna kaks korda kuus ilmuva lisalehe võrra ning sisaldas eriti rohkesti materjali Liivilt. Aastakäigu alul tuleb iga numbri kohta koguni mitu Liivi nime või nimemärgiga varustatud asja. Need olid artiklid, luuletused, lühemad mõttesalmid ja jutustused, mis Liiv omalt poolt mahutas lehte. Oma ilukirjanduslikku tegevust laiendas ta just sel ajal ka novellide kirjutamisele ning avaldas oma esimese jutustuse „Peastetud“ juba esimeses lisalehe numbris. See oli edasitung kõigil aja- ning puhtkirjandusliku tegevuse rindeil.

Nagu kolmkümmend aastat enne seda J. V. Jannsen oma programmi oli mahutanud värsivormis väljendatud sõnadesse, nii on Liivgi pidanud kergemaks avaldada oma usutunnistust värsijalgades kui juhtkirja mõistuslikult kaalutub ridades. Aga kui Jannsen oma esinemis- ja tutvustusvärssidega taotles teadlikult rahvalikkust, siis on Liivil värsivorm tingitud ta poliitilise ilmavaate lüürilisest iseloomust. Sest Liivi isamaa-armastus oli ennekõike ikka veel Jakobsoni-aegne vaimustus, tundenähe, mitte mõistuslikult põhjendatud veendumus, kuigi selle vaimustuse aktiviteedi juures konkretiseerus ka mõningaid tegelikke sihte. Liivi programmluuletus „Soov uueks aastaks“ („Sakala“ nr. 1, 1888) on nii karakterne tolleaegsele Liivile, et seda ei malda esitamata jätta terves ulatuses:

„Uue aastaga
Võtkem järgest täiusele pälda,
Võtkem kooris isamaale hüida:

Sinu eest ma tahan võidelda
Isamaa!

Uue aastaga
Jätkem rahule kõik endsed laimud!
Küll meist maha jäävad külmad vaimud,
Kelle rind ei sinust jõuudu saa:
Isamaa!

Uue aastaga
Astkem kindlalt, astkem julgest tööle!
Tehkem otsa rumaluse ööle;
Küll siis hakkad ükskord särama
Isamaa!"

See sisaldab üldjoontes ka need tegelikud ülesanded, mis oli omaks võtnud Liiv: ühenduse loomise parteide vahel ja hariduslikud püüded. Kuid rahumeeleolu sisen-damiseks üksteist õgivaile ajalehtedele oli „Sakala“ ikkagi liiga kõrvaline leht ja liiga väike autoriteet. Sellepärast pole kavatsustel ses suunas mingit tagajärge. Ja lõpuks piirdubki Liiv selle pahe aegajalise vähem või rohkem pessimistliku konstateerimisega. Rohkem reaalselt pinda oli Liivi kultuuripüüetel ja sellepärast võib märgata selle-sihiliste mõtete põhjalikumat arendamist.

Nagu selgub üksikuist vihjeist Liivi luuletustes, näib ta uskunud olevat inimliku vaimu vabadusse igas olukorras ja igal juhul. Luuletuses „Viljandile“ („Sakala“ nr. 1, 1888) tahab ta tõendada vaba vaimu püsimist ka orjapõl-ves. Ja nähtavasti võõra vaimukultuuri pealesundijate-saksastajate ja venestajate vastu on sihitud aforism „Kesse vaimu muuta vaevleb“ („Sakala“ nr. 2, 1888):

„Kesse vaimu muuta vaevleb —
Asjatumatult võitleb, kaevleb;
Selle töö ei õiget järge,
Tulevikus kiidu pärg.“

Aga kui ei õnnestu ja üldse pole võimalikki rahva vaimu ümbervormimine, siis peaks ometi õnnestuma aren-damine loomupärasel juba olemasolevas suunas!

Kaugemale neist üldsõnalistest põhimõttest ei näi ulatuvat Liivi programm ka kultuurialal. Võib olla oli ta romantikuna uskunud enese vaimustusse ja tungidesse, mis oleks pidanud selguma mingiks kõiki haaravaks teoks. Kuid imet ei sündinud ja juba kolme kuu pärast võib märgata Liivis pettumust. Luuletus „Lumi sulamas maa pinnalt“ („Sakala“ nr. 12, 1888) on otsekui revideerimine ja aruanne kolmekuusest tegevusest, kui ta küsib:

„Isamaa on sull ju tulnud
Vaimu kevade?
Oled aja hüüdi kuulnud,
Ärkand elule?“

ning vastab:

„Ära valust asja küsi,
Õnned — läinud nad!
Igatsejal kaugelt üksi
Veel kord koidavad“. 1)

Esialgu ei muutu Liivi kirjutised „Sakalas“ veel mitte harvemaks. Maikuus teenis ta veel üldise tähelepanu kaunis asjaliku poleemikaga „Oma Maa“ toimetaja J. Jõgeveri vastu. Viimane oli artiklis „Luuleaeg“ („Oma Maa“ nr. 5, 1888) rahvuslikku ärkamisaega nimetanud luuleajaks, mis olla möödunud ning millega ühes olla kadunud ka rahvustunde tegelik tähendus. See habras aine võivat olla materjaliks luuletajaile, tegelikus elus tuleks otsida uuemaid juhtivaid väärtusi. Seda Jõgeveri kirjutist mõisteti rahvustunde täieliku eitamisena ning reageeriti sellele, nagu oli tol ajal kombeks, äärmiselt isikliku mõnitamisega. Ainult Liiv püsis asjalikkuse piirides, võttes sõna kahel korral „Sakalas“ nr. 20 ja 25.

Aga huvitavam kui selle poleemika üksikasjad on Liivi seisukoht rahvusküsimuses, mille ta sel puhul annab:

„Mina olen julge selle peale, et igaüks inimene, kellel kodumaa on, olgu ta ka kõigekõrgemine haritud, ilma rahvuslise tundmuseta ei ole. Ta mõistab teda, ta on ühes temaga haritud; tal on teda, aga ta ei tarvita teda mitte lipuna, ta ei hoople temaga, aga ta ei anna teda ka käest ära, seal, kus teda nurgelisel kombel puudutakse, kus teda ennast, ehk tema kaaslasi alandatakse.“

(„Sakala“ nr. 25, 1888.)

Pärast seda poleemikat on „Sakalas“ 1888 veel ainult üks Liivi nimemärgiga varustatud kontserdiarvustus. Iga tahes pole ta aasta teisel poolel kirjutanud midagi olulisemat. Vahest oli muidki meile tundmatuid põhjusi, mis avab ehk kirjavahetus Liisa Goldingiga, igal juhul võib märkida peategurina pettumuse.

Ka 1889. a. alul pole Liiv kuigi intensiivne, alles aasta keskel muutub ta jälle elavamaks ning ilmutab

1) Olgu möödaminnes tähendatud, et see luuletus on viimane isamaalaul enne haiguse lõplikku puhkemist a. 1893. Nagu juba mainitud, on Liivi varasemas luules üldse vähe isamaa-laule, olgu veel lisatud, et needki koonduvad kõik 1887. a. lõpu ja 1888. a. alguse ümber.

suure hulga luuletusi, jutte ja artikleid. Küll puudub see vaimustus, millega ta poolteist aastat tagasi asus kirjutama „Sakalat“, aga ta on järelemõttlikum ja süvenenum. Poliitikamehena ei avalda ta enam nii ebamääraseid tundeid nagu varem, vaid juba rohkem läbimõeldud otsustusi ja sihtjooni. Aga olgu öeldud juba ette, et Liiv oma poliitilise süsteemi üldises põhjendamises ja üksikasjadeги käsitleluses ei leia mingisuguseid omapäraseid mõtteid, vaid ammutuntud klišeede tarvitamisega lepib, andes neile paremal juhul vaid isikulise tundetooni.

Liivi tolleaegse poliitilise ilmavaate väljendavad jämedates joontes kolm juhtkirja: „Uue aja nähtused ja nõudmised“ („Sakala“ nr. 21, 1889), „Aeg annab arutust“ („Sakala“ nr. 23, 1889) ja „Pilk mineviku, oleviku ja tuleviku peale“ („Sakala“ nr. 30, 1889).

Liivi poliitiline tee on õieti päris tavaline Jakobsoni poolehoidjate tee, mis algab käremeelse saksavaenulise rahvuslusega ning lõpeb idasse sihitud riigimeelsusega. Seejuures ei julge ometi kinnitada, et riigimeelsus tingitud oleks taktilistest kaalutlustest, et venelaste kaasatõmbamist Balti politikasse oleks kavatsetud ainult võitlusvahendina sakslaste vastu. Ei, see on ikkagi päris tõsine riigivaimustus, kui Liiv kirjutab: „...meist võib igaüks avaliku töö tegija ütelda: Ma olen Venemaa alam; ma olen uhkeselle üle, et ma selle isamaa alam olen, ja tema kasuks ja rahva hariduse heaks tööd teen“ („Sakala“ nr. 21, 1889). Veel kujukama pildi riigitruudusest annab Liiv paar kuud hiljem:

„Kui selge vägeva riigi õiguse vaim neid kuberman-gusi läbi joodab, kus tänini ükski võõras keel ja ka osalt võõras meel, mida pärisrahvas tunda ei taha, valitses, siis on väga arusaadav, mis viimane oma pidudel ja koosolekutel nii südamlikult Riigi Valitsejaid elada laseb, on mõistetav, miks ta kirjanduses nii palju palavaid Keisri ja isamaa laulusi, kui truuduse sambaid, leida võib.

„Soe ja pehme kotka pesa
Varjab meid, kui linnu poegi...“

tunnistab laulik vaimustatud sõnal. Ja see tunnistus ei ole mitte pealiskaudne.“

(„Sakala“ nr. 30, 1889.)

Vene keele maksmapanekut koolides, kohtutes ja teistes ametiasutistes toetas Liiv, pidades selle tarvilikuks riiklikust vaatekohast. Ta ei usu, et vene keel koolides kuidagi võiks saada rahvuslikult kardetavaks. „On see siis

kohe millegiks ümber vormimine, kui üht tõist keelt õpitakse?" küsib Liiv „Uue aja nähtustes ja nõudmistes“. Muidugi pidavat olema saksa keele suhtes eriseisukoht, kuna sakslased oma keele peale suruvat mitte riigi-, vaid kihihuvides.

Kõik valitsuse kavatsused tunduvad Liivile täiesti humaansetena ja erapooletutena. Riik ei pea tema arvates eesõigustatuks ei mingit rahvust ega erakonda, vaid hoolitseb ühtlaselt kõigi kodanikkude heakäekäigu eest. Luuletajana on Liiv oma usu riigivalitsuse heatahtlikkusse sulgenud rahvaste võrdlusse kasvava metsaga:

„Suured metsapuud, millel õnn oli enne tärkata ja hiljem kaua oma kaaslaste keskelt kõrgete kroonidega üle tõiste paista, ei või midagi selle vastu, et nooremad vennad aasta aastalt sirguvad ja viimaks terve mets ühepikune on. Loomus muretseb iga ühe eest. Rahvastega on niisammasugune lugu. Need, kes kaua kängus olivad, saavad kord tõistele järele. Riigivalitsus tahab ka, et rahvaste metsas kõik puud ühe pikkused on, seadus on õhk, mis neid kosutab. Seda kiiremalt noored järele jõuavad, mida lähedam õhk neil ümber on. Riik muretseb ühel viisil kõige oma alamate eest, tema seadus korraldab igale ühele ta elu ülesande, igal ühel tuleb teda ühte moodu täita.“

(„Sakala“ nr. 23, 1889.)

Loomulik, et ka ajalooliste sündmuste tõlgitsus teostatatakse veneriikluse vaatevinklist ning eestlaste ajaloolise tõusu aega arvatakse Põhjasõja lõpust alates.

See on venemeelsus igas suunas, kuid ühtlasi on huvitav, et tolleaegseist politikajuhtidest ei ole siiski kedagi, kes sel määral kui Liiv oleks sulatanud ühte riigimeelsuse eesti rahvusliku mõttega. Muidugi, see karakteriseerib ju küll Liivi idealistina, aga ometi ka poliitiliselt liig lihtsameelsena ja kogenematuna.

Kuid ka Liiv ise tunnistab ühes kirjas A. Grenzsteinile („Eesti Kirjandus“ 1906, lk. 104), et ta teadmised ja oskused ei ulatu poliitiliste küsimuste otsustamiseks. „Virulase“ juures oli Liiv olnud õpilasena, edasiõppimise kavatsusega oli ta sealt lahkunud ja ka „Sakala“ juures oleks olnud ta lõpuks siiski meelsamini õpilaseks kui iseseisvaks kaastoimetajaks. Ja just see, et ta „Sakala“ toimetuses sunnitud oli iseseisvalt ja juhtimatult teotsema ka siis veel, kui juba veendunud oli enese nõrkuses, see tekitas Liivis vastumeelsuse „Sakalat“ kirjutada ning viis ta lõpuks Viljandist lahkumiseni.

Liivi erakirjadest selgub, et ta suhtumine kogu meie ajakirjandusse oli sel ajal kriitilisem kui kunagi varem, kuid teiselt poolt oli ta sama teadlik ka enese piiratud võimeist. Tal oli isegi kavatsus oma ajalehte välja anda, kuid kavatsus polnud tasakaalus võimetega ning jäi katki. Sellepärast jäi üle üksainus võimalus: veel õppida, õppida seni, kuni jõuab vigade märkamisest loomisoskuseni.

5.

80.-te aastate lõpul ja 90.-te alul oli kahtlemata A. Grenzstein kõige haritum eesti lehetoimetaja. Sellepärast hindas sel ajal Liivgi ennekõike „Olevikku“ ning püüdis „Sakala“ juurest lahkudes pääseda selle lehe toimetusse, mis lõpuks ka korda läks. Liivi-Grenzsteini vahekord kujunes algusest peale õpilase-õpetaja vahekorraks ning püsis niisugusena nähtavasti kogu koostöö kestel aastail 1890—1892. Järjekindlaiks õppetundideks olla olnud Grenzsteini sõnade järele ühised korrektuurilugemised, mis viisid Liivi lähemale kõigile neile aladele, mida iganes puudutab ajaleht. Sedalaadi vahekorras võib kinnitada mõjutluste olemasolu *a priori*, ilma et tarvis oleks kujata tõendusmaterjali. Aga mõjutluste suund on üksikasjalikult juba raskemini määratav. Sest kahjuks polnud Liivil „Oleviku“ juures võimalusi avalikult kaasa rääkida poliitilistes küsimustes. Grenzstein ei pidanud teda küllalt kompetentseks kirjutama juhtkirju ja nii pole saanud Liiv kogu „Oleviku“ juures oleku ajal avaldada oma vaatekohti rahvuslikus küsimuses. Õieti ainult üks kirjutis „Jänesse kiri jänestele“ („Olevik“ nr. 42, 1892) puudutab kodumaa sisemist politikat, kuid seegi võtab asja sotsiaalsest küljest. Sellepärast käib Grenzsteini mõju jälgimine kaudseid teid ning on teistest raskem ja keerukam.

Need aastad, mil Liiv töötas „Oleviku“ juures, olid pöördelised Grenzsteini politikas. Sest just nende aastate kestel vahetas Grenzstein rahvusliku ja kiriklik-alalhoidliku politikasuuna venestavate sihtide vastu. Kuid selle juures on ometi üks joon, mis Grenzsteinil püsis kogu aja: see on riigitruudus ja veendumus veneriikluse kasust eestlastele. Seega on 90.-te aastate aluks Grenzsteinil üldjoontes õieti samad põhimõtted, mis kaasa tõi Liivgi pärimusena „Virulase“ ja „Sakala“ toimetusest. Aga kuna Liivil neile alustele toetus rahvuslik idee, siis muutus viimane Grenzsteini süsteemis järjest lodevamaks liikmeks. Kui Liivile rahvas ja rahvus olid identsed mõisted, siis lahutas Grenzstein neid seda teravamalt, kuni lõpuks

rahvus kaotas tema silmis oma kaalu täiesti. Kuid eestlaste rahvusliku iseolemise lõpliku eitamiseni jõudis Grenzstein alles pärast Liivi lahkumist „Oleviku“ juurest oma „Eesti küsimuses“ 1894; nii siis võis Liivi aeg olla otsustamiseelseks kahtluste ja kaalutluste ajaks. Nende päevade skeptitsismi aastatetagune kajastus väljendub vahest kõige õnnelikumalt Liivi sofistlikus, mõttevallatlevas laastus „Kas rahvas kaob, kas teda hoida saab?“ („Elu sügavusest“ lk. 20).

Grenzstein oli ajajärgu aktiivsemaid ja liikuvamaid iseloomusid; ta oli nende hulgast, keda ka skeptitsism ei kalluta tegevusetusse ja resignatsiooni, vaid kes ikka otsivad ja kaaluvad uusi tõdesid. Seepärast võib uskuda, et Grenzstein rohkem, kui otsekohesed andmed lubavad järeldadagi, on kaaludes kõikunud väga mitmekesiste tõdede vahel. Juba kontrastseadusele toetudes näib tõenäolisena, et Grenzstein eesti rahvuse kadu mõeldes võis kujutleda ka kontrastset olukorda — rahvusliku iseolemise püsimumist ja arenemist kõrgemate poliitilise elu astmeteni.

1885. aastal rahvusküsimust põhjalikult käsitledes tuli Grenzstein veendumusele, et eestlaste rahvuslikku püsimumist ei ähvarda mingi tõsisem hädaoht. Eestlaste püsimumise poolt kõnelevat rahva ajalooline vastupidavus ja rahvuslik ärkamine ja teiselt poolt — üldiselt maadvõttev kristlik-humaanne vaimline vool. Seejuures pidas Grenzstein eesti rahvuse kõvemaks toeks Vene riigivalitsust. „Viimaks on meil lootus, et riigi- ja keisritruu Eestirahvas suure riigi ja vägeva keisri varjul seks võivad jääda, mis nad on — Eesti rahvaks“ („Olevik“ nr. 42, 1885). Illusioon valitsuse heatahtlikkusest näib olevat tal sel ajal nii tugev, et see ulatus mõtteni meie iseseisvast poliitilisest enesekorraldusest vene kaitse all. Nii vähemalt võib mõista ühte Grenzsteini mõttesalmi „Oleviku lisan“ 1885, lk. 144:

„Kui peaks kuri väenlane
Kord tükk'ma kodu pinnale:
Hurra! Siin elab Eestimees —
Tall elav raudne müür on ees!“

Eks ole see mõttesalm sisult sama kui Liivi luuletus „Ma mõtlesin“ („Luuletused“, neljas trükk, lk. 96), milles kõneldakse kodumaad kaitsvast eesti rügemendist. Teiselt poolt tõestavad ka mõningad vähemad joonekesed Liivi poliitilistes sõnavõtmistes Grenzsteini kirjutiste jälgimumist ja nende mõju juba 1885. a. paiku.

Tolleaegsed mõtteavalduse võimalused olid piiratud ja sellepärast võis Grenzstein isiklikus vahekorras edasi anda julgemaid ja kaugemaid mõtteid, kui trükitud materjal kunagi lubaks oletada. Aga ometi on kahtlane tõendada midagi kindlamat. Igatahes sai Liiv just Grenzsteini kaudu tuttavaks meie rahvusliku politika kõige pessimistlikumate ja kõige optimistlikumate väljavaadetega. Ning neist väljavaateist on olemas täiesti loogiline tee Liivi hilisema poliitilise ilmavaateni.

6.

Tehkem kokkuvõtteid.

Liivi poliitiline ilmavaade on kujunenud põhijoontes juba enne ta haigust, s. o. enne a. 1893. Ta hilisema toodangu isamaalised motiivid lasevad end tagasi viia kui algelementidele Jakobsoni-aegsele affekteeritud isamaa-armastusele, Järve móraalset värvi patriotismile ja rahvaste ühtesulamise mõttele, Grenzsteini eesti rahvuse kadumismõtetele, Järve ja Grenzsteini riigiustavusele ning Grenzsteini mõtetele rahva poliitilisest enesekorraldusest. Isegi kõige julgemate isamaalaulude puhul pole tarvis nende sündimist seletada müstiliselt, nagu seda on tehtud praeguseni, vaid loogilised alused on olemas ka neil erandlikudel luuletustel.

Liivi isamaalist suunda toetavaid hilisemaid väliseid poliitilisi sündmusi võib vaadelda ta isamaalaulude tekkimisel vaid kõrvalteguritena, mis võisid õhutada tegevusele ja mõtteavaldusele, anda rohkem selgust ja kindlust, kuid ei võinud midagi olulist lisada või muuta. Sellelt vaatekohalt tuleks võtta ka 1905. a. sündmusi, kuigi on võimalik, et Liivi Eesti iseseisvust kuulutavad luuletused sündisid just sel ajal.

Peab tunnustama: Liivi isik ja toodang on erandlikud eesti kirjanduses, kuid ometi pole mingit põhjust neid mähkida salapärasusse ning tumedusse. Ka Liivile lähenemine on võimalik inimlikult-lihtsalt.

Veebruar 1927.

O. Urgart.

Oskar Luts.

2

4.

Oma esikteoses „Kevade I“ on Luts juba suur sõnakunstnik. Kõik ta kunstnikuvõrused väljenduvad ses teoses ja ei saa öelda, et Lutsu anne oleks vahest hiljem

arenenud nagu Eduard Wilde ja Jakob Mändmetsa anded. Kunstiliselt on 14 a. pärast ilmunud „Olga Nukrus“ isegi nõrgem. Kuid muidugi on ajajooksul avardunud Lutsu ainevald.

„Olga Nukrus“ pole mingi täiuslik teos, kuid minu arvates on ta väga iseloomustav Lutsu loomingus. Kõik Lutsu ande voorused ja ka nõrkused on koondunud sellesse teosesse. Seal on voorusena vestmisosavust, heade kõrvaltüüpide loomise oskust, huumorit, nukrust, värvikat ümbruse ja olude kirjeldust. Kuid ka läbematust, mis ei luba alati teatava olukorra kujutamist lõpule viia, pealiskaudsust, udusust, kindlusetust. Ning üks väga karakterne nõrkus või kalduvus — liiga suur armastus oma peatüüpide vastu. Selletõttu ongi tal lemmiktüüp, kuna täisverd realistil (milleks meil Lutsu on harjutud pidama) lemmikuid oma tüüpide hulgas ei võiks olla. Kirjanik-realist peab täpsalt tundma asja või inimest, keda ta kirjeldab, kuid ta peab olema külm ja erapooletu ta vastu. Tsiteerin, mida ütleb Tšehhov sel puhul: „Lugesin ühest heast jutustusest suurlinna rannaäärse restorani kirjeldust. Ja on kohe näha, et autor imetleb muusikat, elektrivalgust, roose nõõpaukudes, et ta ise ilutseb sealjuures. See pole hea. On vaja seista väljaspool neid asju, kuigi peame tundma neid hästi, peenusteni. Kuid peame nende peale vaatama ikka otsekui põlgusega, ülevalt alla. Ja tuleb õieti välja.“

Lutsu esikteos ilmus 1912. a. Ta ei kuulunud nooreestlaste perre, vaid sammus iseseisvalt. Kuid ometi tuleb ta kõigi tunnuste põhjal asetada Noor-Eesti individualistide ja sümbolistide perre. Noor-Eesti poolt algatatud uus kirjanduslik suund on talle omane. Ta kirjanduslik stiil, veidi lüüriline, hämar ja habras on edasiehitamine, sest võimatu oli tagasi laskuda. Teadlikult pole küll kaldunud Luts ühegi rühma poole. Sest ta pole kunagi olnud ideekirjanik. Teda on huvitanud ainult inimene. On tundnud ainult oma ande pakitsemist. Loomine on olnud talle tarve, „psühkoloogiline väljahingamine“, nagu tähendab Jaan Oks. Ja ta on loonudki juhuslikult, valimata kõike, mida on ette dikteerinud ta kirjanikuinstinkt.

„Kevade“ on kahtlemata Lutsu kõige parem teos. See on terves eesti kirjanduses väljapaistev, haruldane oma lihtsusest ja usaldatavusest. XI peatükk ses raamatus on võrreldav ainult Dickens'i suurepärase proosaga. Ja samuti laste hingeelu kujutamine õnnestub Lutsul alati. On otse armsad ta hiljemini ilmutavad „Nukitsamees“, „Inderlin“ ja „Andrese elukäigu“ esimene pool.

M. Kampmann nimetab nende kirjanikkude hulgas, kelle vastu Luts erilist huvi tundnud, ka Cervantest.

On palju cervantes'i maailmakirjanduses. On palju loodud Don Quixote'ile ja tema kaaslasele vastavaid tüüpe. Kui tahame, siis võime ka Lutsu „Kevade“ ja „Don Quixote'i“ vahel tõmmata rööbikjooni. Muidugi mängib „Kevades“ siis Don Quixote'i osa Arno Tali ja Sancho Pansat — Joosep Toots. Arno Talit tunneme juba.

Toots on tema vastand — realist, praktiline eluinimene, täis tegevustarmu. Teda ei huvita unistus ega targutus. Ta pole üldse isiklikust elust teadlik. Osundan „Kevadest“ Tootsi kohta: „kuna aga Toots koerust tehes kunagi seda ei mõtelnud, et ta koerust teeb; tema rahutu ja väsimatu vaim otsis endale tegevust.“

Toots on vigurite peale vaatamata positiivne tüüp. Hari-likult ei õnnestu kirjanikkudel positiivsete tüüpide loomine, kunstilise kujutamise mõttes. Kuid siin on Lutsu sel puhul päästnud ta suurepärase huumoriand. Komismittunde on ta tüübi loomisel võtnud aluseks ja tüüp on õnnestunud.

Siin kohal märkab vahest mõni, et ma vähe puudutan Lutsu huumorit, kuna ometi seda nii palju on Lutsu loo-
mingus.

Kuid L. huumor on mind huvitanud ainult seal, kus ta on rakendanud selle tõsise kunsti loomisele. Osa L. loomingust, nagu juba eelpool tähendasin, on ju ikkagi ainult naljategemiseks ja sellel ei saa peatuda.

Oma väärtuslikkudes teostes on aga Luts kahtlemata suur humorist. Et veenduda selles, on vaja lugeda ainult ta „Kevadet“. Võib kümned korrad lugeda seda raamatut ja ikka pakub ta värsket naudingut, mis juhhib teie paremate esteetiliste emotsioonide poole.

Erilisi väärtusi ei sisalda näidend „Laul õnnest“ (1913). Draama ja näidendi kallal on Luts õnne kat-
sunud, kuid väljapaistvat teost ta sel alal pole andnud, hoolimata sellest et mõni vanem arvustaja teda kui näitekirjanikku on ülistanud. Seda põhjendades on juhitud tähelepanu ta heale dialoogile. Kuid heast dialoogist on vähe, et olla hea näitekirjanik. Üllatavalt rütmiline ja täiuslik on Tolstoi dialoog, kuid ta on üllas ja suur vaid eepilises proosas. Lutsu näidendid on rütmitud, kompo-
sitsioonilõõdvad. Lavalises näidendis peavad dramaatilised repliigid kantud olema tegevusest, iga sõna peab olema tegevus. Seda nõuab tänapäeva teater.

Vastupidisel juhtumil, kui näidend aga vaid lugemiseks määratud, siis otsime sealt mõttetiinust, üllatavat vaimukust, ületulvavat jõudu.

Lutsu näendidid vaevalt vastavad neile nõudeile. Paiguti vilksatab neis midagi, mis annab lootusi, kuid ei rahulda. Ühevaatuselist „Kapsapead“ on küll isegi klassiliseks nimetatud, kuid ometi puudub sel teosel haaravus ning veetlevus. Ühiskondlik satiir kahtlemata, kuid ikkagi keskpärane teos.

Tipu väärtuslikkuse mõttes paneb Lutsu dramaatilisele toodangule „Mahajäetud maja“ (1914. a.). Ent ka see on ainult õnnestunud kavand, mitte teos. Kuid igitahes on tas usutavat dramaatilisust.

„Soo“ (1914) on üks paremaid Lutsu novelle. Asetatud soo müstilisele foonile, on ta käsitletud impressio-nistlikult. Vahele on põimitud lopsakaid, värskeid natura-listlikke pilte. Mõned vähema tähtsusega näendidid vahe-peal („Pärijad“, „Ärimehed“), ilmub 1915 kolmevaatuslik näidend „Pauvere.“ Ka selle teose tähtsus on ainult kirjandusajalooline — enne-sõjaaegset alevi-ühiskonda, seltsi-elu käsitlev komöödia.

Ilmasõda suigutab kirjanduslikku tegevust. Neli aastat ei ilmu Lutsult midagi. Alles 1919. a. ilmub talt rida teoseid. Lutsu satiir on siis juba muutunud kergeks, mõnikord isegi labasevõitu följetoniks, mis pöördub täie-likult rahva naeruerkude poole. Säärastest teostest võib nimetada „Suve“ (1919) j. t.

Vene revolutsioon ja sellele järgnevad rahutused kuni vabadussõja ajajärguni, millal meie moodsasse kirjandusse tekkisid tugevad lihameelsed, elumeelsed toonid ja helisev ajalaul, puudutas Lutsu vähe. Ta jätkas sel ajal Tootsi seeriat ja laskis välja „Vähkmann ja Co.“ taolisi merimadusid.

Tema teine, tõsine kirjanduslik pale aga väljendub sel ajal muinasjutus ja lüürilises novellis. Ühiskondlik-kude sündmuste üle naerab Luts, kuna enese siseelu on teravasti eraldatud väliselust. Ta on sulgunud endasse ning ilutseb. Ilmuvad 1919. a. muinasjutulised näendidid nagu: „Sootuluke“, „Sinihallik“, „Viimne pidu“ j. t. Luts kui fantast, kui reaalsusest taganeja esineb neis teostes. See on Lutsu kirjanikuisiku üks omapärane joon, väljendus.

Kuid võimsat, müstilist fantaasiat ei ole Lutsul. See on sageli abitu loosklemine irreaalses ilmas, rohkem ehi-tatud mõistusega, kui hoovanud alateadvusest. Lutsu fantaasia pole sensibiilne, vaid intellektuaalne ja viimasena mitte tugev.

Ta on sõbralikus, familiaarses vahekorras oma sookolidega, lõõbib nendega, ajab lorajuttu. Tema fantastiliste kujude taga pole haaravat sümboli- ning mõttetüüpust ega hinge saladusi riivavat mõttekujutust. Lutsu fantastika on kõik rohkem loodud mängeldes, tundes lõbu oma mõttekujutuse pinnapealsest lainetusest. Nii ei tule muinasjuttu mitte mingi eriosana võtta ta loomingus. Sest ta pole sel alal samuti loonud märgilisi väärtusi. Muinasjutulikkus on üks joon ta toodangu karakteris, väljapaistev nüanss, orgaaniline osa. Muinasjutud täiendavad Lutsu loomingut, kunagi aga ei suuda teda esindada. Ideelt on need aga enamasti sümpaatlikud. Nii näiteks on liigutav muinasjutt „Onu paremad päevad“ peategelase naiivne, kuid kõikumatu usk paremasse tulevikku, ka siis, kui talt kõik on võetud ning ta seisab ilmas ükski. Rõõmsalt võib ta ka siis lausuda: „Noh, minu paremad päevad on alles ees?“ Samuti on huvitav „Sinihallik“, kus inimesi painab kuri saatus, elu raskus. Kuid rahvavanem ja ta poeg ei lakka uskumast paremasse tulevikku. Ja selles naiivses usus ongi suur võim, jõud.

Kuid 1919. a. avaldab ta ka novelli „Kirjad Maariale“, mis on avamäng ta nukrate juttude seeriale. Muidugi, nagu olen juba tähendanud, on nukker eluvaatlus talle juba esikteoses omane, kuna „Kirjadest Maariale“ see asub domineerivale kohale ta loomingus. Murtud, melanhoolne lemmiktüüp ja madonnalik naine, neile pühendab Luts nüüd palju lehekülgi. Selles molltoonis on kirjutatud kõik ta hiljemini ilmuvad väärtuslikud teosed nagu „Kara-vaan“ (1920), „Harald tegutseb“ (1921), „Andrese elukäik“ (1923) ja „Olga Nukrus“ (1926). Erilist tähelepanu nende hulgast nõuab „Andrese elukäik“. Sel puhul on Luts seadnud endale suurema ülesande: kujutada üht inimelu laiemas ulatuses. Ja see on tal õnnestunud. Kuid mul on tekkinud mõte, et Oskar Lutsu on selle teose kirjutamisel suurel määral inspireerinud Charles Dickens oma loominguga. Kuid mitte mõelda, et ma tahaksin kõnelda Dickensi mõjuist Lutsu loomingus. On siin ehk mõjuga tegemist, siis peab seda selgitama kirjandusteaduslik uurimus. Mina arvan, et Dickensi ja Lutsu anded on teataval määral sugulased. See sugulus on ilmne ka Lutsu teistes teostes. Heasüdamlik huumor, vaheldudes valusate traagiliste momentidega on nii Dickensile kui Lutsule omane.

On sarnased nimelt Dickensi „David Copperfield“ ja Lutsu „Andrese elukäik“ kompositsioonilt. Nii kaotavad

mõlemad lapsed David kui Andres lastena oma vanemad. Mõlemate kaitseingliks kibedal eluteel jääb mälestus lahkunud emast. Mõlemad poisid on rikkaliku mõttekujutusega, heasüdamlikud, kannatlikud, andekad. Lapsepõlve-aastais on nad sunnitud elama viletsais oludes, kannatama halbade inimeste kurjust, kes nendega halastamata ja toorelt ümber käivad. Toorena, despootlikuna lapsekasvatajana esineb „David Copperfieldis“ mr. Mordston oma õega, „Andrese elukäigus“ vanatädi poja Augustiga. Nad mõlemad kohtavad elus ka häid inimesi, kes osa võtavad saatuse hooleks jäetud poisikeste elukäigust ning seda kõigiti püüavad parandada. Nii saab Andrese tegelikuks kaitsegeeniuseks alguses noormees Baumann, hiljemini apteeker Relling, kes annab poisile hariduse, nii et ta võib iseseisvalt astuda ellu. David Copperfieldi päästab toorest masendavast ümbrusest ekstsentriline vanaema. Lõpus kaob kompositsioonide sarnasus, Ja see on õieti tingitud peategelaste iseloomudest. Andres kandes melanhoolia rauda hinges ei rahuldu eluga. Suur apaatia on ta saatja. Ta elulised jõud, tegevusenergia kuivavad mehees kokku. David Copperfield aga astub õnneliku näoga ellu, teotseb, on optimist.

Kuid on veel üks kokkupuutuv ühine punkt neis romaanides. Copperfield hakkab juba lapsena armastama oma pansioni-peremehe tütart Agnest ja hiljemini abiellub temaga. See Agnes liigub ka „Andrese elukäigus“, on ka Andrese pansioniperemehe, leivaisa tütar ning poisis tekib lapsepõlves juba ta vastu õrnu tundeid. Ja hiljem abielluvad nad ka. Haabituselt sarnanevad Dickensi kui Lutsu poolt kujutatud armastus. Ses armastuses pole lihalikkust, see on puhtplatooniline, hingeline ilutsemine, õrn, süütu ja puhas. Vastavalt Andrese iseloomule on tema armastuses enam pessimistlikke noote.

Huvitav, et Luts Agnesele isegi teist nime pole valinud. Dickens Agnes on igatahes temasse sügavalt mõjunud.

Aga kui „David Copperfieldi“ põhitoon on optimistlik, täis eluenergiat ja tahtet, siis käib läbi Andrese elukäigu raskepärane, tumemeelne vari ja ta lõpeb ahastava akordiga. Miks peab eestlane paratamata lõpetama kurvameelusega?

Muidugi, üldiselt vaadeldes tundub 123-leheküljeline „Andrese elukäik“ väikesena medaljongi asetatud miniatuurpildina inglise kirjaniku 1500-leheküljelise laiaulatusliku, monumentaalse kompositsiooni kõrval. Kuid arvan, et Lutsul oleks eeldusi ka sarnase suure kompositsiooni

loomiseks, kui ta asjasse süveneks sama põhjalikkusega ja püsivusega kui Dickens.

Teine suurem ja huvitavam teos on romaan „Iiling“. See on üks jutustusist, milles autor püüab olla kõige objektiivsem. Pole nukrat põhitooni, ainult õpetaja Lillep ja Elmar Lipstok on ta lemmiktüübile väga ligidased.

„Iilingus“ annab Luts reljeefse pildi meie linna väikekodanlikust seltskonnast. Meie kõik oleme ise elus kohanud vahest kahtlast pr. Senderit, „kroogitud huultega“ äia Tiikmanni, lakeeritud tühist noorisandat Hugo Pillandit, flirtimisest elavat Amanda Langet ja teisi. Kõige vähem elulisemad on Lillep ja Anna, ehk küll autor neile palju lehekülgi on pühendanud. Noort jumalameest on olnud ikkagi raske kujutada. Ta on jäänud ühekülgeks, ehk küll autor jutustab ta joominguist koos vana apteekri Martmanniga.

Meie väikelinna demokraatlik-labane, tühine silmakirjalikkuses kinni olev seltskond on aga seal tõesti meisterlikult kujutatud. Kes ise on elanud säärase inimeste hulgas, mõistab, kui hästi on Luts tabanud nende maneere, kõnekäände, kombeid.

„Olga Nukruse“ peategelastest on olnud juttu. Tagasein on kujutatud tihedate, mõjuvate värvidega. Linna vaesemad agulid, neis peituvad pahed, viletsused, neid on meil meisterlikult osanud kujutada ainult Luts. Ja näiteks prostitueeruva Dagmari tüüp — see osutab, et Luts võib mitmekesiseid naisi kujutada. Ta pole aga ses teoses kiindunud üksi oma madonnasse. Ilmasõja närvlik meeoleolu mõjub ka kindlasti lugejasse, seda on „Olga Nukruses“.

Lutsu jäljetonidel pole suurt väärtust. Need on enamasti kirjutatud iseseisvuse alguspäevil ja nende tähtsus on seotud selle ajaga. Neis on Luts jälle lõbus pajats, kes pakub rahvale nalja. Kuid ega see Lutsu naer polegi nii hele, selle taga hiilib ka nukrus. Olen märganud, et ka tema jäljetoni on tekkinud midagi raskepärast, häirivat, mis ei lase naeru puhkeda muretult, nagu see sündis „Kevades“ Tootsi heristükkide puhul.

Ei ole veel aeg Lutsu teoseid lõplikult hinnata. Seisame ise ta teostele veel liiga lähedal. Meie praegune hinne ei saaks olla õiglane.

Kuid Luts on isik. Ja kui pole küllalt individuaalne ta põhjamine, hall, habras, läbipaistev stiil, siis on seda ometi tema toodang üldiselt võetuna. Tema loomingul on oma ilme. Ja selles on kunsti. Tuletame meelde Oscar

Wilde'i lauset: „Kunst on individuaalse temperamendi individuaalne väljendus.“

Muidugi pole Lutsu isik teravalt välja kujunenud. Kuid meie tõul pole vist eeldusi, et anda lõõmavahingelisi byron'eid, või teravsüingeid isikuid, nagu oli seda Strindberg.

Meie mõistame Lutsu isikut ja loomingut. Teame, et ta pole ideekirjanik. Ta on kirjanik-psühholoog. Inimest on ta tahtnud mõista, seletada, kaitsta. Ja et inimene sotsiaalne olend, siis peegeldub iseenesest selle inimese taga ka ajajärgu ühiskond. On ometi ajajärgu meeoluga imbunud läbi kõik ta teosed. Kui erksa sisetundega vaimline isik pole ta rahul kõige olevaga. Ja sellest sõltub ta idealism. Suur kaunis hõllandus läbibistab kõiki ta teoseid! Ta usub: „Võib olla tuleb Sinihallik ometi —.“

Ja Sinihallik on uue, kauni, parema maailma sümbol.

November 1926.

Ilmar Reiman.

(Lõpp.)

Läti Hendriku *Meme* (= *mēmē*).

Paganusaegseid eesti ja liivi isikunimesid esineb teatavasti kenake kogu esmakordselt XIII sajandi algupoolelt pärit Läti Hendriku kroonikas (*Origines Livoniae sacrae et civilis*). Selle huvitava nimematerjali hulgas töötab keeleajalooliselt olla eriti huvikütkestav nimi *Meme*, mis pärast siinkohal temal tubatagu peatuda vähe pikemalt.

Mainitud vana allikas, *Or. Liv.*, XV. 1 esitab meile '*Lambito et Meme, seniores ad Saccalen*', nõnda siis asetab kõnesoleva-nimelise Sakala vanema rinnu kuulsaima eestlaste muistse vabadusvõitluse aegse kangelase Lembituga, milline asjaolu jällegi kannustab meid, võimetuina andmete nappuse tõttu jälgima *Meme* isikut, vähemalt võimalust mööda seirama ta nime ajalugu. Sama lähte IX. 11 annab lisaks kohanime *Memeculle* (= ? *mēmē küllä*) Ascheradeni ja Kokenhuseni lähedusest, mis võimalikult pärineb liivi keelest ja oma esiosas sisaldab sama mehenime. Edasi esitab sama *Meme* vabatmehe nimena Vönnust (*Tartum*.) *Bruiningk*, *Livländische Güterurkunden* I lk. 313, ja viimaks veel M. J. Eisen, *Eesti Keel* II lk. 6 aastast 1582 pärit Poola valitsuse aegseist dokumentidest Mehikoorma nime *Andrys Memopoik* (= *mēmō-*), nii et käsitletav nimi on eestis tarvitusel olnud vähemalt veel XVI sajandi lõpuni.

H. Ojansuu, Suomalaista paikannimitutkimusta 151—2, on Läti Hendrikul esineva e. nime tüve leidnud ka Lääne-Soome kohanimeses *Miemoinen*, *Miemoila*, *Miemois*, *Miemois*, a. 1549 dokumendis veel koguni sugunimena *Clemet Memoynen* (= *Miemoinen*). Selle nimeainestiku siiakuuluvus saab eriti kindlat tuge veel Toivo Kaukoranta' (Satakunta VI, lk. 157—8) avaldatud teatest, millede järgi Karkku kihelkonna asustusmuistendidki veel kindlal kujul mainivad isikunime *Miamo-Piäti*, *Miamo-Piäte* (rahvaetümoloogiliselt *niemi* 'neem' sõna põhjal mõnes teisendis *Niemo*:ks moondunud) ja seda sisaldavaid kohanimesid *Miamojoki*, *-silta*, *-ahre*, *-vainio*.

Ojansuu toob ülemaitsiteeritud kohas selle liivi-eesi-soome ühise mehenime seletamiseks esile sm. Lönnroti sõnarm.-s esineva *miemo* 'vanmäktig', *olla miemoksissa* 'vara medvetlös, domnad' ja viimasest tähendusest lähtudes peab *Miemo(inen)* nime alg tähenduseks 'langetõbine'. Kuid selles semasioloogilises valguses seistes katkevadki kõik käsiteldava tüve edasijälgimise niidid, ja kõnesolev kindlasti algsöömeaegne nimi saab, nii paistab, sisuliselt väheusaldatava tõlgitsuse.

Meelitavana tunduva seletusvõimaluse perspektiivid annab aga teispoolt Suojärve karjala murde *miemoi* 'meheke', ilmsesti siiasamma kuuluv sõnakuju. See võiks olla *miēs* 'mees' sn. deminutiivvaste, kujunenud reduplikatiivselt, s. o. esimese tüvesilbi kordamise teel (*mie-m-* < *mē-m-*), nagu neid tänini läänemeresm. lastekeelis igal pool moodustub (vrd. e. murd. *mamm* 'mari', *pupp* 'puder', *pipp* 'piim' jne., Eesti-Ingeris sm. *poppa* 'tuli' ~ *polttä* 'põletada' jne.). Pole põhjust ka algsööme keelt pidada praegusist teda jätkavaist sugukeelist selle lastekeelse tuletamise võrra kehve-maks, nagu nende ridade kirjutaja ajak. Eesti Keel V lk. 189 refereeritud¹⁾ suulises ettekandes on katsunud näidata, vrd. algsm. reduplikatsiooninähte kohta ka tema kirjutist Virittäjä 1927, 95—99. Tähendusvarjundist 'meheke' aga mehenimeni on õige lühike tee, seda on käidud ka germ. nimes *Karl*, millega etümoloogiliselt identsed saks. *Kerl*, kesk-ülasaksa *karl* 'Mann, Ehemann, Geliebter', ingl. *carl* 'Kerl, Mann'. Lönnrot'il esineva *miemo* tähendusvarjunditki pole võimatu tuletada siitsamast, kuna 'langetõbist' on küll võidud eufemistlikult tähistada '(vaeseks) mehikeseks'.

1) Referaadis kahjuks mitmeid trüki vigu, m. s. õige eksitavalt *Luojärve pro Suojärve*.

Nagu näeme, *Meeme* nimi ulatub igatahes tagasi juba algsoome keelde, tema vastuvaidlematu algkuju, olgugi semasioloogilises tõlgitsuses veel vahest kõhklusi, oleks *mēmej (liivi, eesti) ~ *mēmoj (eesti, sm., karj.), ja ta iga sellega on vähemalt 1200—1500 aastat.

Julius Mägiste.

Avalik kiri pr. Aino Kaldale (sünd. Krohn).

Lugesin Teie kirja, mille saatsite (5. 3. 27) vastuseks ühe minu perekonnaliikme õigustatud nõudmisele: maha kustutada uues „Tähelennus“ Koidula kleptomaania teade ebaõigena. Teie kategoorilise keeldumise tõttu seda inetut ja täiesti tõestamata teadet välja jätta olen sunnitud avalikult sõna võtma. Kõigepealt lubage Teile seletada, et niisuguse haiguse kindlaks teha võivad ning tohivad arstid, ütleme arstide konsiiliumid, muidu ei või niisugusel jutul olla mingit alust ja ta langeb tühjade juttude liiki, mille eest tema laialilaotaja isiklikult vastutust kannab. Et minu õde Lydia (Koidula) mingi vaimlise defekti all ei kannatanud, ei noores eas ega pärastises elus, selleks võib tunnistuseks olla nähtus, et vend, keda Teie oma kirjas ütlete olevat Pärnu ajajärgus olnud veel „väike“, kes ajajooksul Koidulaga muret ja rõõmu jagades suureks kasvas, lõpuks mitu aastat Koidula ja ta mehega Kroonlinnas koos elas ning teenis, et see vend, nüüd 73-aastane rauk, ega keegi teistest sugulastest midagi sellest ei ole kuulnud; esimest korda lugesime sellest Teie „Tähelennu“ „eluloost“. Palun, lugege Koidula kirjad omakseile, eriti neid väheseid Pärnu ajast, kirjutatud varsti peale kooliaega (Eesti Kirjandus 1924, nr. 9, ja 1925, nr. 6)! Kus Teie leiate seal, nagu Te „Tähelennus“ lk. 34 laialt seletate, neid „haiglasi kannatusi, alalist vaimlist häbi ja alandust“, mida kleptomaan Koidula läbi elanud? Neis nooruskirjades paistab igale lugejale silma süütu, sätendav elavus ja suur elurõõm. Kui sel ajal Pärnus niisugust juttu ülepea oli, milles ma ka veel kahtlen, siis on vist kõige tõenäolisem, et Koidula koolipingi-konkurent ja kadestaja Lilli Suburg oli ka nende inetute lobajuttude selleaegne laialilaotaja ja vist ka ise süüdistaja, kui olud seda lubasid. — Ja nüüd, kus selle pika aja jooksul need jutud vaikinud, Pärnu kohviklatš oma suud enam lahti pole teinud, tulete Teie ja

soendate Soome seltskonna, Koidula sõprade ning austajate ees selle maitsetu toidu uuesti üles kui mingi ajaloolise tõe. Aga motiivid on Teil nüüd needsamad kui 60—70 aasta eest kooliplikal Lilli Suburg'il: kadedus Koidula vaimlise kuulsuse ja austuse pärast. Sellest see Teie üleolev toon Teie fantastilises kirjelduses ja Koidula haigekstembeldamine. Teie ise tahtsite Eestisse tules vististi küll Soome silla meepoolseks algatajaks olla. Selleks oli Teil tarvis Koidulat millegagi kompromiteerida kui mitte tõsiselt arvesse võetavat isikut. Teie enese kirglik jahipidamine kuulsuse järele on kirjanik Alle poolt leidnud iseloomustava kirjelduse ja seda pilti ei hakka ma siin kordama. Koguni vastumeelselt olen Teie kui naisterahva vastu kätte võtnud poleemika-sule, aga olete viimaks minugi selleks sundinud.

*

Teie olete veel ühe teise kirja siia saatnud samas asjas (30. 3. 27), millega ma ka tutvusin. Kõige naiivsem nim. kirjas on küll see, et selle adressaadi kaudu minuga tahate hakata kauplema, et kui käesoleva kirjutise Teie vastu jätan avaldamata, siis lubate „Tähelennu“ teise trüki jätta välja andmata, nii kaua kui minu elupäevi veel jätkub.

Või nii! Otse kui oleks minul asja Teilt seda paluma või soovima tulla. Ütlen Teile: minul on täiesti ükskõik, kas Te oma „eluloo“-fantaasia teist või mitmendat korda trükki panete või mitte. Ei ole ju mitte mina üksinda temast saanud seda muljet, et „Tähelend“ ei ole mingi tõsine uurimus, vaid on kirjutatud romaani laadis ning suunas ja et Koidula kui ka mõni teine isik meie perekonna-liikmeist figureerivad temas kui osaetendajad ning et teda, Koidulat, panete Teie kui romaani-kangelast ka kannatama, nagu seda harilikult tehakse.

Teie teisele kirjale on nüüd ka Teie „materjal“ juurde lisatud tõend-dokumendiks, kahe kirja näol, mis teisalt olete saanud. (Kirjad ei ole originaalis, vaid omavalmistatud koopias.) Jätan nende autorid nimetamata, et lugeja nende kui tuntud isikute nimede mõju alla ei langeks; ei ole nemad ju vaidluse all olevast asjaolust ise midagi näinud ega oma kõrvaga kuulnud, vaid kirjutavad teiste „tunnistajate“ jutu järele, kes oma silmaga midagi näinud ja oma kõrvaga kuulnud olla! — Üks neist tunnistajatest olnud keegi tol ajal meie majas töötav õmbleja ja teine meie toleaegne kõõgitudruk; peale nende

veel kirja autori vanem õde, kes küll ise midagi kuulnud ega näinud pole, aga siiski tõendab, et see tema noorpõlves olnud „üldtuttav“.

Tore! See siis ongi see Pärnu ürgallikas, millele Teie oma hirmujuttudega toetute. Esimene, õmbleja, jutustanud: väike Koidula olevat isa käest nii peksa saanud, et veri taga, ja keegi väike laps, kes seda õmbleja juttu pealt kuulnud, hakanud nutma... Kõle dramaatiline! Küll oskas õmbleja jutustada! — Ja see oli isa Jannsen'i armsam laps ja pärasine eesti rahva lemmikluuletaja, kelle ta veriseks peksis. Minu teada armastas isa teda juba noorelt enam kui meid teisi, ja temast sai siis ka isa elu-aegne abi ning kaastööline. Ja selle lapse olla ta veriseks peksnud! Seda ei saa Te küll kedagi uskuma panna. Mina sellest midagi kuulnud ega näinud ei ole.

Teine tunnistaja, kõõgitudruk, jutustab, et väike Koidula olla nii nobedasti varastanud, et tema, kõõgitudruk, päris hädas olnud oma raha Koidula eest ärapeitmisega, isegi seinapragude vahelt olla ta seda kätte saanud ning ära näpanud.

See on aga hull! Või isegi seinapragude vahelt! Aga ütelge ometi, aus proua, asja dramaatilise mõju peale vaatamata, kas Teie niisugust inimest tõesti arvate olevat täie aruga, kes oma raha seinapragude vahele hoiule pannes selle laste eest ära peidab? Säärast teguviisi võib pidada tõepoolest teiste inimeste kiusatusse-vedamiseks. — Laps otsib raha seinte kaudu! Jälle kõle dramaatiline, kuid mitte tõenäoline! Aga meie majaseintes pragusid ei olnudki, nagu harilikult rehetubades neid esineb. Meie elasime linna-alkkooli majas ja selle seinad olid kõigi oma pragudega siledaks krohvitud. — Kas tarvitseb veel korrata, mis liiki niisugused jutud ning „materjalid“ kuuluvad!

Edasi: Ülalmainitud hirmsa peksmise kiuste noorel eal näppab Koidula edasi ka vanapoolses eas oma „tuttavate ja professorite majades“, kord nipet-näpet, kord midagi muud. Seda ütleb teises Teile saadetud kirjas selle autor. Ta olla seda kuulnud dr. Hurda abikaasalt ja „ka perekond toetanud seda juttu.“ Kus see olnud, kas Tartus või Peterburis- ja kellelt proua Jenny Hurt seda kuulnud, ei ole kirjas öeldud.

Ma olen tõepoolest veendunud, et ka need on lapsikud kuulujutud, ja on enam kui kahtlane, kas neid seal ülepea kõneldi. Proua Hurda poeg, hr. Max Hurt, kes praegu pealinnas ametit peab, teatab enese ja oma vanema õe

pr. Mohrfeldi nimel kirjalikult, et nemad iialgi sellest ei ole kuulnud, et kadunud Koidula põdes kleptomaaniat. „Nähtavasti on meil siin tegemist hariliku tuulest võetud kuulujutuga“ (ärakiri 9. märtsi kirjast).

Pr. Jenny Hurda iseloomu kirjeldab Koidula ühes oma kirjas omakseile 26. okt. 1880. a. (ilmub edaspidi Eesti Kirjanduse lisas).

Mis nüüd puutub Jannsen'i perekonda, siis vast mäletate ka Teie veel, aus proua, 21. veebruari 1916. a., mil „Vanemuises“ toime pandi J. V. Jannsen'i mälestuspidustus. Seal oli V. Reiman pidukõnelejaks. Ka mind kutsuti sinna ja ma istusin Teie kõrval. Juba siis sain Teist mulje, et ega see proua kõike seda, mis siin öeldakse, ei kiida. Aga Reiman'i kõne Jannseni elutöö ja möödamminnes ka tema perekonna tunnustamise kohta oli nii südamest voolav ja südamesse tungiv, et, kui ta lõpetas, ma muud ei teadnud teha kui üles tõusta, teda kaelustada ja tänutundes suudelda.

Ja need eelmainitud tuttavad ja professorid, — kes need olid ja kus nad elasid? Koidula Tartus ei käinud läbi ühegi professoriga. Need olid tol ajal peale mõnejuudi sakslased. Küll seisis ta kirjavahetuses mõne Saksamaa ja Soome professoriga, aga kirjaliku läbikäimise teel vist küll ka Teie arvamise järele niisuguseid asju toimepanna ei saa. Ainuke professor, kellega ta kokku puutus, oli akadeemik Wiedemann Peterburis. Karakteristikaks, missugune oli Koidula vahekord Wiedemann'i ja selle perekonnaga, juhin Teie tähelepanu ülalmainitud Koidula kirjale 26. okt. 1880, kus ta seda vahekorda kirjeldab. Wiedemann'i akadeemiku-juubelipidu puhul 1880. a. Koidula oli ühes oma mehe dr. med. Ed. Michelson'iga Kroonlinnast Peterburi sõitnud Wiedemann'ile isiklikult õnne soovima. Vist ikka Teie arvates ta sealt ka midagi näppas ja ära viis.

Eestlaste seast kõige tähtsamaid tegelasi ja nii ka Koidulale kõige tähtsamaid tuttavaid oli dr. Kreutzwald. Temaga puutus mu õde kokku nii kodus kui ka Kreutzwaldi enese perekonnas. Selle tõearmastaja arsti silmis ei oleks kleptomaaniahaigus, kui Koidula oleks seda põdenud, mitte saladusse jäänud. Tema ei oleks Koidula isaliku sõbrana, kes oma kirjavahetuses haruldase avameelsusega lausa kõik südame pealt ära ütles, igatahes mitte vaikides mööda läinud kleptomaaniast, kui ta oleks sellest Koidula juures märganud kõige vähematki. Kuid seda,

millest Teie fantaseerite, ei dokumenteeri dr. Kreutzwaldi kirjade kogumik mitte („Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahe- tus“ I ja II). Nii räägib seegi asjaolu Teie tuulise oletuse vastu.

Teine tähtis mees, kes Koidulaga Eesti esimese laulu- pidu päevil tuttavaks sai ja selle isiku kohta oma arvamist on avaldanud nii ungari- kui ka saksakeelses reisibro- šüüris, on prof. Hunfalvy. Mainitud teoses („Reise in den Ostseeprovinzen Russlands“, Leipzig 1874, lk. 120 ja 121) jutustab ta järgmist:

„Jannsen elab eesti kiriku lähedal ühes suuremas täna- vas ühekordses omas majas. Uksesildil on lugeda: „Eesti Postimees“, kõige loetavama eesti ajalehe nimi, mida Jannsen toimetab ja välja annab. Kui sisse astusin (ühes Swani ja Aspeliniga, kes pidu puhul olid meil korteris. — Pärastised Soome professorid. Tõlk.), võttis meid vastu parajasti koju tulnud peremees ja esitles mind perekon- nale, tema abikaasale ja mõlemale tütrele; mina üksinda ei olnud veel tuttav, sest et mõlemad noored soomlased olid perekülalised. Lühikese jutu järele lahkus proua Jannsen ja teine temaga õige sarnane tütar, kes temale nähtavasti on majatalistustes abiks, ja jutupidamise juhti- mine jäi nüüd peremehe ja kohalejäänud tütre hooleks, kelle käes ka, nii kui mul kõigest paistis, näis olevat majas mingi vaimlise ülemjuhatuse osa.“ See on Lydia, „Ojamöldri“ autor ja, möödaminnes öeldud, esimene eesti naiskirjanik. Oma luuletusi andis ta välja nimetuse all „Emmajõe Öpik“; tema siis ongi esimene eesti ööbik.“

„Mis on siis selles nii iseäralikku, kuulen ma mõnda lugejaist hüüdvat, kui keegi parema kasvatuse all võrsunud neiu, kelle isa kirjanik, ka novelle ja luuletusi kirjutab. Minagi ütlen: omakohast ei ole ka tõesti selles mitte midagi iseäralikku; inglise, prantsuse, saksa kirjanduses, isegi juba meie juures Ungaris tuleks see alles siis kõne alla, kui naiskirjanik tõesti midagi väljapaistvat pakuks. Teine on asi eestlaste juures. Siin laseb asi aimata seda arenemist, mis on tarvis, et mingit rahvast ülepea lugeda haritute kilda; see on eesti linnakodanikkude keskel mingi kevadõie-sarnane nähtus, mis alles hiljuti möödunud olu- kordadel oli koguni võimatu. Selle nähtuse tähtsusest saame varsti aru, kui kuuleme, missuguse uhkusega hr. Jannsen ütleb: „Mina olen sündinud juba priiuse aja- järgul.“ Kõik eestlased olid ju kuni 1819. aastani orjad, ja praegugi veel arvab vanaaegne linnakodanik, et linnas eesti algkooli tarvis ei ole.“

„Võib olla ma ei oska õiget väljendust anda neile tundeile, mis mind valdasid Jannseni majas. Ma tundsin, kui veel enam noori olluseid juurde luuletasin, enese viibivat nii-ütelda noor-eesti seltskonna õhkkonnas, mille vaimline juht minu külastuse puhul oli majaperemees, mille huvitavam liige aga paistis olevat preili Lydia. Tema rikkalikud pruunid juuksed, mis moodsa ehte alt olid selgesti näha, varjasid kõrget otsaesist ja ilusat, koguni väga kaunist nägu, millest välja paistab hingesügavus ja mõtte-rikkus. Tema hääl on armas, saksa keelt kõneleb ta väga kaunilt, nagu üldse Baltimaa haritud elanikud; kõne ja liigutused on elavad, aga mitte äkilised. Ta kasv on natuke üle keskmise.“ —

Teie ütlete teises oma kirjas otse kui enese vabanduseks: „Soomes ei ole arvustajatest ükski seda kohta „Täheleenus“ puudutanud, sest et see teiste kirjutuste hulka kaob.“ Eksite, aus proua! Tähele pani seda igaüks; iseäranis koolilapsed tõlgitsevad seda oma viisi, aga iga mõistlik lugeja hindab seda Teie poolt kui mingisugust arusaamatust, et mitte ütelda: too rust.

Et arvustajad ega Eesti ülikooli igaaastastel kirjanduslooloengutel ei lektor ega kuulajad seda „tähtsat faktorit“ ei puuduta, tuleb panna nende peene taktitunde arvele, peamiselt Teie enda vastu. Ega Te's ometi oma „Täheleendu“ selleks ei kirjutanud, et teda ei loetaks, kas täielikult või osalt?!

Sellest nõndanimetatud Koidula haigusest ei tea ega teadnud midagi ka Koidula surnud või elus sugulased ja tuttavad kaasaegsed, ei tema õde Eugenie Rosenthal ega selle abikaasa dr. Heinrich Rosenthal ega nende pojad, kadunud prof. Elmar Rosenthal, ega selle veel elus lesk Edith Rosenthal ja ka mitte teine veel elus poeg, insener Walther Rosenthal. Mõne kuu eest mind külastades eitas viimane kategooriliselt oma ja oma vanemate nimel Koidula juures niisuguse haiguse võimalust. Tema isa, dr. H. Rosenthal, olla õlgu kehitades temale näidanud seda Teie kõmutedadet soomekeelses „Tähdenlento's“ ja tähendanud: „Imelikud asjad, mida niisugusel noorel kirjanikul juhtub! Paneb ilmsüütu inimese kas või puuri.“ Dr. Rosenthali õde Marie, nüüd 80-aastane, sama fenomenaalse mäluga nagu ta vend, tõrjub pahameeles tagasi säärased kalhtlustused. Ka preili Niggul, kes omal ajal teenis dr. Hurda juures, nüüd surnud, ütelnud, et ta kunagi ega kuskil pole niisugust asja kuulnud ega näinud, millest

proua Kallas oma „Tähelennus“ kirjutab. Seda tunnistas minule tema vanem õde, kes Tartus elab.

Teie eitate oma esimeses kirjas Lilli Suburgi algatust kõnealuses „kleptomaania“-klatsis. „Tähelennus“ lk. 41 ütlete Teie: „Lilli Suburgi ja Koidula südamlük koolisõprus sai rutulise lõpu, sest esimese ema leidis tarviliku olevat oma tütre käigud Koidula kodus valjult ära keelda.“ — Mina omalt poolt võiksin oletada ümberpööratud nähtust, ja see näib mulle isiklikult tõenäolisem. Oli ju Lilli Suburg sündinud vigase näoga, mis noore plika isiku tegi ebameeldivaks.

Niisama kõik need teised koolipingi-jutud unustatud pliiatsitest, Koidula mustadest kätest, plekilistest riietest jne. — kelle muu poolt võisid nad tulla, kui tema kaasõpilaselt, „südamlükult sõbralt“.

Kirjeldatud sensatsioonijuttudest mõjub kõige kohutavamalt Teie „materjales“ leiduv teade, et Koidula olla „teise koolilapse kooliraha ära võtnud“. Aga millega on seegi põhjendatud? Kas ei võinud tähendatud koolilaps oma kooliraha ise olla läbi lõõnud ja siis süü Koidula peale ajada! Jne.

Olen püüdnud ka selles tumedas asjas selgust tuua. Kirjutasin Pärnu naisgümnaasiumi juhatajale, kus Koidula omal ajal oli õpetust saanud ning arenenud, ja palusin tema omal isiklikul juhatusel ning valvel kooliarhiivis lasta toime panna uurimist, kuivõrt see kuulujutt, kui teda ülepea kord peaks olema olnud, dokumentaalselt võiks olla põhjendatud või mitte. Kiri oli Pärnu saadetud 30. aprillil 1927. a. Nüüd, 15. juunil s. a. sain sealt hr. dir. Kõöselilt vastuse, milles öeldakse, et midagi sellesarnast ei ole leitud: „Nimetatud märkusteraamatud olen hoolikalt korduvalt läbi vaadanud ning kõik Lydia Koidula kohta käivad märkused välja kirjutanud. Seal leiduvad (ülespidamise kohta) pea alati märkused (numbrid) „sehr gut“, „recht gut“, „gut.“ Ainult üks kord (1856. a. II. sem.) leidub märkus „nicht ohne Tadel.“ Kuid samas hindamise raamatus pole ühtki märki selle kohta, miks antud juhtumisel ta ülespidamist nõnda on hinnatud. Sellekohane seletus peaks tingimata olema protokolliraamatus, mida, nagu tähendasin, ma üles pole leidnud. Kuid julgen kindlasti oletada, et sellel märkusel mingit sidet ei ole Lydia Koidula kohta lendu lastud kleptomaania küsimusega.

Ennemini võib raamatus leiduvate märkuste andmetel oletada, et ta ülespidamine on olnud laitmata, sest üks kord esinev „nicht ohne Tadel“ võib oma tagasihoidliku formuleerimise tõttu käia mõne väiksema eksituse kohta. Kui ma tulevikus asja kohta uusi andmeid leian, tahan Teile kohe neist teatada...“

Teie fantaasia sünnitis näib lõppude lõpuks olevat ka Koidula kooliea „närvipõletiku-haigus“, millest peale Teie keegi muu midagi ei tea. Mina igatahes ei ole näinud, et mu õde oleks noores eas üldse põdenud. Aga seda haigust oli Teil tarvis, et sellega Koidula „traagikat“ kuidagiviisi usutavaks teha ning seletada. See on lihtsalt Teie leidus. Koidula ei kannatanud mingisuguse traagika all. Tema abielu oli õnnelik, ta armastas oma meest, oma Edushing'i südamest ja tõsiselt. Dr. med. Michelson oli ametivendade seas väljapaistev, seltskonnas lugupeetud ja otsitud arst-akušöör, läbi ja läbi džentlmen, armastas kõigest südamest oma Lydusha't, ja mõlemad olid teineteisele truud ning ustavad, seisis vaimliselt ja eetilisel teineteise väärilisel kõrgusel.

Kunagi ei sünnitanud natsionaalsed küsimused nende vahel mingit arusaamatust või antagonismi. Selleks olid mõlemad teineteise vastu liiga õrna taktitundega. Koidula tundis kirglikku igatsust oma isamaja, kodumaa ja rahva elu järele, kelle kasuks ta elanud ning töötanud, rõõmu ja muret jaganud. Selles ei olnud midagi haiglast. Mingit „traagikat“ Koidula elus ega abielus ei olnud. Teie „Tähelennus“ aga sihhib kõik selle poole, et Koidulat ja tema elu kujutada hakatusest lõpuni haiglasena, ebanormaalsena ja teda kirjeldada rahva ja haritud seltskonna ees mitte tõsiselt võetavana, alaväärtuslikuna.

Kordan veel kord: Koidula vaim oli alati terve, selge, aus ja tugev, tugevam kahtlemata kui meil mõlemal, aus proua. Koidula vaim oli nii tugev, et ta haiguse (vähktõve) piinast hoolimata veel surmavoodil mind suutis naerma panna, jutustades mõnest Kroonlinna saksa seltskonna klatšiprouast. Vist tahtis ta mulle viimset lahkumistundi muuta kergemaks ja lõbusamaks. Oleks ta siis teadnud jutustada ka Teist ja Teie „Tähelennu“ loost, vististi oleks ta minu ka siis naerma pannud, silmapilgu tõsidusest hoolimata.

Kõnesolevate kleptomaania-juttude tekkimist valgustab uuest küljest, mida pole senini tähele pandud, gümnaasiumiõpetaja Aug. Rööp, kes mõne aasta eest Tartu

ülikooli suvekursustel mag. W. Grünthal-Ridala loenguid kuulanud.

Kui mag. Grünthal on puudutanud „Tähelennu“ järele Koidula külge poogitud kleptomaaniat, on Tartus tuttav inglise keele õpetaja preili Leydig vastanud, et väide, nagu oleks Koidula kleptomaaniat põdenud, ei vasta tõele.

Neid teateid omades pöördusin isiklikult preili Leydig'i poole, kes andis mulle täiendava seletuse: mitte rahul olles „Tähelennus“ esitatud kergete, põhjendamata väidetega astunud kursused kokku (auditooriumis nr. 1), et kõnesolevat küsimust eneste vahel arutada. Muude seas seletanud iseäranis lugupeetud kirjanik-õpetaja Ernst Peterson, kes Pärnumaalt Vana-Vändrast pärit: tema olevat arvamisel, et seesugune jutt pahatahtlikkuse sünnitis, mis on lendu lastud Lilli Suburgi poolt armukadeduse põhjal. Lilli Suburg armastanud C. R. Jakobsoni, kes oli tol ajal Vändras vallakirjutaja. L. Koidula oli aga Jakobsoniga varemalt sõbralikus kirjavahetuses, mis igale kirjandusharrastajale võiks tuttav olla. Kartes, et säärane kirjavahetus võiks vastastikust lähenemist (võib olla tekkivat armastust) soodustada, pidas Lilli Suburg piiripäimise suhtes tarvilikuks L. Koidulat diskrediteerida laimujuttudega.

„Tähelennus“ toetutakse mitmel korral Lilli Suburg'ile kui mingisugusele autoriteedile. Ei ole siis ka mitte huvituseta temaga tutvuda mõne rea kaudu — niipalju kui kuukirja ruum lubab.

A. Jürgenstein'i poolt „Eesti Kirjanduses“ 1924, nr. 9 avaldatud kirjutises, milles Lilli Suburgi isiku iseloomustamise kohta teateid leiame, on nimetatud tema „mõttekujutust haiglaseks, millel pole mingisugust reaalsust“ (lk. 396), tema iseloom olnud „naisterahvalik hüsteeriline“ (lk. 399).

Üles kasvanud rikka mõisniku majas jääb ta oma rahvale ja isale võõraks; valejuttude ja kirjutistega tungib ta kallale oma ümbruskonna inimestele, kes ausasti oma elutööd teevad ja edasi püüavad, ja saab viimaks oma ema toetusel sellega valmis, et oma pillavate, laisklevate eluharjumustega hävitab oma tubli isa, rikka suurtalu omaniku varanduse ja õitsva talu ja tõukab terve perekonna õnnetusse.

Veel „Eesti Kirjanduses“ 1923. a. (lk. 562 ja 563) tungib ta kallale ühele ärkamisaja ausamale Vändra tegelasele, vanale tummadekooli direktorile J. Eglon'ile, mis sünnitas selle tänulikus kasvandikkude-peres äärmist pahameelt.

Võtke viimaks, aus proua, minu poolt soovituselt Teie edaspidisele eluteekonnale kaasa kahe vana rahva juhtsõnad: 1) gnothi seauton! 2) Quidquid agis, prudenter agas et respice finem! —

P. S. Käesoleva avaliku kirja vastuseks ilmub nüüd vist küll kohe Teie repliikkiri, nagu Te ise ähvardate. Kuid minul pole Teiega polemiseerimiseks himu ega tahtmist. Olen liiga vana. Uskugu ja arvaku igaüks, mis tahab. Oma viimse kohuse kalli õe vastu olen täitnud.

Tartus, 1927.

Dr. med. E. Jannsen.

Kirjanduslik ülevaade.

Juhani Aho: **Valitud jutud ja laastud I.** Tõlkinud Konst. Vanik. Noor-Eesti kirjastus Tartus 1927, 191 lk. 200 mk.

Valdava osa käesolevast kogust moodustavad n. n. laastud. Pikemaid novelle esineb ainult kaks.

Aho on tuntud kui soome parim lühikeste juttude meister. See jutuvorm pole mingi Aho enda leiatis, seda on enne teda Soomes küllalt viljeldud, seda enam veel Lääne-Euroopas. Kuid Aholt on pärit selle nimetamine laastuks ja Aho teene on, et ta selle luulevormi Soomes arendas emeokematule ja kättesaamatule kõrgusele. Aho biograaf G. Castrén leiab, et selle luulevormi harrastamiseks on Aho saanud äratusi osalt omamaalasil kirjanikelt, nagu Päivärinta, Reijonen j. t., peamiselt aga maailmakirjanduse paremailt jutumeistreilt Kiellandilt, Maupassant'ilt, Daudet'lt j. t. Teiseks, väliseks tõukejõuks on nähtavasti olnud nõuded, mis Ahole kui ajakirjanikule esitasid ajalehe huvid: niisuguseid lühikesi asjakesi oli ajalehes iseäranis mõnus kasutada. Nii üht kui teist laadi kogemused omandas Aho peamiselt Pariisist, tutvudes seal lähemalt prantsuse tolleaegse novellistikaga ja ajakirjandusega, milles eduga viljeldi lühikese jutustuse vormi.

Paistab nii, et Aho alguses ei hinnanud kuigi tähtsaks oma pisi-juttude toodangut. 1891. a., oma esimest laastude kogu välja lastes, selgitab ta eelmärkuses või saatesõnas, kust on saanud ta selle nime ja mis väärtussuhtes seisavad tema enese arvates ta laastud muude töödega. Ta ütleb seal, et nagu riista voolides puusepalt langeb laaste ta töötoa põrandale, mis pühitakse kas uksest välja, heidetakse koldetulle või antakse lastele mängukanniks, nii on needki laastud samal kombel kirjaniku töölaualt pudenenud; et ta neid ometi ei raatsi tuule heita, siis noppigu neid see, kes neist vahest on huvitatud¹⁾. Kuigi autor nii siis ise näib andvat õige väikese tähtsuse neile laastudele oma suuremate tööde kõrval, on ometi just laastud saanud Aho pärisalaks, kus ta enesel kõige kodusema on tunanud, milleues

---

¹⁾ See saatesõna on tõlgitud ja ilmunud J. Aaviku „Laastudes I“, 1907.

väljendub Aho omapära iseäranis ilmekalt ja milledest paljud kunsti-väärtuselt on võrdsed ta parimate novellide ja romaanidega. Mõned kriitikud näevad Aho laastudes koguni ta kunstisaavutiste tippu.

Aho laastude ained on väga mitmekesised. See on vorm, mis kõlbab igale ainele. Nii on Aho oma laastudes andnud inimkaraktereid, looduspilte, loomajutte, kultuuriloolisi iseloomustusi, enda sisimaid meeleolusid, mütoloogilise tagapõhjaga kujutisi, poliitilisi ja ühiskondlikke allegooriaid jne., jne.

Sellest mitmekesisest ja vaheldusrikkast ainemaailmast pakub teatava läbiloike käesolev valik. Vaatleme raamatu sisu juttude järjekorras.

„Hellmanni härra“ ja „Maailmast tagakiusatu“, ainukesed pike-mad jutud käesolevas kogus, on Aho paremaid novelle, iseäranis teine neist.

„Hellmanni härra“ (1886) on kõrk ja toores, taltsutamatu ja äri-mehelik Savo suurtalunik. Kahtlasel teel on ta Oulus omale raha kogunud, siis Savost laokiholeva mõis-talu ostnud, tubli kaasavaraga naise võtnud ja saadud rahaga mõisa korda seadnud. Metsaga, hobustega ja viljaga hangeldades ja oma torpareid armutult pigistades on ta suuri summasid kokku ajanud. Esimene naine suri varsti jõhkra mehe tooruse kätte ja teine naine väriseb alatasa mehe toore hirmu-valitsuse all. — Tuluhindamiskomisjon istub koos. Et teatakse Hellmannil suuri sissetulekuid olevat, siis määratakse talle mitmekordne tulumaks. Hellmann jõuab ise kohale ja sõimab kõige jämedamal kombel läbi kogu komisjoni ja sõidab ise rahulolevana koju. Asi antakse kohtusse. See mõjub Hellmannisse nii, et alandab end andekspalumisest kõigilt kohtulikmeilt pealtkuulajate juuresolekul ja väikese sõprussöömingu finansseerimiseks. Sööming aga lavastatakse asjaosaliste poolt just Hellmanni narrimiseks ja korraldatakse Hellmanni kulul hiiglasuur sööming-jooming. Aga kui rahvas parajasti rikkalikult kaetud laua taha istub, tormab minekulolev Hellmann sisse ja virutab kogu lauataie põrandale pihuks ja puruks. — Käesolev novell on realistlik, õigemini naturalistlik sündmustikunovell. Just sündmustiku, vahelduse ja elavuse poolest on see üsna erandlik Aho toodangus. Tegelasikond on arvurikas ja kujud väga eriilmelised. Neist on Hellmanni kuju otse ebaproportsionaalselt esile tõstetud, nii et teised üsna selle varju jäävad. Sel on suurel määral sarnasust Kitzbergi räuskava Mogri-Märdiga. Hellmanni kuju on jõuline ja massiivne, aga ta on ühtlasi tublisti liialdatud ja samuti nagu pisut vastoluline või ebajärjekindel oma ootamatu alandlikkusega peale kohtukutse saabumist. Kogumulje novellist jääb ometi jõuline ja terviklik.

„Maailmast tagakiusatu“ („Maailman murjoma“, 1894) on hoopis teist laadi isikukujutis. Peategelaseks sulane Junnu, tugev, vaikne ja tumemeelne, teiste alatine pilkealune. Täiesti ebaseltskondlik tüüp, kes ei oska teistega sobida, kes tahab olla vaid üksinduses ning rahus, peamiselt vahest seepärast, et teda haavab teiste südameetu kius ja pilge. Ta tõmbub kõrvale, aga kui teda liialt ärritatakse, satub märatsemishoogu ja võib saada mõrtsukakski. Ainult loomi — hobust, lehma — hoiab ta, sest need on ta vastu palju õiglasemad ning paremad kui inimesed. Suusõnalisel kokkuleppel peremehega saab ta luba kauges laanes omale maja ehitada ja kütispõldu teha. Seal elab ta mõne aasta, siiski alalises hirmus ja kartuses inimeste ees, kes teda võiksid leida ja kiusama tulla. Siis korruga aetakse raudtee-siht läbi laane, otse üle tema põllu ning onni, ja et ta oma onni eest ei korista,

siis lõhutakse see ja Junnu pannakse vastuhakkamise pärast vangi. Kogu ta varandus ja töövaev hävib. Et tal peremehega kirjalikku lepingut pole, saab peremees tema maja ja põllu eest tasu omale. Junnu ei oska mõista, miks talle nii palju ülekohut tehakse. Muude kõrvall saab raudtee talle suuremaks vñhavaenlaseks. Ta viimne vara, lehmgi, saab veduri all surma. Kui raudtee avamispidu peetakse, tahab ta rööbast lahti kangutades rongi kraavi lasta; kui see ei õnnestu, haarab ta hüglasaure kivimüraka ja paiskab selle tulevale rongile vastu. Aga vedur paiskab ta veriselt tee kõrvale, kust ta viiakse sama pidurongiga linna — viimsesse vanglasse. — Junnu on Aho suurepärasemaid tüübijoonistusi. Haruldaselt ühtlane, ter-
viklik ja objektiivselt nähtud. Võib-olla on siingi pisut liialdust, aga põhijoonis on ta õige. Näib, et Aho siin käsitleb üksikinimese ohverdumist kultuurile, ja kuigi ta ise oma suhtumist kultuurisse lähemalt ei väljenda, näib ta ise kaasa tundvat kultuuri ohvreile. Junnu on tüüp, kes usub ainult oma isiklikku õigusse ja kes ühiskondlikke tar-
beid ei mõista ega tunnusta. Käesolevat teost peetakse Aho pare-
maks saavutiseks novelli alal. Sündmustik on hästi keskendatud, ei ole midagi üleaurust, pole venitatud kohti. Stiil on asjalik ning konk-
reetne ja kompositsioon haruldaselt pidev. Kindlasti võib näha siin Maupassanti kindlapiirdelise, lähimõeldud, kompositsioonipideva
novelli head eeskju. Tüüp ise on kindlalt soomepärane. Teose mot-
toks on katke „Kalevala“ Kullervo loost. See aitab hästi selgitada
teose mõtet. Junnus on Aho kujutanud soome tänapäeva-ühiskonna
õnnetut Kullervo tüüpi. Kõik teose sisulised motiivid osutavad kind-
lasti sinna.

Järgnevad 16 laastu.

„Sasu Punanen“ on humoristlik laast. Sasu Punanen paistab olevat väga igapäevane inimene ja keegi ei aima temas mingit erilist andekust. Aga kord koos sauna sattudes alles märgatakse, mäher-
dune geenius see on. Sasu Punanen osutub võrratuks leilimeistriks, raffineeritud saunanautijaks, rahvuskangelaseks; on ju saun soome rahvuslik uhkus ja võib-olla soomlaste leiutiski. Sasu Punanen on soomlaste vihtlemiskire kehastus. Tüüp on veidi groteskne, kuid väga ilmekas. Kujutus haruldaselt stiilikindel. Üks paremaid laaste. Kogust „Laastud II“ (1892).

„Vilhelmiina Väisänen“ on järgmine isikukujutis ja sellisena üks kõige elavamaid ning tabavamaid. Vilhelmiina on saunikutitatar Põh-
ja-Soomest. On olnud kauemat aega Helsingis majateenijaks, on rikastunud ja sõidab nüüd kodukohta vaatama. Et koduseid oma to-
reduse ning peenusega üllatada, kuhjub ta omale ümber igasugu-
seid ebemeid ja ehteid, mis ta Helsingis vähegi on jõudnud omandada. Tüüp on ehtis ja kujutus eeskujulik. Stiil humoristlik. Kogust „Laastud IV“ (1899).

„Kriugaste Matti“ („Kujeelan Matti“). See on flegmaatiline, laisk talupoeg-vanapoiss, umbes seda laadi, nagu neid Tammsaare
meil mõned on joonistanud. Ta huvitus seisab ta teravmeelses koo-
mikas ja sofistikas, millega ta oma tegevust või õigemini tegevusetust
vabandab. Ta on üldse täis ootamatuid kriukaid. Laast ise on võrd-
lemisi keskpärane. Kogust „Laastud III“ (1896).

Järgmine laast on „Ustav“ („Uskollinen“). Peategelane noor
ametnik Antti, svives kuumas Helsingis teise asetäitjana, kolm aast-
tat kihlatud pruut maal, kellega vahekorid pika aja jooksul on muu-
tunud igapäevseks. Igavusest ja igavesest truudusest tüdinult läheb

Antti jaaniõhtul Seurasaairele jaanitulele ja pillerkaaride. Teda ei peeta aga seal teenijatüdrukute ja poesellide seltskonnas omasuguseks ja ta jääb üksinda. See teeb ta nukraks ja äratab tas igatsuse ning soojuse oma Miia kohta. Ta läheb koju ja kirjutab sellele pika ning armsa kirja, omal tunne, nagu oleks kangelaslikult kõigile kiinatusile vastupannult enesele ja Miiale truuks jäänud. Miia muidugi on üliõnnelik oma peiu kaljukindlast truudusest. See on peen satir inimese nõrkuse, enesepettuse ja kergeusklikkuse kohta. Jutustusel on teadlikult väikekodaalik põhitoon, teemaks armastustunde argipäevastumine, — motiiv, mis tol ajal oli Soome ja Skandinaavia kirjanuses harilik. Laast on silmapaistvamaid ta I laastudekogus (1891).

„Kadunud poeg“ („Tuulaajapoika“). Meeldiv, peen, kuid nõrk isik, kiitsa seltsimeesteringi liige. Mees, kel elus ei õnnestunud, kes ei osanud elada reaalsel elu. Seltsimeeskond otsustab tasuda ta võla, aga ta ei lase seda teha, vaid tahab õiendada oma kohustused rikka abieluga. Kui seltsimehed ta nõu põlglikult hukka mõistavad, uputab ta enese, et seltsimehed tasu saaksid ta eluaegsest kindlustussummast. Pikem laast, mis mitte ainult sübholoogilisi, vaid ka kõlb-laid küsimusi eritleb. Siin, nagu mujalgi, osutab Aho oma skepsist üldiste ja lihtsategi eetiliste otsustuste õiguse kohta. Kogust „Laastud VII“ (1917).

„Annetus“ („Lahjoitus“). Kunstnik on kauges maa suurtalus peretütre portreed maailmas. Tüdruk armastub kunstnikusse, armastub nii, et peale kunstniku ärasõitu jääb vanatüdrukuks ja vanaks saades kingib kogu oma varanduse kunstnikkudekodu asutamiseks. Aine on teisend „Õpetaja proua“ ja „Juha“ aineist: jutt rändajast, keda armastatakse, kes aga ei saa ega taha anda vastuarmastust. Siin on käsitus vaid pealiskaudsem, on õieti ainult mõni lühike episood esitatud. Kogust „Laastud VII“ (1917).

„Vana koli“ („Mennyttä kalua“). Kujutus endisest lootusrikkast kunstnikust, alkohoolikust, kes elab nüüd kuskil sisemaa talus, vaimunõrgana, kinnisena, arana. Seal kohtavad teda paar maalijat ja saavad ta viinaklasi taga ennast väljendama. Laast iseendast on nõrgemaid, kuigi ei puudu huvitavaid eritlusnänsse haige kunstini-mese hingeelus. Laast on näide Aho huvist peamiselt nõrkade ise-loomude kohta. Kogust „Laastud II“ (1892).

„Vana Kauko ja sinine tüdruk“ („Vanha Kauko ja sininen tyttö“) on Aho paremaid laaste. Vana Kauko, Lemminkäinen tuleb tagasi endisile paigule, kus noorelt on saanud oma suuremad armuvõidud. Ta on aga juba vanaks jäänud, tunneb jõuetust jalus ja lihaseis. Noored neitsid ei märkagi teda enam, ta endised armukesed — need pilkavad. Ainult sinises riides tüdruk, rikkama talu tiitar, hoolitseb ta eest ja pakub end merele kaaslaseks. Ja mõne aasta pärast tuleb ta saarele tagasi, väike poeg pärapingil. Sinine tüdruk sai, mis tahis, sai poja, kelle kuulsust kord veel maailm laulab. — Laast esitab vanemasse meheikka saabunud mehe erootilist tundeilma ja see on autorile eneselegi õige lähike. See on vanakssaava supupõlve luige-laul. — See on sümboolne kujutis, mille aluseks „Kalevala“ motiivid Lemminkäisest. Keelgi on rahvaluuleline. Jutustus on selge, tihe ja terviklik. Kogust „Tyven meri“ („Laastud VI“, 1912).

„Vooruse palk“ („Hyveen palkka“) on loomajutt, inimese hinge-elule analoogiliselt kujutatud rebaste armuvõitlus. Vana, jõuetuks-jääv rebane, kes ei suuda enam nõortega võistelda emarebaste vallutamises, pageb ära laantest üle jää üksikule meresaairele, kus tal on

kalu ja muud toitu külluses. Ja arvab, et see viimane on palgaks talle askeesi ja voorusliku elu eest. Siin ristlevad osaliselt „Ustava“ ja „Vana Kauko“ motiivid. Vananev rebane sõitleb kibestunud vana-poiisi kombel emaste petlikkust ja manab perekonnaelu tülikaid hooli, siis, kui enam ei jätku jõudu eluvõitluseks. See laast, mille analüüs on väga peen, on Aho paremaid. Tagamõttelt peen ironia väikekoodanlikule ellusuhtumusele. Kogust „Laastud IV“ (1899).

„Jässakas ehk kuidas vana langeb“ („Pöckelö eli kuinka vanha kaatuu“) on lühike, enam mõttelise sisuga laast, kus siga tuhib ümber vana kuivanud kase, kuna isa lapsi alati oli keelanud, et sellesse puusse hädaohtlik olevat puutada. Kirjanduslikult on see tühi-semaid. Kogust „Vaikne meri“ („Tyven meri“, „Laastud VI“, 1912).

„Kaugel ja kõrgel“ on ilmselt allegooriline loomajutt. Kui sise-maasse ulatavas lahesopis kasvanud pardipoeg satub lahtisele sel-jangule, siis tunneb ta kasvavat oma jõudu ning julgust, mille taga-järjel teda valdab igatsus kaugele ja kõrgele. Kõrgelennuline loodus-lüürika, ülistus mere vabastavale jõule. Kogust „Laastud III“ (1896).

„Varesed“. Seegi on allegooria loomajutu kujul. Alul antakse pikem kirjeldus ja iseloomustus varestest üldse. Lõpul peab vares lõokesele liigutava hauakõne. See on lõikav ironia väikekoodanluse ning proosalikkuse kohta. Selle reaalseks tagapõhjaks arvatakse ole-vat tõsiasialine sündmus, kus J. Ahrenberg tuntud kirjaniku Tavast-stjerna haul kõneldes kaevanud, et Tavaststjerna tema nõu pole kuulda võtnud ega arhitektiks jäänud. Kogust „Laastud IV“ (1899).

„Kevade kevad“ (1889). Meeleolu- ja kujutusrikas talve ja ke-vade vastusead. Maastikupiltide kõrval on siin Ahol esmakordselt tunda tugevat siirdumist elamuste analüüsile, iseenese hinge lüüri-kale, on üldse märgata vabanemist ja ületõusmist realismist. Ko-gust „Laastud III“ (1896).

„Laane kättemaks“ („Korven kosto“). See laast, nagu rida veel teisigi, on pärit „Panu“ kirjutamise ajajärgust ja omab seega sama kujutus- ja meeleolulaadi. Üksinduslaane asuniku Sara püügimailt on läbi suusatanud noor laplane. Sara ajab teda taga ja tapab ta une pealt. Kuid kuritöö vaevab teda, kalapüügi- ja jahivahendid on talle neetud. Ta peab jätma oma kasuliku püügipaiga ning vaba-duse, peab vahetama elukutse ja astuma teiste inimeste teenistusse maad harima. Saras on silmapaistvalt rõhutatud seda iseloomujoont, mida Aho pidas tõsisoomeliseks, nimelt kadedust ja vastumeelsust iga uue tulija vastu. Arvamane, et laplane tema püügimaile võib asuda ja oma suguharugi sinna tuua, viib ta mõttele tappa laplane, et ta ei saaks viia teateid nähtud püügimaist. Jutustus on kindla-piirdeline ning selge, laast on Aho paremaid. Kogust „Laastud IV“ (1899).

„Mu õnnela“ on Aho peenemaid ja soojemaid looduskirjeldusi. Ses on inimene ja loodus nagu ühte sulanud. Puudub igasugune pin-gutus, kirk; valitseb vaikne õnn, harmooniline rahu, idüll. Selle mee-leolu pooldest on laast ühtlane ja tervik. Kogust „Laastud II“ (1892).

Lõpuks väike lüüriiline laast „Vaikne meri“ („Tyven meri“), kus Aho ülistab väikset, pikaldaselt voogavat, pehmet merd, vastandina mässavale ja tormisele. Võetud samanimelisest kogust (1912).

Käesolev kogu, mõne tühise erandiga, on väga kõrge kirjandus-liku väärtus-tasapinnaga. On nauding lugeda selliseid peeni, nii sisuliselt kui tehniliselt eeskujulikke novelle. Valik on kõigiti õnnestunud, enamasti on pakutud Aho paremat. Lugeses seda kogu võib igauks veel kord veenduda, kuivõrt suure kunstnikuga meil on Ahos

tegemist. Ta on lihtne ja kõigile mõistetav, kuid ometi nii peen ja sügav. Just eriti oma paremates laastudes ja juttudes on ta saavutanud otse meisterliku sisu ja vormi sünteesi, mida võib maitsta ja mida tuleb imetella.

Nii väärtuslik ja sümpaatlik kui see teos ka on, on ses ometi midagi, millega kuidagi ei saa rahulduda. Nimelt teose tõlge. On päris kahju, et nii head ja peened teosed, nagu käesolev, Lehtoni „Putkinotko“ j. t., puuduliku tõlke tõttu oma pärisolemuses meie lugeja ette ei pääse. Meie paremad kirjastused, kelle hulka kuulub kahtlemata ka „Noor-Eesti“, peaksid oma kohuseks pidama ainult kõige paremat pakkuda ka tõlke suhtes. Tõlkimine ei ole käsitöö. Sel on samuti esteetilised ning kunstilised nõuded kui loomingulgi. See pole mitte lihtsalt filoloogilis-mehaaniline protsess, vaid eeldab põhjalikku sisetundmist tõesse, peent stiilitunnet, järeloomis-võimet ja kõigepealt oma ja tõlgitava keele head praktilist oskust.

Näiteid käesoleva teose mitterahuldavast tõlkest võime tuua tarbekorral kümnete kaupa. Esitan siin ainult mõningad.

Kõige üldisem ja raskem puudus on see, et tõlkija tõlgib väga tihti sõnasõnaliselt, arvestamata eesti keele lauseehitust, ja — mis kõige raskem — ka soome keele erilisi ütlusviise tõlgitakse sageli sõna-sõnalt, mis siis kas hoopis vale mõtte annab või väljenduse segaseks jätab, üldiselt aga originaali võõriti edasi annab. Toon mitmesuguseid näiteid:

„Kindad, rusked trikookindad, saadakse vaeva suure aga meelepärasega sobima kätte“ (88)¹⁾. Originaal: „Hansikkaat, ruskeat trikoohansikkaat saadaan vaivalla suurella, mutta mieluisella, sujumaan käsiin (Koot. teoks. V, 115). Tõlge on sõnaliselt veel kuidagi ehk vastuvõetav, aga lause, sõnade järjekord on võimatu. Nagu näha, on see täpsalt soome järjekord. Sama lause eestipärasest sõnajärjestuses tundub märksa loomulikumana ka käesolevas kangevõitu tõlkes.

„Eesti keeles öeldakse vaevalt: „pääsis köögi-poolet laste päälle“ (89), soome: „pääsi kyökinpuolelta lasten päälle“ (Koot. teoks. V, 116) eeskujul.

Samuti: „Aidu ta ei ole pannud“ (94), soome: „aittoja hän ei ole pannut“ (Koot. teoks. IV, 435).

„Miina on teinud kokkuhoided“ (90), „Miina on tehnyt säästöä“ (Koot. teoks. V, 117).

Lauseosa „eikä ole tullut vielä eukkoa otetuksi“ (Koot. teoks. IV, 436) tõlgitakse „ega ole veel tulnud eide võtmisele“ (95). Tõepoolest, kas on see veel eesti keel! Sellest lausest võib küll palju muud, aga mitte tõlgitava lause mõtet välja lugeda.

Edasi: „ja pyysi anteeksi, ettei ollut tullut vieneeksi niitä kotiinsa siivottaviksi“ (Koot. teoks. IV, 437) tõlgitakse: „ja palus andeks, et ei olnud seda koju puhastada viimisele tulnud“ (95).

Samuti: „En tullut menneeksi kaupungille seuraavana päivänä“ (Koot. teoks. V, 294) tõlgitakse: „järgmisel päeval ma linna minnekule ei tulnud“ (125). Või: „me ei ole tulnud veel esitatuiksiki“ (141), mis on puhas soome keel, ja lõpmata palju muid sellelaadilisi näiteid. Peale selle jäävad nad, sest et nad mõtet

1) Sõrendus igal pool minu. A. P.

ebaõigelt edasi annavad, teinekord soome keele mittetundjale lihtsalt arusaamatuks.

„Aina mina yhden kanssa suoriudun“ (Koot. teoks. V, 79) tõlgitakse „ikkagi ma ühega toime tulin“. Minu arvates annab see lausele hoopis teise mõtte, ja miks mitte öelda siin, nagu ikka öeldakse, lihtsalt: „ühega ma ikka toime saan“? Üldse on see soomest laenatud 'toime-tulla'-konstruktsioon meile siiski kaunis väheütleval. Ta tundub abstraktne. Seepärast võiks teda tarvitada siis ka abstraktsemas stiilis. Luulekeel nõuab konkreetsust ja selles on palju kohasem „ei saa läbi“.

Meil vist ei öelda „Lööge leili!“ (83). See on nähtavasti jällegi soome „Lyökää löylyä“. Meil öeldakse: „viska, visake leili“.

Tõlkega: „ja kuta pitommalle hän kulki, sitä uudemmalle se oli ja ihanammalle“ (Koot. teoks. V, 79) — „ja mida kauem ta kõndis, seda uuem ja armsam tundus see“ (158) ei tahaks heameelega leppida. Samuti: „eikä pane uutta siltaa, kun vanha rupee hajomaan“ (Koot. teoks. IV, 434) — „ega pane uut põrandat, kui vana hakkab laiali minema“ (93).

Soome *ero* — eesti *eru* (= Dimission, Abschied — Õigekeels.-sõnarmt.) tõlkida vähemalt käesoleval puhul (89) küll ei saa. Samuti: „mutta silloin oli täytynt tehdä ero“ (Koot. teoks. V, 117) tõlgitakse: „aga siis oli tulnud teha erustest“ (90).

Küllalt iseäralik on sõnade järjekord: „Jälgi mööda see leida tuleb, oma võimuga kinni võtta“ (157), algtekst: „Jälkeä myöten se on löydetävä, omin voimin kiinni otettava“ (Koot. teoks. V, 78).

Lisaks rida mitmesuguseid seginäiteid:

„Toisen poikki kahlasin, toisen yli kuljin ventrellä“ (Koot. teoks. IV, 316) tõlgitakse: „Teisest läksin jalgsi põigiti läbi, teise üle rändasin venega“ (188).

Soome *tulee* ei pruugi alati vastata *tuleb* (93), vaid ka *hakkab*, *läheb*, *saab*, *peab* jne.

Ebaõnnestunud kurioosum on kahtlemata soome lõpp-partikli *-han* tõlkimine *ep* abil. Näit. „Toisellahan oli“ (Koot. teoks. V, 117) tõlgitakse „teisel *ep* oli“ (90). *Ep* = ei; *ep* ole, pole (Õigekeels.-sõnarmt.). Kuid *-han* ei ole sugugi eitav liide. Vastupidi, see tähendab alati jaatamist ja seda võiks tõlkida „ju, juba, ikka, -p, eks“, rahvakeeles vahest veel „neh“. *Ep -han* vastena on nähtavasti pärit M. Neumanni Soome-Eesti sõnaraamatust, mille tarvitamisest on küll vist parem täiesti hoiduda. See *ep* esines väga segavana juba sama tõlkija „Putkinotko“ tõlkes.

Soome 'nainen' tähendab ühtlasi daami, mispärast mitte kohane pole teda alati eesti 'naine' abil tõlkida (100)

„Kaihosampi“ ei ole mitte „kaeblikum“ (157) vaid „igatsevam“.

Lk. 158 „kuulab“ pro „kuulatab“, soome „kuuntelee“,

„rebase‘tar“ = „ketutar“ on meile siiski väga võõras ja kentsakas. See tuleks ei paku meile sugugi seda kujutluste kompleksi, mis soomlasele. Miks siis mitte „rebaseneiu“?

„Etevä’n rotunsa“ (Koot. teoks. IV, 208) tõlge „oma tähtsas liigis“ (81) ei rahulda.

„Ja vihtu kah?“ (81) asemel oleks loomulik: „Ja vihad kah!“

„suloiselta“ (Koot. teoks. IV, 209) ei ole ikkagi mitte „armas“ (82).

Et soome keeles on „pää oli peitettävä“, siis ei pruugi veel eesti keeles olla „pää tuli peita,“ (82), vaid vist ikkagi „katta“.

„niin pitkälle ennätti“ (Koot. teoks. IV, 209) tõlkes näeksin „nii p i k a l e jõudis“ asemel „nii k a u g e l e jõudis“.

Soome „neuvonut“ (Koot. teoks. IV, 209) tõlgitakse „nõutanud“ (82). „Nõutanud“ tarvitatakse üldiselt küll „hankinud“, „muretsenud“ tähenduses. Siin on aga vaja öelda: „nõu andnud“, „õpetanud“.

Soome „kalaiset rannat“ (Koot. teoks. V, 209) tõlkimine „k a l a s e d rannad“ (148) ei ole sugugi identne. Õige on Tuglase tõlge „kalarikkad“.

„jonka rukiissa sulhon kateutta yökausi piiltiin“ (Koot. teoks. V, 210) tõlgitakse: „mille rukki sees öö otsa piiluti“ (148). Peaks olema „piilus oldi“. On ikka kaks ise asja: „piiluda“ ja „piilus olla“.

„neuvoi“ tõlgitakse „näitas“ (148), peaks olema „andis nõu“.

„Mutta eivät uponneet vielä veteen Kaukon airo“ (Koot. teoks. V, 210) kõlbab vaevalt tõlkida „ei uppunud...“ (149).

Ei kõlba tõlkida soome „kulta“, armsama tähenduses, eesti sõnaga „kuld“ (148, 149). Soomes on selle sõna tundeline tähendussisu hoopis intensiivsem, eestis seevastu hoopis nõrk, mispärast ta ei suuda kaugeltki soome „kulta“ asendada.

Näiteid võiks tuua veel väga palju, kuid juba needki suudavad tõlget iseloomustada. Esitatud näited on ainult valimik läbivaadatud kümmekonnalt leheküljelt.

Et osa (6) siin esinevaid laaste on varemini ilmunud ka Aaviku (4) ja Tuglase (2) tõlkes, siis oli huvitav tõlkeid omavahel ja neid üksikult originaaliga võrrelda. Tuglase tõlge on kahtlemata neist kõigist parim. On püütud säilitada originaali rütm ja tundesisu, kuid samal ajal on lause ümber loodud, eestipärastatud. Aaviku (ja Grünthali) tõlge on juba tunduvat vananenud. See tõlge on vähetäpne, on isegi semasioloogilisi eksimusi, ka stiili on liig vähe hoitud. Kuid Aavik on Aho teksti kuidagi sisemiselt omandanud, on teda õige vabalt, kuid siiski aholikult edasi andnud, nii et kõigile ebatäpsusile vaatamata tundub Aaviku tõlge värskena, vererikkana ja sümpaatlikuna. Näit. lause „Sentähden, että tuntuu hyvältä sillä lailla“ tõlgib Vanik: „Sellepärest, et tundub hääl sel kombel“ — tähendab sõnasõnaliselt, kuidagi kuivalt ja igavalt. Aavik aga ütleb hoopis soojemalt ja intiimsemalt: „Sellepärest, et see sedaviisi hääl on“. Võiks tuua rea muidki näiteid nii Aaviku kui Tuglase tõlkest, aga see viiks liiga pikale.

Käesoleva tõlke puudusteks võiks siis pidada: Juba lugemisest jääb üldmulje, et siin pole tegemist kunstipärase, kirjandusliku tõlkega, vaid pigemini käsitööga. Lähem vaatlus näitab, et tõlge on lugematus paigus sõnasõnaline, ei arvesta eesti lausehitust ega väljendusviise. Ka on näha, et tõlkija ei valda põhjalikult kumbagi keelt. Ta pole nähtavasti ei keeletundja ega kirjandusteadlane. Tõlkijal puudub erk stiilitunne ja arenenud kirjanduslik maitse. Ta töötab rohkem mehaanilise kui loova printsibi järele. Puhtfiloloogilise vastavuse taotlemisel lähevad tema tõlkes kaotsi algupärandi peenemad ning õrnemad varjundid. Tõlge on kuidagi kuiv, puine ja abstraktne. Muidugi ei puudu nende lugematute puuduste kõrval ka häid ja õnnestunud kohti, aga üldiselt ei ole K. Vaniku tõlked mitte head. On väga kahju, et just Juhani Aho, see soome peenim stiilmeister ja varjundirikkam autor säärasesse Prokrustese sängi on sun-

nitud asetuma! Ja niisama kahju Lehtonenist ja ta „Putkinotkosti“! Ja kahju eesti intelligentsemast lugejaskonnast!

Lõpuks pisut faktilist ja bibliograafilist. Juhani Aho on kindlasti see soome autor, keda meil kõige rohkem on tõlgitud. 35 aasta kestes on mitmesuguseis väljaandeis ilmunud ligi pool või vähemalt kindlasti kaks viiendikku Aho toodangust. Praegu võib öelda, et Aho toodangu parem osa on meie publikule omas keeles kättesaadav. Nii „Õpetaja tütar“ kui „Õpetaja proua“, „Juha“ ja „Panu“ on alles üsna värsked meie kirjandusturul. Niisama tugevasti on esindatud ka Aho laastud ja novellid. Viimastest, mille arv ulatub 250-ni, on 1892. a. alates kõigepealt ajalehis ja ajakirjus ilmunud õige arvurikas kogu: „Kurb jutt jänese pojast“, „Minu saun“, „Mõisa talupoeg Matti“, „Kannikas“, „Kurvameele ülistus“, „Uhe hüppega teise maailma“, „Peremees ja saunik“, „Narri nõu“, „Sel ajal kui isa lambi ostis“, „Korpela talupojad“, „Sel kombel“, „Mu kadakane rahvas“, „Noor hing“, „Lauldes“, „Ühisuste ajajärgust“, pikemaist jutustusist „Helsingisse“ ja „Raudtee“¹⁾. Viimased kuus G. Suitsu tõlkes. Kuid see nimekiri pole kaugeltki täielik. Kahtlemata on viimase paarikümne aasta jooksul nii mõnigi Aho laast meie ajakirjanduses ilmunud. 1907. ja 1911. a. ilmusid J. Aaviku ja V. Grünthali tõlkes kaks kogu „Laastud I ja II“, sisaldades mitukümmend laastu. Novellidest ilmus 1912. a. „Üksi“ J. Aaviku tõlkes, 1923. a. F. Tuglase tõlkes kogu laaste „Vaikne meri“ nime all, sisaldades paarkümmend numbrit, valikuna Aho Laastude VI ja VII kogust. Kõige värskem väljaanne on siinkäsiteldud kogu: „Valitud jutud ja laastud I“. See kogu sisaldab üldse 18 numbrit, neist 16 laastu. Valitud on kõigist kogudest peale V ja VIII. Neist 16 laastust on 6 juba varemini ilmunud. Nii sisalduvad „Sasu Punanen“, „Vooruse palk“ ja „Mu õnnea“ J. Aaviku kogus „Laastud I“ (1907); „Kevade kevad“ J. Aaviku ja V. Grünthali kogus „Laastud II“ ja „Vana Kauko ja sinine piiga“ ning „Vaikne meri“ F. Tuglase tõlgitud kogus „Vaikne meri“ (1923. a.). Igatahes tõuseb Aho eesti keelde tõlgitud laastude üldarv 80—90-ni. Kui arvestada seda, et tõlgitud on valimisi, siis võib öelda, et Aho jututoodangu väärtuslikum osa on eesti keelde tõlgitud. Suur osa tõlkeist ei ole aga kirjandusturul enam saadaval, seepärast oleks vaja uusi väljaandeid. Käesolev kogu püüabki nähtavasti seda puudust kõrvaldada.

August Palm.

Oskar Luts: **Mahajäetud maja**. Dramaatiline kavand. II trükk. Noor-Eesti kirjastus Tartus. 31 lk. Hind 50 mk.

„Mahajäetud maja“ esimene frükk ilmus 1914. aastal. Arvustused läksid lahku, kuid suurem osa leidis tast väärtuslikku. Jaan Kärner aga tegi „dramaatilise kavandi“ maha. Osundan katke ta arvustusest „Eesti algupäraline ilukirjandus 1914. aastal“, ilmunud „Tallinna Kajas“ nr. 3. 1915. a.:

„Ei ole meie kirjanduses suuremat petteumust kui see, mis on lugedes Lutsu dramaatilist kavandit „Mahajäetud maja“ pärast selle sama autori „Kapsapead“ ja teisi ühejärgulisi endisest ajast. Enne värvikas, otsekoheselt nähtud ning edasiantud elu ja elavad täisvere-

¹⁾ Andmed võetud peamiselt koguteosest „Soome maa, rahvas ja kultuur“, „Odamees“ 1924.

lised kujud, kuigi kunstiliselt puhastamata ja distsiplineerimata, nüüd aga tume unenägu ja kahvatud varjud läbiseegi. Enne mahlakas eiuvärske keel ja tüse, kuigi sagedasti labane nali, nüüd ainult keeleline kondikava ja vahel sekka sentimentaalsuse piisad. Ja mis peaasi: selles ei ole siiski ühtlast, lõpuni läbi viidud stiili; elumahl ei ole täieste välja pigistatud; üks peremehe öösine käik rehealla, kus tüdruk magab, üks „Lõuad!“ „Kasi magama!“ või „Kanää!“ ja ettekujutus maalib silmade ette realistlikud „ühejärgulised“ endisest ajast.“

Maitseed ja arusaamised on väga lahkuminevad. Sellepärast ei tahaks öelda, et Kärneri arvustus ülekohtune oleks. Kärner oma hästi läbimõeldud arvustusega võib koguni mõjuda, nii et selle läbi lugenud, hetkeks tunned end ta arvamusel pooldavat.

Aga siis saab võidu isiklik maitse. Ja temale tundub „Mahajäetud maja“ sümpaatilisena.

Oskar Luts on mitmepalgeline kirjanik. Ta on katsetanud romantismi, müstitsimi, fantastika, realismi vallas. Viimases kõige tulemusrikkamalt.

Kuid Lutsu suhtumine maailmasse on romantiline, käsitlusviis suuremalt osalt realistlik.

Seal aga ühel päeval pole Lutsu enam rahuldanud realistlik elukujutamine, ta on romantikule andnud täie vabaduse ning siis on tekkinud niisugused teosed — kui „Ülemiste vanake“, „Smihallik“, „Sootuluke“, „Viimne pidu“ j. t. Ka „Mahajäetud maja“ kuulub viimaste hulka.

Luts — pessimist, Luts — melanhoolik esineb meile selles teoses. Miniatuur-draama, hõre, skemaatiline, kuid teravate kontuuridega.

Sentimentaalsus, kaebav valu on ajanud autori selle teo loomisele. Alguses ja lõpus kinnitab ta: „Kurb on mahajäetud maja, nagu matuserong külavahelisel roobasteel.“

Ja ometi oli sääl kord elu ning tuksusid sääl inimeste südamed, rõõmus ja kurbuses.“

Sentimentaalne laine on aga muutunud dramaatiliseks vapustusks ja see on kunstiliselt päästnud teose.

Mahajäetud maja loo põimimine teosesse ja rändaja vahelesegamine on kompositsiooni rikkunud. See annabki teosele sentimentaalse kõrvalmaigu. Poleks vaja olnud sugugi seda kõlavat pealdist: „Mahajäetud maja“.

Lutsu draamadest on „Mahajäetud maja“ kõige tugevama dramaatilise pingega. Temas on tabatud ainult olulist ja on jäänud kõrvale kõik venitamised ja korrutamised.

Tänapäeva kärsitule lugejale tundub ehk „Mahajäetud maja“ liiga romantilisena, pentsikuna, naiivsena. Igatahes valdas mind see tunne, kui teda kaua aja järele jälle lugesin.

Kuid pidagem meeles, et meie eläme Eestis, mitte Ameerikas või Inglismaal. Meie metropoli tänaval sõidab mürisedes veel talumehe vanker ja longib nukker voorimehe hobune. Masin pole meie hinge veel raudseks muutnud, sellepärast leidub tas veel härdust, nukrust ja isegi sentimentaalsust.

Ja küllap selle hingega mõistame ka Lutsu „Mahajäetud maja“. Ainult hirmus kallis on see väike brošüüritaoline raamatuke. 50 marka 31-e hõreda, väikese lehekülje eest maksta, see on liig.

20 minutit loed seda raamatukest ja siis on ta läbi. Kuid 50-e marga eest võib istuda teatris kolm tundi ning vaadata „Peer Gynti“. Võrdlemisi „Mahajäetud majaga“ on Tammsaare „Tõde ja õigus“ otse imeodav raamat.

1. VI 1927.

Ilmar Reiman.

Voldemar Kuljus: Juudasuudlus. Kaheksa jutlust. Kirjastus „Odamees“ (Carl Sarap) 1926.

Noorel pastoril Vold. Kuljusel on palju võitlushimu, julgust, trotsi, paatost. Ta tekitab liikumist tardunud kirikuelus, poseerib, näitab näpuga oma vaenlastele. Ja ta nime tuntakse üle maa.

Mind aga see kõik ei huvita. Mind huvitab, et noor pastor sõnamalakaga kaugelt Alutaguse metsadest ähvardab. Ja teeb seda nii huvitavalt, et tõmbab oma peale kirjandusharrastajate ja arvustajate tähelepanu. Eriti oma esimese jutlustekoguga „Lunastatud albatrossid“ äratas ta tähelepanu. Esimesele brošüüritaolisele raamatukesele on ilmunud kõrvale nüüd pisut kobedam, kuid siiski mahult veel küllalt väike 67-leheküljeline jutluste kogu „Juudasuudlus“.

Katsun seda teost vaadelda kui belletristilist toodet.

* * *

Julgesti seadis Kuljus oma esimese jutluste-kogu „Lunastatud albatrosside“ mottoks Ch. Baudelaire'i dekadentliku värsi: „Ja raipe toredust — kui imet vaatles taevas“. Teises kõneall olevas kogus, „Juudasuudluses“, algab ta Rabindranath Tagore'iga. Balzaci, Shakespeari, Scheffeli, Juhan Liivi j. t. ilukirjanikkude teostest korjab ta oma jutluste mottod. Juba see on nähtus, mida tuleb kinni naelutada, sest meie senine vaimulik kirjandus ei otsinud kunstkirjandusest erutust ja mõtteid, olid nad ju pigemini vaenlased kui sõbrad. Kuljus lähneb aga ilukirjandusele kui vaimlisele varasalvele, kust pastori nii mõndagi hankida võib. On ometi kord ka üks meie elukutselistest usuõpetajatest märganud, kui esteetiliselt ilmetu on meie vaimulik kirjandus.

Voldemar Kuljus on üks neist vähestest pastoritest, kellel ergas esteetiline sisetunne. Kuidagi ei suuda teda rahuldada meie vaimuliku kirjanduse labane, elutu, eba-individaalne stiil. Pastorkonna esteetilise ükskõiksusega ei suuda ta kuidagi leppida. Oma mõtted vaimuliku kirjanduse stiili ja kirikuteenistuse kohta on ta avaldanud teoretiseerivas eriartiklis (vaata „Protestantline ilm“, 2. aastakäik, nr. 12). Ta nõuab, et iga jutlustaja olgu luuletaja ja näitleja, ja „kirik võiks imet teha, kui leitaks need kaljumürakad, millega koputada pastorkonna esteetilise südametunnistuse pihta.“ Lühidalt võtab ta oma vaated kokku: „Jutluse stiili kriteerium on võrdne ilukirjanduse omale, sisu kriteeriumiks — kristlik vaim.“

Need pole uued mõtted, kuid uus on see, et Kuljus on esimene pastor, kes seda pealetungivalt hüüab.

Nii mõnigi arvustaja on varemalt juba tähelepanu juhtinud meie vaimuliku kirjanduse labasele, maitsevaesele stiilile. Ja et tõesti selles veenduda, võetagu kätte mõni meie vana pastori väljaantud jutluste kogu. Mu ees laual lamab lugupeetud dr. Jakob Hurda jutluste kogu „Elu valgus“, mida Kuljuse raamatu lugemise puhul võrd-

luseks olen lehitsenud. See välimuselt soliidne, 604-leheküljeline raamat sisaldab jutlusi kõigi aasta pühade jaoks. Üheltki leheküljelt aga ei leia midagi, mis kõneleks usulisest hardusest, usulise tunde elulikkusest. Ei ühtki elavat, isikupärast lauset. Uskmatule ei saa see raamat pakkuda tõesti midagi — peale igavuse. Ja ometi on see kogu pärl teiste omaaegsete kõrval, tema autoriks intelligentsem eestlane.

Kui me nüüd ka arvesse võtame, et trükkis püüti oma maitsele vastavalt avaldada ikkagi nii sisult, kui vormilt kõige paremaid jutlusi, siis näeme, kui maitsealase on olnud meie pastorkond.

Ja mõtelda ometi kõigi maa ja linna koguduste pastorite peale, kes igal pühapäeval kümnete aastate jooksul on vahest miljonitele jutlustanud — kas see ei ole suuri võimalusi pakkunud ka koguduse esteetilise tasapinna tõstmisele mõjuda. Kuid miljonid on kuulnud aastate jooksul nüridaid, maitsetuid, alatasa korduvaid lauseid, mille ettekandmisest pastor sageli isegi tüdinenud.

Vanad vaimulikud kirjanikud, nagu Assisi Franziscus, Püha Augustinus, Bonaventura, ka Dante Alighieri j. t. — kas ei imetle kirjandus-harrastajad veel tänapäev nende loomingu artistlikku võlvust ja individuaalset stiili. Pole vaja minnagi nii kaugele: igale on tuttav ju Piibel. Lüüa ta lahti Vana Testamendi kohalt, lugeda, ning meie meeli haarab varsti õilne naturalism, täis arhailisust ja muinsust, kuid ka täis elu ja värskust. Vana Testamenti on imetlenud ka kõik suured kunstnikud-ateistid, nagu — Fr. Nietzsche, Heinrich Heine j. t. Aleksis Kivi stiili suursugusus võlgneb paljugi Vanale Testamendile. Jumalasalgaja ja maailmavihkaja, geniaalne Jaan Oks on lõpmata palju lugenud ja süvenenud Piiblis. Vana Testamendi kunstilisest õhust on kahtlemata osa saanud ka meie paremad prosaistid, nagu A. H. Tammsaare, Fr. Tuglas, Hugo Raudsepp j. t.

Vana Testament on suur patriarh — eesti vaimulik kirjandus ta kidur, ilmetu, kääbuslik järeltulija. Orjarahvale pole vaja olnud suursugust vaimulikkust toitu, küllalt kui talle on antud õpetlikku moraali-aganaleiba. Õpetamisega, varemalt hurjutamisega mindi nii kaugele, et jutlus muutus tännitavaks sõnakõlksutamiseks, kaotades igasuguse elulise väärtuse. Suures pealiskaudsuses eraldas teda kergest sopakirjandusest vaid kristlik sisu. Süvenemist aineses, ideesse, vormi, meeleollu — seda ei tunnusta meie vaimulikud kirjanikud. Esteetilise kultuuri küpsemisega meie kirjanduses ja kunstis pole vaimulik kirjandus kunagi olnud seotud. Sellest tema elutus, ebarahvuslikkus ja labasus. Fr. Tuglas aga lausub oma „Kriitika I-s“:

„Kuid kui kirjandus — olgugi ka vaimulik kirjandus — isikusse ja elusse tahab mõjuda, siis ei tohi temas isik ning elu puududa.“

Voldemar Kuljus mõtleb teisiti, kui suurem osa pastoreid. Ja ta on teisiti ka asjasse suhtunud.

Rännates läbi kodu- ja ilmakirjanduse on ta õppinud tundma kunstilise vormi salapärast mõju. Ta on püüdnud aimata tumedat, segast sidet kunsti ja religiooni vahel. Ja kui ei saa selgeks side, siis tahab nad siduda teadlikult. Kunst tulgu religiooni teenistusse, rutiinita ja puhas kunst. Selles pole ka midagi uut, kuid hea, et see küsimus kord jälle üles on tõstetud. Eesti kriitikusse on jäänud ju kunstijäljed ainult orelikoraali ja mageda, karjaliku koguduselaulu näol.

Kuljus tahab kunstilist õhku puhuda eriti — elavasse sõnasse, kõige tähtsamasse kiriku relva. See on tema ideaal.

* * *

*

Kuid ideaale on raske tabada.

„Lunastatud albatrossid“ ja „Juudasuudlus“ on ikkagi vaid segased kobamised ideaali poole. Sõna pole saanud veel seda suur-sugust kõla ja südanthaaravat hingestust, mida talt ootab ka uskmatu belletristikanautija. Sama vankumine, piirjoonte ähmasus, selgusetus, mis esines „Lunastatud albatrossides“, peitub ka „Juudasuudluses“, kuigi veidi kergemal kujul. Vähkremine, vinsklemine lausetega, raudse loogilise sideme puudus mõnikord, elavate konkreetsete kujude nappus. Mõte ei jää tihti meelelistesse kujudesse, vaid abstraheerub.

Laadilt on Kuljuse jutlused — intellektuaalsed. See ei võiks olla muidugi mitte pahe, sest on paljugi intellektuaalset laadi kunsti, mis suure väärtusega. Peaasi, kui tuntakse oma võimise piire ja ollakse neis piirides täiuslik.

Oma stiili kujundamisel on Kuljus nähtavasti läbi otsinud nii vana, uue kui moodsa kirjanduse varasalved. On osa saadud ka Vanast Testamendist. Minu arvates peaks uue vaimuliku kirjanduse loomisel just Vana Testament olema suurimaks eeskujuks, vormi tähtsamaks õpimeistriks.

Stiililisi mõjusid on küll palju, ent kõigest käib läbi ometi kuljuslik, individuaalne joon, mis annab ta raamatule omapärasuse, mässib ta kergesse kunstilisse oreoli.

Kirjutan välja ühe stiilinäite ta „Juudasuudlusest“:

„On paraku traditsiooniks, eeldada sureliku võimeil teatud psüko-füsioloogilisi piire, ja ükskord lõpeb oma jõud. Kuigi sinepiiva usk öeldakse mägesid merde istutada võivat. Usk kelle sisse? Iseenesesse muidugi, oo jumalik käskija! Miks ei ole sul sarnast lõpulikku usku? Sinu usk on nõder. Oled ju pühitsetud ja seisad kui ristiniimene igaviku tähe all, iganemata printsiipide teenistuses — seks, et „oleks elu hää, et elu oleks ilus.“ Nõnda on sinu usk iseenese sisse — usk inimese väärtuse, tema töö ning eesmärgi sisse.“

See on juhuslik osund. Midagi rahutut, närvilist, loosklevat märkame ses stiilis. Kuid selle põnjus pole ometi mitte tundmuslik dünaamika, vaid rohkem mõtte värisev põlemine. Paiguti virutub see üles pateetilise revolutsioonihüüdena, mässulise agitaatori karjatuseksena:

„Kui raiub sõnamõök ja süütab hinges revolutsiooni — teile, kes olete „pedagoogilised“, „evolutsiooni“ harrastajad! —; kui sureb giljotiinil ristiniimese vabaduse nimel evangeeliumi tulipunase lipu ja marseljeesi vägihelide all palju lihakssaanud eelarvamisi ja rasvaläinud laiskust: siis, siis kajab elu sõna, lööb lõkkele elu vaim.“

Paatost on paiguti rohkesti ja see mõjub üsna hästi, kui Kuljus ise neid jutlusi kantslist loeb. Ta on päris hea deklamaator ja mõnegi asja, mis lugedes jääb selgusetuks, võib ta jutlustades mõjuvalt esile tuua.

Kahtlemata on „Juudasuudlusega“ Kuljus astunud väikese sammu edasi. Üldiselt on teos vormilt tüsedam ja kindlajoonelisem kui

esimene kogu „Lunastatud albatrossid“. Kuid palju tuleb veel süveneda, töötada, et leida puhast individuaalset vormi.

Muidu on aga ses raamatus avarat vaimu. On opositsioonitunnet, trotsi, viha maksva vaimlise reaktsiooni vastu. On päris tõsist romantilist igatsust kaunima, parema maailmakorra järele.

Ja kõige selle juures usutakse tugevasse isikusse — individualismi. Osundan:

„Vaimline armastus oma isiku tõsise väärtuse vastu, inimese hindamine eneses on lugupeetud asi: kui oskad austada ligimeses inimest ja isikut, siis ära salga ka samu väärtusi iseeneses.

Meie ei loe end surnud lülideks selles ühiskonna hiiglamasinas, vaid tahame uskuda; kõrgete aadete ja ajaloo kandjad on alati olnud suured üksused, geniaalsed isikud, sügavad iseloomud. Ja sellepärast on enesearmastus elu andja: inimese usk iseenesesse on enesearmastuse vili.

Meie õpetaja oli karakter, olgem meiegi!“

Kuid ma ei taha kõrvale kalduda ja raamatu ideelisi löömi hakata harutama.

Pessimistlikke mõtteid äratav väike Kuljuse raamat lõpuks. Teraskoorikusse on tõmbunud meie pastorkond ning vaevalt paneb ta Kuljuse hüüdjat häält tähele. Ja pastorkonna esteetiline sisetunne — see jääb endiselt kalgiks ning kõvaks.

Kuid vahest siiski on Kuljuse raamatukestel suurem tähtsus — sest trükitud sõna ei kustu ega vaju nii ruttu unustusse. Ja tuleb juurde neid noori, keda huvitab vaimuliku kirjanduse käekäik.

16. juunil 1927, Helgimäel.

Ilmar Reiman.

Richard Roht: **Maa**. Romaan. „Noor-Eesti“ kirjastus Tartu, 1927. 320 lk. Hind (275 mk.).

Viljakus ei osutu kunagi vooruseks. See teeb läbematuks, korduvaks, pealiskaudseks. Richard Rohiti suurem nõrkus osutub ta viljakuses. Iga ta uus raamat on endise kordamine. Kirjanik muutub selletõttu järjest tüütavamaks.

Rohti romaanid „Hümnid Paanile“, „Kurgsoo“ ja „Maa“ moodustavad sisulise terviku, kuna nad jutustavad lihtsa külapolsi ja joomari järjekorralisest tõusust küla-ühiskonnas, maalides peale selle üldise pildi kaasajast, eriti selle suhtumisest maasse. Ulatuselt tähtis ja jõuline aine!

Oleks Roht realistliku vaimulaadiga, asjalik ning erapooletu jutustaja, nagu näiteks poola kirjanduses „Talupoegade“ autor Reymont, oleks võinud ta triloogiast tulla usaldatav kirjanduslik läbilõige kaasajast. Ent nüüd on see ainult mage, lapsik, ebakunstiline ja ühekülgne jutu-raamat, määratud kõige vähenõudlikumale lugejale.

Roht pole loonud mitte tüüpe ega karaktereid, vaid karikatuure ja siluette tänapäeva külaelust. Eepose kirjutaja huumor peab olema hoopis teine kui päevakajastaja oma; kergelt fikseeritud tegelasist, nagu tavaliselt romaanis, ei jätku terve triloogia kandmiseks; teost peavad kandma massilised kujud, mitte mingisugused romantilised unistajad või utopistlikud mõtisklejad; plastikat on vaja peale loodusekirjelduse igale poole: igapäeva-toimingute, üldiste sündmuste, armastusejuhtumuste jne. kujutamiseks.

Seda loendades näeme, et kõik see puudub Rohti „triloogias“. Rohtil puuduvad üldse eeldused eepose loomiseks, ta on täiesti lüüriline

and. Oodi laulmine loodusele ja maa vägevusele, nagu seda teeb kunstnik Dreverk kogu „triloogia“ kestusel, ei loo eepost! Kui kirjanik oleks end pingutanud, usun, siis oleks saanud ka „triloogia“ parem. Kuid ta on võtnud oma ülesande liiga kergelt, mida tõsised eepose-loojad aga ei tee.

Kergus, ühekülgsus, pealiskaudsus, maitsepuudus, laialivalguvus, ebamäärasus, hoolimatus (võiks veel jätkata, aga olgu!) iseloomustavad „triloogia“ uuemat osa — „Maad.“

Siin ei ole kandvat tervikut ei tegelaste ega kompositsiooni alal, kuna ainult idee poolest on „Maa“ ühtlane teos. Kes oleks „Maa“ peategelane, kas oodilaulja Dreverk, naise oheliku otsas käiv Kriuka Kusta või mingi külakiht? Kõigi nende olemus on nii jõuetu, et ei saa ükski esiplaanil olla.

Lõpuleviiduna on kujutatud „Maas“ ainult episoodilisi asju: ühe põlise talu lagunemislugu lastekoolituse tõttu ning Kriuka Kusta sulase Kristjaani popsikssaamine. „Kristjaani lugu“ on viimsete peenusteni varem-olnud „Kusta loo“ kordamine: Tema mõrsja Anna ja selle isa Jakob on iseloomudelt täiesti Sooja ja tema vanaisa Aida Juhani sarnased (vrd. novelliga „Särg Jakob ja tema hobune“!), tema ministeeriumis-käimine ja jalulesaamine kunstnik Dreverki kaasabil on täiesti Kriuka Kusta õnneliku maapidamisloo algus. Kui tegelikult ka nii kergelt „jalad alla“ saadaks nagu Rohti popsidel! Neil raskusi ega takistusi pole olemaski, võistlejad annavad oma „hea südamet“ tõttu varsti alla (Värdi Tohumets, Kristjaani rivaal armastuses).

Rohti tegelased jagunevad kahte kategooriasse: tunde- ja mõistus-inimesed. Kõik ta mehed on tundeinimesed — nii Dreverk, Kriuka Kusta, Jakob Mahlapuu, Värdi Tohumets, Kristjaan, kuna aga naised — ime küll! — mõistusinimestena esinevad — nii Sooja, nii Anna. Küllap vist on kirjanikul tugevakäeline naine, sellepärast need huvitavad naiskujud.

Meeskujud erinevad üksteisest teatud piirjoontega: nad on edasi-püüdjad (erandiks on kunstnik Dreverk, kes on täiesti staatiline kuju kogu triloogia kestusel, tema hingeelu 20-aastase noormehe oma kogu aeg, tema rikkuse põhjusi ega edu kunsti alal pole sugugi näidatud, Ottensoni noorem tütar osutub talle armuks, mis kunagi ei roosteta), nagu kange vaimuga hangeldaja ja uhkeldaja Värdi, asjalik ja kaaluv töömees Kristjaan, artistiliste kalduvustega munakaupleja Jakob, „juhtub tihti seda, et ta hoogu sattudes müüb ja ostab alla igat kasu... teistes oludes oleks mõni maalija, luuletaja või viiulimängija olnud.“

Ideeliselt kõige lähemal seisab kirjanik paljaskättega popsile, — olgu see siis Kusta, Kristjaan või keegi muu, kes ainult oskab ja tahab tööd teha. Kirjanik osutub selle küsimuse puhul publiksistiks, kes propageerib enesealgatust (vt. lk. 142—148). Sooja on selle idee kirjanduslik pealesuraja, kuna Kusta on tööriistaks ta käes. Teised tegelased võtavad neist eeskuju ja hakkavad niisama edasi rühkima. „Tüüd um vaja tetä... egaüts kaes umma jõudupite edasi kripl.“ Rohtil on suur idealism ja tuleviku-väljavaated on optimistlikud.

Tõusvale kihile on vastasrinnas lagunev kiht. Loomulik! Põline Tsilga talukoht sureb välja moodsa eluviisi ja lastekoolituse tõttu (sama teema novellis „Ott“!). Sama lagunevaks osutuvad mõisasüdame-pidajad. Peale selle on valgunud linnast maale igasugu rämpsud: tööskamatuid aednikke, laisklejaid, saksu, maaga hangeldajaid, aga mitte selle harijaid. Meie maareformil oli Rohti arvates see tähtsus, et ta näitas ära, kellest saab maaharijat, kellest mitte:

„Nii on tegelik elu maareformi esialgse teoreetilise põhimõtte rikkunud ja maareformi viinud sama isikliku võistluse tasapinnale, millel keerles elu maa ümber varemgi“ (lk. 146).

Ma arvan, et Roht ei teinud õieti, kui ta ebaõigeid maakasutajaid tegi karikatuurideks. Ühed on karikatuurid, teised on ideaalid — mustad ja valged sõna tõsisel mõttes. Eksootiline element karikatuurides on midagi eluvõõrast eesti külaühiskonnaga kõrvu asetamiseks.

Kogu Rohti loomingut läbib eksootika ja ekstravagantsuse armastus. „Maas“ lobbab see nagu mujalgi. (Prantslane esineb klounina, Dreverk remonteerib ja restaureerib lossi ä la türgi haarem või ä la kõik stiilne.) See rikub realistliku tööd, sobiks aga fantastilisele või eksootilisele novellile (Gailit, Tuglas). Rohtile oleks soovitatav, kui ta hakkaks eksootiliseks juhtumuskirjanikuks (noh, kas või ä la Joseph Conrad). Selle asemel, et sõita edasitagasi Pariisi ja Võrumaa vahet, peaks Roht tegema ilmareise eksootilistesse maisse — see annaks kirjaniku tiibadele enam hoogu kui senine tormijooks moodsa masinavärgi peale.

Looduskirjeldamist on peetud Rohti kõige kaaluvamaks omaduseks, kuid kaasaja romaani loomiseks on sest ükski väga vähe. Kui Roht pühenduks ainult loodusele ja arenduks mitmekülgset ja põhjalikult, seda ta saaks reisimiste tõttu, siis võiks ta omapära õieti maksvusele pääseda. Nüüd hakkab ta siingi tüütama, kuna läheb tihti sentimentaalseks ja familiaarseks. Alguse ja lõpu lehekülgi tuleb pidada täiesti ebaõnnestunuiks:

„Muusträänad on juba tulnud. Taevas sa küll nendest lindudest aru saad, mida nad söövad nii vara... Kogu aeg võib näha, kuid lõbusad villstajad õrnemale soole külge katsuvad liüa, kuid daamid põgenevad oksalt teisele ja lõpuks koguni jalga, s. t. tiiva lasevad, et liig pääletükkiva kavaleri eest plehku pista.“ (Lk. 6.) Ja lõpp, mis täies kooskõlas kaancilustusega: „Valge kuu aga kerkib ja kerkib ja väikesed hõbedased tähed siravad ülal kaugel tuhmis taevas kui igavesed elu ja surma tähised“ (lk. 320). Ä la Kampmanni lugemisraamat: Kuu paistab, tähed säravad, õõ katab ilma, maad!

Rohti stiil on kogu ta „realistlikus loomingus“ romantiliselt väikekodalik. Siit võib leida kergeid flirdisõnu, ilusat paatost, följetonistlikke väljendusi, aga mitte lopsakamat maamehe huumorit, mehist tooni, otsekoheust. Rohti romantiline ironia liigub ikka koos magusa halevoolulise kõrvalmaiguga. Ta tegelaste võrukeelsed kõnelused annavad kogu raamatule tugeva naiviteedi.

„Triloogia“ pole veel lõppenud, kirjanik töötavat praegu järgmise osa kallal. Kui see ükskord lõpetatud, peaks kirjanik selle uuesti käsile võtma ja põhjalikult ümber töötama. Kuid siis enam mehisust, tugevust ja ajakohast vaimu!

A. Roose.

Noorusmaa. Eesti noorsoo ajakiri. Esimene aastakäik. 1926. Toimetaja: J. Käis, M. Laarman, E. Martinson, R. Reiman. Vastutav toimetaja: E. Martinson. Väljaandja: Eesti Õpetajate Liit.

Meil on mitu korda katset tehtud välja anda noorsoo-ajakirja, kuid järjekindlalt on need katsed ikka ajakirja seismajäämisega lõppenud. Sest see ideeline ettevõtte pole kunagi aineliselt eluvõimsaks osutunud. Aastakümned tagasi, tsaarivalitsuse päevil, ilmusid „Linda“ ja hiljemini „Nooresooleht“. Kuid paratamatult sundis aine puudujääk neid seisma jääma. Esimene neist hoidis end vee peal palju aastaid, kuid siiski ei pääsnud ta traagilisest surmast.

Iseseisvuse-päevil algasid uued katsed. Nii noorte omal algatusel ning toimetusel ilmuv „Uudismaa“, ideeline ettevõtte läbi ja läbi, ning enam ärilisel alusel seisev „Vikerkaar“. Mõlemate eluiga kestis kolm-neli aastat ja väljaandjad kannatasid ainelist kahju. Näis võimatu olevat noorsoo-ajakirja meil välja anda ja oli aeg, mil ei ilmunud meil midagi selletaolist.

Muidugi on ülalloodatud ajakirjad sisult lahkuminevad ja erisidhte taotlevad, kuidagi on nad aga ometi meie noorsooga ühendatud ja sellepärast näib mulle õigustatud olevat neid noorsoo-ajakirjadeks nimetada.

Et meil aga, hoolimata kõigest, noorsoo-ajakirja järele vajadust tuntakse, seda näitab uute säärase ajakirjade süünd. Nimelt hakkas Eesti Õpetajate Liit enam kui aasta tagasi riiklikul toetusel välja andma ajakirja, mis kannab kaunist nime: „Noorusmaa“.

Sai selgeks, et noorsoo-ajakiri meil ainult riiklikul toetusel võib ilmuda. Ja et Haridusministeerium vastu tuli, siis tundus, et meil enam pole karta noorsoo ajakirja surma. Heas lootuses usume seda ka nüüd, pealegi kui lehe otsekoheseks hooldajaks ja väljaandjaks on säärane autoriteetne asutus nagu Eesti Õpetajate Liit. Siin peab ettevõtte jällegi rajanema ideelisel alusel, nagu arvata võib ja senini ka ajakirja ilme seda on tõendanud, ja kus on kaks koos: idee ja raha, seal võidakse teha suuri asju.

Kuid hoolimata kõigest painab mind ikkagi see vana küsimus: miks ei „löö läbi“ meil noorsoo-ajakiri? miks on tal nii vähe lugejaid? Kuulen, et „Noorusmaal“ on lugejaid umbes tuhat. See arv tundub aga imeväikesena, kui meelde tuletada kaheksatkümmet keskkooli ja suurt 6-klassiliste algkoolide võrku ning nende õpilasi. Keskkooli ja algkooli vanemate klasside õpilaste arv on ikkagi päratu suur võrreldes „Noorusmaa“ lugejate arvuga, kuna ometi kõigile esimestele see ajakiri võiks pakkuda rohkesti huvitavat ja väärtuslikku.

Meie rahvas loeb vähe ja noorsugu ei taha selles nähtavasti vanematest ette jõuda. Meie inimestele pole kirjandus nii tarvilik kui söök ja jook. Meil on sest palju-palju räägitud, seda ühte seotud vaimlise kriisiga ja hoolega selle põhjusi otsitud. Kuid üks on selge, noorpõlv ei loe vanemast põlvest sugugi rohkem.

Siin ootab pedagooge, eriti algkooli-õpetajaid suur töö, et õpetada meie noorpõlve lugema. Üheltki teiselt alalt pole ses mõttes võimalik nii suurel määral mõjuda noorsoosse. Niikaua kui pole meil kirjandusearmastajaid algkooliõpetajaid, loeb meie rahvas ka vähe.

Suur lugejaskond on ajakirja aineiline ja kõlbeline ülalpidaja. Tihe vaimline kontakt toimetajate ja lugejate vahel võib ajakirja teha alles e l a v a k s a j a k i r j a k s. Minu arvates näeme seepärast täiesti väärtuslikku ja ajakõrgusel seisvat noorsoo-ajakirja alles siis, kui iga noor inimene igatsusega selle ajakirja ilmumist ootab.

Muidugi ei taha ma sellega vihjata, nagu oleks „Noorusmaa“ alaväärtuslik ajakiri. Sest kuigi „Noorusmaad“ hoitakse elus kunstlikult ja puudub pind, kus ta lopsakalt võiks kasvada ning välja kujuneda, on toimetajad suutnud tast teha ajakirja, mis rahuldab pea igaihe intelligentse lugeja nõudeid.

Muidugi taotellakse eeskätt just pedagoogilisi eesmärgi, sest õppivale noorsoole on „Noorusmaa“ määratud lugemiseks kõige pealt. Sellest muidugi sõltub sisu valik. Pole ta tehtud liiga ker-

geks ega ka mitte väga raskeks. Esteetiline vaatepunkt on enam-vähem kindel, kuid see pole mitte vali ega karm. Igatahes kõik labane ja maitsetu on söelutud välja.

Pole soovitatav muidugi eskujuks võtta vastavaid välismaa ajakirju. Tuleb välja kujundada meie noorsoo hingelaadile ja maailmasuhtumisele vastav ajakiri. Materjali, sugemeid selleks võib muidugi välismailt hankida ja näib nii, et seda on ka tehtud.

Meil on kahjuks algupärane noorsookirjandus hõredavõitu, kehva vilets koguni. Ilukirjandusliku proosa osas vilksatab tihti üks ja seesama nimi: J. Parijõgi. Ta on üks meie paremaid noorsookirjanikke, võlub naiivse ütlemissviisiga ja kaasakiskuva vestlusega. Ilma Parijõeta oleks „Noorusmaa“ palju kaotanud, sest mis oleks seal siis veel huvitavat algupärast? Mõned õige keskpärased M. Aleksa luuletused, üksikud proosapalad, ja see oleks kõik. Tõlked aga täidavad ilukirjanduse osa, kuid see ei vasta sugugi meie nõuetele. Muidugi pole tõlked halvad. Nad on tõesti hästi valmistatud ja valitud. Nii näiteks Jack Londoni „Põlev laev“, H. G. Wellsi „Äpyornise saar“, Conan Doyle'i „Brigaderi Gerardi seiklused“, Ch. Dickensi „Kilk koldel“, Lafcadio Hearni „Jaapani muinasjutud“, Rudyard Kiplingi jutud j. t. Nende lugude paigutamist ajakirja võib rahuldustundega konstateerida, kuigi Dickensi „Kilk koldel“ tundub pisut igavana. Kuid mis paistab silma nende nimede loendusel, see on: kõik inglise kirjanikud. Selles on igatahes veidi ühekülgsum. On unustatud vene, skandinaavia ja romaani rahvaste lastekirjanikud. Kui meil puudub algupärane noorsoo-kirjandus ja oleme sunnitud pakkuma peasjalikult tõlkeid, siis ei maksa erandiks teha ühtegi rahvast. Serveerime proosat kõigi rahvaste lugemislaudadele, ja see äratub ainult lugeja isu, sest toit on mitmekesisem.

Väärtuslik pala maailmakirjandusest on vastuvaidlemata parem kui halb algupärane. Ja et meil head algupärast vähe, siis tuleb leppida ilmakirjandusega, nii kurb kui see ka on. Suurest patriotismitundest ei maksa veel lugejate esteetilist maitset lagastama hakata, nagu seda teeb näiteks ajakiri „Kaitse kodu“.

Ajakirja ilukirjanduslik osa aga võiks olla veel rikkalikum, väärtuslikum, mitmekesisem, kui juba kord kasutada on suured maailmakirjanduse vara-aidad. Minu arvates puudub sel osal ikkagi too värskus ja elavus, mis omane ajakirja osale pealkirjaga „Elulugusid“ ja „Kirjandusest“.

Elulugude osa on „Noorusmaas“ küll hästi toimetatud. Lugege juba alguses näiteks Emil Ludvigi järele jutustatud Rembrandti elulugu või Eino Leinost, Ants Laipmannist, — need on võluvad ja kaunid lood suurtest tegelastest. Eriti kirjutised kunstnikkudest — van Goghist, Tizian'ist, Gauguin'ist, Henri Rousseau'ist — mida ilustavad reproduktsioonid kõnealuse töödest. „Noorusmaa“ elulood pole mitte kuivad ja igavad aastanumbrite, kohanimede ja muu ebanüvitava materjali kogud, vaid need on pigemini värskest ning elavusest õhetavad pildid suurmeistrite elust. See on maksev enami kohta, eriti nende kohta, milledele autorina alla kirjutanud M. L. On aga ka teisi, milledest hingab igavuse- ja kuivusevaimu, nagu K. Ehrmanni — Joh. Köler, R. Reimanni — F. Tuglas j. t. Kuid igas punktis on see osa ikkagi rahuldav, sageli ka, nagu juba tähendatud, väga hea, hea nii pedagoogilises kui kunstilises mõttes.

Sümboolne nähtus on see, et ei kõnelda üksi kunsti ja kirjanduse verstaapostidest, kivinenud suurustest, vaid jutustatakse ka

moodsatest meistritest ja tänapäeva kultuuritegelastest. Eks see ole huvitav ja rõõmustav, kui juba keskkoolis tundma õpitakse suurt patsifisti Romain Rollandi, tänapäeva tähtsamat näitekirjanikku Bernard Shaw'd, impressionistide suurt esindajat van Gogh'i ja teisi, või vaadeldakse reproduktsioone uuemast kunstist.

See rahuldab, kui ei esitata üksiku kunstikildkonna huvisid ja maitset, vaid püütakse võimaluse järele silmas pidada kõige mitmekesisemaid voole ja seisukohti.

Välimusega rahuldab „Noorusmaa“ peaaegu alati. Jah, võib koguni rõhutada, et senini pole meil sel määral maitseka välimusega noorsoo-ajakirja ilmunud, kui on seda „Noorusmaa“. Mitte midagi labast, kunstikehva ei sisalda ajakirja kaunistised, pildid, reproduktsioonid. Hea ja arenenud maitse on korraldanud „Noorusmaa“ välimuse.

On vist küll õige raske midagi öelda ühe noorsoo-ajakirja sisu- jaotuse kohta. Ses suhtes on nii palju lahkarvamisi, kui on isiklikke kalduvusi ja huvisid. Toimetus ei saa muidugi kõiki täielikult rahuldada, vaid peab valima „kuldse kesktee“.

Esimeses aastakäigus on kõige suurem osa ruumist antud ilukirjandusele, kriitilistele elulugudele ja kunsti-, kirjanduse-ülevaadele. See on tähtsam osa, ja minu arvates peaks enam tähelepanu sellele pöörama, veel enam, kui seda senini on tehtud. Kõigea, nii spordiga kui looduslooga ja teiste ainetega tehakse koolis juba üleliia tegemist. Noorsoo jahedus aga kirjanduse ja kunsti vastu on tuntuks. Sellest seisukohast välja minnes poleks halb, kui „Noorusmaa“ kujuneks vaid noorsoo kirjanduse- ning kunstiajakirjaks ja tehnilised alad üldse tema veergudel käsitlusele ei tulekski. Kahjuks aga pole see meil niikaua mõeldav, kui ilmub kõigest üks noorsoo-ajakiri ja seegi omal jõul ei suuda elutseda.

„Noorusmaas“ on ka „Noorte vald“, et noortel oleks võimalik oma isiklikke algupärandeid mõnikord ka trükituna näha. Seda osa toimetades võiks ju veel enam tuulata, sest aganaid satub kergesti hulka. Kui alaline tööde tagasilükkamine noori inimesi kurvastab, siis pole midagi parata — sest ikka ja ikka peame meeles pidama seda esteetika deviisi: hulkade maitset ei või üksikutele ohvriks ruua. Mulle isiklikult on meeldinud „Noorte vallast“ vaid üks novell, nimelt aastakäigu teisest numbrist: B. F-i „Ema“.

„Loodusesõbra nurga“ kohta ei saa ma midagi öelda, kuid ka vähikule paistab, et hr. Joh. Käis on suutnud ta küllalt huvitavaks ja elavaks teha. — Ülesandete ja male vastu on noorsugu alati tundnud huvi ja „Noorusmaa“ on vastavalt ka neile osakondadele andnud ruumi.

Mul oleks lõpuks veel öelda, et paljusid maapedagooge ei rahulda „Noorusmaa“. Teda on nimetatud kord „veidraks, imelikuks, raskeks“ jne. Seda öeldi omal ajal ka „Vikerkaare“ kohta.

Mulle näib, et meil ei suudeta lihtsalt harjuda noorsoo-ajakirjaga, milles intelligentset vaimu, kultuurlikkust ja esteetilist distsipliini. Ei saa süüdistada üksi toimetajaid, vaid ka lugejatega ei saa alati rahul olla. „Noorusmaa“ pole mingi ideaalne noorsoo-ajakiri, kuid halb ajakiri pole ta ka sugugi mitte.

Ta peaks huvitama ka meie vanemat intelligentsi ja lugejaskonda, sest ilukirjanduslikke ajakirju, milledest kõnelda võib, pole meil enam kui „Looming“ ja „Noorusmaa“.

Ilmar Reiman.

A. Valdmann: Eesti keele grammatika. Ühtluskooli V õpiaasta. Hääliku- ja sõnaõpetus. K./Ü. „Loodus“, Tartus, 1926. 48 lk.

Raamatukese autor on seadnud oma ülesandeks anda teoreetilise kokkuvõtte ainekust, mis on ette nähtud ühtluskooli V õpiaasta emakeele kavas keeleõpetuse alal. Saatesõnas on öeldud, et raamat on mõeldud „õpiraamatuks“, nähtavasti pähetuupimiseks, milleks on antud ka rida definitsioone, tabelleid ja juhiseid.

Kas aga algkooli õpilane vajab üldse definitsioone?! Algkoolis on tähtis ainult praktika, mis omandatakse vastavate harjutustikkude abil. Algkooli ülesanne seisab ainult praktilise keeleoskuse andmises, kus mingisugune teooria võib olla ainult tulemuseks praktikast. Ei ole mõtet vaevelda definitsioonide ja kokkuvõtete kallal, kui õpilaste mõtlemisvõime pole veel arenenud loogiliste operatsioonide jaoks. Definitsioonide mõistmine ei pane ka kedagi suusõnalikult ega kirjalikult korralikult mõtteid avaldama.

Käesolev raamat oma definitsioonidega, kus üsna korralikult esinevad *genus proximus* ja *differentia specifica*, avaldab muljet, et on tahtud olla teaduslik ja akadeemiline, kuna aga lastele antavad seletused peavad olema eeskätt lihtsad ja konkreetsed.

Peale tehtud üldise etteheite tuleks tähistada veel sisulisi väärtusi ja stiilikonarusi. Sisult ei ole korras järgmised kohad:

6. lk. öeldakse, et „tähti on eesti keeles 23“. Palju aga on häälikuid, kas on häälikute ja tähtede vahel täielik vastavus, sellest ei lausuta sõnagi. Samuti ei seletata, kas esinevad paarides t—d, k—g ja p—b erihäälikud või ühe hääliku erivärtded.

11. lk. on esitatud astmevahelduse näidetena paralleelkujud *panen — panna, suren — surra*, mis ei kõlba, sest sõnades *panema* ja *surema* üldse ei esine astmevaheldust, kuna kujud *surra* ja *panna* on tekkinud assimilatsiooni teel (*panda — panna*).

Käänamistabelis 18. lk. on ainsuse omastava ja osastava tüve lõppvokaalid *a, e, i, u* ja *o* esitatud käändelõppudena.

Tabelis 19. lk. puudub ainsuse sisseütleva ja mitmuse osastava lühem kuju (majja, koorde, maju).

20. lk. tahaks näha ka sisseütlevat *tallu talusse* kõrval.

20. lk. antud liigitus käändkondadesse tundub täiesti tarbetu teooriana, sest selle kasutamist ei ole raamatus kuskil näha.

33. lk. on esitatud „euroopa keelte“ (kas üldse on olemas niisugust keelterühma?! J. V.) skeem. Need on jaotatud kahte rühma: soomeugri-santojeedi ja indo-euroopa keelkond. Esimesse kuuluvad üksikeelised on skeemi paigutatud nii halvasti, et nende suguluse kauguse või lähiduse kohta ei saa õiget pilti. Palju lihtsam ja otstarbekohasem oleks olnud tarvitada puukujulist skeemi.

Raamatus antud definitsioonid ja seletused jätavad täpsuse ja selguse suhtes paljugi soovida, näit.:

5. lk.: „Häälikuteks nimetatakse keele kõige lihtsaimaid osasid.“¹⁾ Et keel on abstraktne mõiste, ei saa selle „osadest“ kõnet olla.

6. lk.: „Täishäälikud lasevad end üksikult selgesti hääldada. Kaashäälikud tulevad selgesti kuuldavale ainult täishäälikute kaasas.“ See on iganenud seletus ja ei vasta tõele, sest *r, s, l, m, n* võime väga selgesti hääldada ilma täishäälikuta.

¹⁾ Harvendus igal pool minu. J. V.

7. lk.: „Lahtised silbid lõpevad täishäälikuga ja neile ei järgne p, t, k järgmise silbi alul.“ Siin on segatud siimale nähtav ja kõrvale kuuldav silp, sest kõrvale kuulduv osa nüüsgusest p, t, k-st juba eeloleva silbi lõpul, muutus selle kinniseks. Sama eksimus kordub ka kinnise silbi seletuses.

8. ja 9. lk.: „Lühikeses vältes kirjutatakse kõik häälikud kahelkordselt.“ Samuti ka järgnevais lauseis. Häälikuid me aga üldse ei kirjuta.

11. lk.: „Sõna ühest astmest teise minekut nimetatakse astmevahelduseks.“ Jällegi populaarne seletus, sest sõna ei või üldse kuhugi „minna“.

13. lk. öeldakse partiklite kohta: „need sõnad ei muutu vormiliselt üldse“. Sõna „vormiliselt“ sunnib küsima: siis muutuvad nad mõnes teises suhtes?!

15. lk. esineb omapärane võrrete seletus: „Algvõrre näitab asja või nähtuse algomadust. Keskvõrre näitab, et üks omadus on teisest suurem. Ülivõrre näitab asja või nähtuse kõige suuremat omadust.“ Siin on segi aetud omadus ise ja selle pingus.

30. ja 31. lk. antud tüveseletus ei ole küllalt täpne. Esiteks öeldakse, et tüvi on sõna osa, mis „jääb alale peale muutelõpu eraldamist“. Hiljemini aga lisatakse, et tüvest tuleb „lahus hoida muutevormide tunnused“. Parema anda juba üks lõplik definitsioon, kui et seda mitu korda parandada ja õiendada.

Stiililt oleks käesolev raamat võinud olla mitmetigi eeskujulikum. Iga õpiraamat, eriti keeleõpetuse alal, peab esinema kõige eeskujulikumas stiilis, mis vastaks kirjakeele saavutistele raamatu ilmumise momendil. Näiteid:

5. lk.: „Häälikud märgitakse üles tähtede abil.“

7. lk.: „Kaks ühendatud (kes ühendas?! J. V.) erikaashäälikut moodustavad kakssikkaashääliku.“ „Peale nende tulevad veel ette (pro esinevad) suurema arvu häälikutega häälikühendid.“

7. lk.: „Sõnade silbitamisel on tähtsus sõnade osakaupa ülekandmisel ühest reast teise. Sõnad kantakse üle silpide kaupa...“ Tundub ebaõnnestunud piltikkust, mis lõhnab vene sõnast „perenoss“.

8. lk.: „Kaasrõhud võivad vahel ühe silbi võrra edasi kantud olla. Kaasrõhk võib ka teisele silbile kantud olla...“ Jällegi piltlik väljendus, millega teoorias peab olema ettevaatlik. Ka on siin saksapärase sõnajärjestus liiga tunduv.

10. lk.: „Sõna esineb nõrgas astmes, kui tema teine silp on või on varemalt olnud keeles (kus siis veel võiks olla peale keele?! J. V.) kinnine.“ Täiesti samas stiilis on ka tugeva astme seletus.

11. lk.: Peenenemine „sünnib i mõjul, mis on teatavale häälikule järgnenud või praegugi järgnemas“. Siin oleks võinud palju lihtsamalt ja täpsemalt seletada. Peenenemismärgiks on tarvitatud apostroofi (*kas'k, õnn'*)¹⁾, kuna meil selleks teissugune märk üldiselt tarvitusel on.

¹⁾ Selleks puuduseks on kaasa mõjunud nähtavasti tüpograafilised põhjused. Toim.

12. lk.: „Tähenäiduse liigi poolest jagatakse sõnad eesti keeles üheksasse liiki. Need sõnade liigid jagatakse (proühendatakse) omakorda kolme rühma.“

13. lk.: „Omadussõnad on niisugused sõnad, mis asjade või olevuste omaduste nimetusi näitavad.“ Võiks selgemalt ja lühemalt väljendada.

Mõnedki sõnad ja terminid ei ole raamatus õieti tarvitatud, olgugi et üldiselt on käidud oskus- ja õigekeelsuse-sõnastiku järgi.

Näiteid: 15., 17., 21. lk. muutmine pro muutumine; 14. lk. tähendavad pro tähistavad; 16. lk. määramata asesõnad pro umbmäärased; 20. lk. ühesilbilisteks lühenevad pro lühenenud; 32. lk. sõnade ühendust pro ühendit.

Raamatu lõpus on 13 lk. „näiteid ja harjutusi“, mis vastavad teatud paragrahvidele teoreetilises osas. Neid võib muidugi tarvitada eelneva teooria käsitlemisel.

Peale teooria leidub raamatus siin-seal ka „keeletehnilisi juhteid“, kuid neid on liiga vähe selleks, et raamatut võiks tarvitada ka õigekeelsuslikuks käsiraamatuks.

Raamatu tehniliseks puuduseks on see asjaolu, et ei ole tarvitatud paksemat triikki. Eriti oleks see tähtis astmevahelduse käsitlemisel. Ka peaksid seletused esinema teissuguse trükiga kui näited, nagu see juba ammugi viisiks võetud keeleõpetuse-käsiraamatutes; vaatlikkuse seisukohast on see väga soovitatav. Käesolevas raamatus on paksem triikk alles lõpus, 28. lk. alates, tarvitusele võetud, nagu oleks sel kaas- ja sidesõnade käsitlemisel eriline tähtsus.

Üldine otsus raamatu kohta, esitatud puudusi arvestades, ei saa olla kiitev. Juba tema ilmumise vajadus osutub küsitavaks. Ja kui ka tunnustada soovitavaks mingisugune teoreetiline grammatika algkoolile, siis peab selle käsitusviisi olema palju konkreetsem, ta ainevalik palju otstarbekohasem. Ta sisaldagu miinimumi, millel on tegelik tähtsus keele tarvitamisel. Käesolevas raamatus leidub palju täiesti liigset, näit.: häälikute liigitus hääldamiskoha järgi, käänd- ja pöördkonnad, hüüdsõnade liigitus, liitsõnade rõhvolud j. p. m.

Tundub, et raamat ei täida saatesõnas äratatud lootusi. Sealt loome: „Ülevaade on tegelikult koolitööst välja kasvanud ja tahab kõige päält algkooli tarbeid ja õpilaste võimeid silmas pidada.“ Tegelikult koolitööst võib ta küll olla välja kasvanud, kuid algkooli tarbeid ja õpilaste võimeid ei arvesta ta ajakohaselt mitte.

Võib-olla on autori eksiteele viinud „allikad“, mida ta nimetab: „varemalt ilmunud grammatikad ja muu keeleteaduslik kirjandus“. Järelikult teoreetilised allikad, kuna vaja oleks olnud metoodilisi. Autor oleks pidanud tutvuma uema metoodilise kirjandusega ja siis tugeledes tegelikule koolitööle looma midagi uut ja head.

Aastat 30—40 tagasi oleks A. Valdmanni grammatika Einer'i j. t. oma kõrval tundunud väga hea. Ta ei oleks halb praegugi — eriti kui kõrvaldada suuremad vääratused —, kui ei oleks muutunud õppeviis ja ilmunud harjutustikud, mis annavad praktika ja sellega ühes ka miinimumi teooriat.

Algkooli V ja VI klassile ei ole üldse grammatika-käsiraamatut vaja, küll aga algkooli lõpetanud täiskasvanule, et see võiks oma keelelisi teadmisi iseseisvalt värskendada ja süvendada. Siin tervi-

taksime sündsat käsiraamatut kõik heameelega. Selle võiks isegi algkool tarvitusele võtta, ainult mitte päheõppimiseks, vaid ta peaks seda kasutama harjutamiseks.

J. Väinaste.

Märkmeld eelavaldatu puhul.

Eespool on J. Väinaste arvustanud minu koostatud „Eesti keele grammatikat“ ühtluskooli V õppeaastale, otsides sealt asjata keeleteaduse saavutatud peenusi ja üksikasju. See seisukoht on ka loomulik ja endastmõistetav, kui arvustaja omab arvamist, et „algkooli V ja VI klassile ei ole üldse grammatika-käsiraamatut vaja“. Nimelt soovib arvustaja, et raamat oleks laiaulatuslik ja rahuuldaks ka täiskasvanute uurimiskoodeid. Sellega antakse arvustuses raamatule laiemad piirid, kui töö seda oma nime poolest enesele on ülesandeks seadnud. Loomulikult vajaksid algkooli lõpetanud täiskasvanud laiaulatuslikumat raamatut, kui algkooli V klassi õppekava mahutada suudab, kuid et „selle võiks isegi algkool tarvitusele võtta“, kõlab küll võõrastavalt.

Samuti leiab arvustaja, et definitsioonid, tabelid ja juhised on pähetuupimiseks, kuid eksib sellega moodse töökooli meetodi vastu. Praktilise keeleoskuse arendamiseks on tarvis teha võimalikult palju harjutusi ja loomulikult on kokkuvõtet tulemused praktikast. On ju vääramatu tõde, nagu arvustaja isegi leiab, et ainult definitsioonide mõistmine ei pane kedagi suusõnaliselt ega kirjalikult korralikult mõtteid avaldama.

Raamatus pikemaid seletusi ei ole, sest need on jäetud õpetaja ülesandeks. Et algkooli V klassi õpilase mõistus veel suure hulga peenuste seas ei orienteeru, siis on raamatust mõnedki peenused meelega välja jäetud ja neid võib iga õpetaja praktilistes harjutustes ette tulnud juhtudel ise selgitada.

Liigitus käändkondadesse on aga siiski tarvilik lühikese mitmuse ja ainsuse sisseütleava käände lühendatud vormide leidmiseks. Keelte skeem annab ülevaate keelte sugulusrühmadest ja algkooli õpilastele pole tarvis peale suruda üksikute keelte arengisajalugu; ka üksikasjalisem rühmitus oleks sel astmel ainult segav ja raskendav.

Definitsioonides on meelega lubatud sel astmel kergemini arusaadavaid populaarseid seletusi. Arvustaja liigseks tembeldatud häälikute liigitus hääldamiskoha järgi on aga hädatarvilik juba algelisemalgi rahvaluule käsitlemisel vokaalharmonia selgitamiseks. Hüüdsõna juures pole liigitus raskendav, sest siin on nimetatud näidete varal, mida hüüdsõnad muu seas võivad avaldada. On ju raamatus mõnesuguseid komistusi, mille näitamise eest arvustajale siin tänu avaldan. Käsitlemise meetodid aga jäägu õpetajale enesele ja neid ei tohi paigutada õpiraamatusse, pealegi pole praegune õppeviis raamatuga sugugi seotud. Raamatut tarvitame ainult abiks, asendades sellega tülikat ja aeganõudvat üleskirjutamist, mis iseäranis segav koolides, kus tuleb töötada kahe klassiga ühises ruumis.

Leian siiski, et harjutustega ja muul praktilisel käsitlemisel saadud keelelistest ja grammatilistest oskustest tuleb kokkuvõtte teha. See kokkuvõtte peaks aga lõpptulemusena eraldatud olema harjutustest ülevaate mõttes. Algkooli emakeele-õpetamine tuge-

negu töökooli alusele. Töökool ei eelda aga, et õpilasel ühtegi õpiraamatut olla ei tohi, mille varal kordamised kergenduksid. Õpetamine olgu praktilisel teel selgitamata definitsioonide pähe-
tuupimisest vaba.

Praktilisel teel selgitatud kokkuvõtted ja leitud töed ei tohi meid kohutada. Ilma kokkuvõteteta ja nende kordamisvõimalus-
teta jääb töö poolikuks. Loomulikult tuleb enne teha võimalikult palju harjutusi, kuna ilmunud harjutustikud annavad selleks head materjali. Grammatilise ülevaate soetamiseks ja selle kordamise hõlbustamiseks tuleb aga tehtud töö järele tarvitada juba algkooli V ja VI klassis jõukohast grammatika-õpiraamatut.

A. Valdmann.

Lappiske eventyr og sagn I. L. eventyr og sagn fra Varanger. Ved I. Qvigstad. Oslo 1927.

Lapi rahvaluule parim tundja rektor I. Q v i g s t a d avaldas hil-
juti ülemalnimetatud teose, mille nimi eestikeelses tõlkes kuuldu-
b: Lapi ennemuistsed jutud ja muistendid. Esimene köide: ennemuistsed
jutud ja muistendid Varangerist. Viimane lisandus kuulutab, et
niisugust laplaste rahvaluulet veel muist laplaste asupaigust oodata.
Teame ju, et laplasi on asumis neljas riigis. Oma suuruse ja paksuse
poolest käib see teos J. Hurda Setukeste laulude esimesest köitest üle:
560 suurt lehekülge sisaldavad 197 Varangeri ümbruse laplaste muin-
asjuttu ja muistendit. Teose nime järele otsustades peaksime ole-
tama, et materjal on ilmunud norra keeles, kuid see oletus ei vasta
tõsioludele; teos on n o r r a ja l a p i keeli korruga ilmunud; ühel le-
heküljel lapikeelne tekst, teisel norrakeelne. Juttude enamiku tekst on
l a p l a s t e üleskirjutatud ja tekstile norrakeelne tõlge autori poolt
juurde lisatud; ainult mõni harv jutt on kohe norra keeli kirjutatud
ja esineb sellepärast ilma vastava lapikeelse algupärata. Kuna „Eesti
rahvalauludes“ üleskirjutaja kirjaviis muutmata jäetud, näikse autor
siin selles suhtes enam ühtlust olevat silmas pidanud. Igatahes an-
nab teos tunnistust rahvaluule, rahvajuttude rikkusest; karta tuleb, et
laplased, õigem norralased, nende avaldamisega meist pea ette jõua-
vad. Meil on küll palju materjali olemas, aga peaaegu kõik alles trük-
kimata; mõnigi kirjastaja saadab pigemini võõraste rahvaste rahva-
jutte turule kui eesti omasid.

Kui lapi muinasjutte eesti omadega võrrelda, puutub meile varsti
suur sarnasus silma. Eesti üldised motiivid esinevad väga sagedasti,
näiteks kuningajuttude, lollide ja õelate naiste, vanapagana omad.
Vanapagana asemele astub laplastel tavalisesti ometi lind ja staalo.
Isegi Kreutzwaldi kaudu tuttavaks saanud, muidu rahvasuus harva
kuuldud „Nikodeemus pojuke“ ei ole laplaste suus võõras. Nikodee-
muse asemel kannab tegelane siin nime Nikkala. Laplased tunne-
vad mutatis mutandis mõndagi Kavala Hansu ja hiidlaste juttu.
Muistendites astuvad Eestis tuttavad motiivid tahaplaanile, esiplaanile
sellevastu mõne korra lapi olusid iseloomustavad jooned. Ülepea
on autor mõnegi meil naljanduses esineva motiivi oma töö hulka
mahutanud.

Tabades nii palju Eestis tuntud muinasjuttude motiive lapi oma-
dest, ei tohi me muidugi oletada, nagu suhtuksid nad niisama teine-
teisesse kui eesti rahvalaulud soome rahvalauludesse, teise sõnaga,
nagu tunnistaksid nad mingisugust põlvnemist Eestist või ümberpöör-

dult Lapist. Sugugi mitte. Kuna ühised rahvalaulud Eestis ja Soomes on eesti või soome algupära, kuuluvad ühised eesti ja lapi ennemuistsete juttude motiivid rahvusvaheliste motiivide hulka, mis rändamisel Eesti ja Lappi, aga ka muile maile ulatunud.

M. J. Eisen.

Livische Märchen- und Sagenvarianten, zusammengestellt von Oskar Loo rits. Helsinki, 1926. Suomalainen Tiedeakatemia. 101 lk. 8°. (= FF Communications, vol. XXI N:o 66.)

Käesolev kirjutis on täielik, tüüpide järele korraldatud kõikide tänini üleskirjutatud liivi traditsionaalsete rahvajuttude kataloog — ükskõik, kas need jutud on trükitud või trükkimata. Esimeseks sarnaseks kataloogiks oli Antti Aarne soome muinasjuttude nimestik (1911). Senini on ainult 10 niisugust kataloogi ilmunud, millest dr. Loo rits'a oma on arvatavasti kõige parem ja täielikum. See suguse kataloogi kokkuseadmine ei nõua mitte ainult väga palju usinust ja hoolsust, vaid ka väljapaistvat asjatundmist, et kõik etetulevad jututüübid öieti ära tunda ja neid selgesti karakteriseerida. — Iseäranis on vaja toonitada, et dr. Loo rits ei paku oma raamatus mitte ainult liivi muinasjuttude (Märchen), vaid ka liivi muistendite (Sagen) täielikku ülevaadet, mille poolest tema kataloog erineb kõigist eelmistest (Aarne on omas Hurda muinasjuttudekataloogis muistenditest ainult väikese osa arvesse võtnud, mispärast tema raamatu vastav osa tuleb veel kord ümber töötada). — Ettetulevaid vigu on vähe ja need ei ole tähtsad.

Walter Anderson.

1905. aasta Eestis. Kirjeldused. Mälestused. Dokumentid. EKP. KK. Ajalookomisjoni toimetused № 1. „Külvaja“ kirjastus. Leningrad, 1926. 216 lk. Hind 3 rbl. 25 kop.

Piiri taga elavad eestlased pole sugugi vaimliselt surnud. Ka sealsete suguvendade keskel liigutab end kultuurivaim, kuigi teda heledasti valgustab marksistlik helgiviskaja.

Olud ja ajad on rahulikamad, sellepärast ei lepi enamline intelligents enam ükski agitatsiooni-brošüürikestega, tülpimust ja tühjust sisendava pealiskaudse kihutuskirjandusega. Sellepärast on püütud loobuda pealiskaudsusest ja katsutud anda midagi tüsedamat.

Kõneall olev raamat on, nagu sissejuhatuses tähendatakse, „esimene katse kokkuvõtlikku ülevaadet töörahva revolutsiooni-võitlusest anda.“ Teos on kollektiivne töö, sellepärast saab vaevalt talt mingit ühtlust nõuda. Sissejuhatuses kinnitatakse, „et käesoleva töö peale mitte kui ajaloolise uurimistöö peale ei tule vaadata. Ta pakub eestkätt rea üksikuid artikleid, mis enam ülevaatlikku pilti, hindamist ja mälestusi pakuvad, kui ajalooliselt läbitöötatud materjali, kokkuvõtteid ja otsusid.“

Loomulikult vaadeldakse kõiki 1905. a. sündmusi ses teoses revolutsioonilise marksismi seisukohalt. Muidugi on pearõhk langenud tööliikumise, klassiteadvuse tärkamise, töörahva võitluste kirjeldamisele. Kodanluse liikumist sel ajal arvustatakse marksistlikult seisukohalt. Mitmes kohas satutakse mineviku kirjutistega poleemikasse ja ähvardatakse tule ja verega kõiki mitte-enamlasi. Nime-taksin seda raamatu tendentsiliseks osaks, ja see osa tema teaduslikku väärtust aina halvab. Raamatu erapooletu osa on aga küllaft

huvitav, et selle juures mõne sõnaga maksab peatuda. Tähtsamate kirjatükkide autoriteks on väljapaistvad, haritud kommunistid-juhid, mis omakorda huvi teose vastu suurendab.

Esimene pikem kirjutis kannab pealkirja „1905. aasta revolutsioonilisest liikumisest Eestis“ ja alapealkirja „Revolutsioonilise liikumise põhjustest Eestis 1905. aastal“, ja tema autoriks on kõigile tuntud Jaan Anvelt.

See on tuumakas kirjutis, mille esimeses osas vaadeldakse maa- ja linnatöölise seisukorda enne 1905. a. revolutsiooni ja esitatakse väidete tõenduseks rohkesti fakte ja statistilisi andmeid. Kirjeldatakse ka 1905. a. streigiliikumise algust ja töörahva klassiteadvuse arenemist peale esimesi streike. Siis aga satutakse juba liiga teravmarksistlikule pinnale ning selgitatakse innuga selleaegse „vabameelse kodanluse“ ja „sotsialistliku väikekodanluse“ ning enamlaste vahekorda. Oieti on see küll 1905. a. vahekorrad seletamine oleviku-enamlase poolt, mis tingib suurema teravuse. Vahekorrad ja klassivahed küll sel ajal veel nii teravad ei olnud, sest klassiteadvus tööliste juures oli arenemise algastmel, kuid autor on joonistanud nad teravaks.

Sotsialistlikkudeks väikekodanlasteks nimetatakse eesti sotsiaaldemokraate, kes eesotsas Peeter Speegiga olid kogunenud ajalehe „Uudiste“ ümber. Neile antakse 21-e aasta pärast kui „sotsiaal-äraandjatele“ kommunistide poolt mõnusad urvad. Lõpuks käsitletakse kontrrevolutsiooni 1905. aastal ning lahendatakse probleemi: kuivõrra jõudis revolutsiooniline sotsiaaldemokraatia 1905. aastal Eestis juhtivaks jõuks olla.

Nii kõneall olevas kui ka teistes kirjutistes ollakse veendumusel, et 1905. a. võitlus oli eelmänguks 1917. a. enamlisele revolutsioonile, nimetatud nende poolt Suureks Oktoobriks.

Anveldi kirjutis on tihe ja asjalik, eriti aga ta esimene osa, milles käsitletakse enne 1905. a. revolutsiooni aegse linna- ja maatöölise olukorda, ning ta peaks huvitama ajaloolast, kui tähele panemata jätta marksistlik valgus, mida autor on püüdnud kõikjale heita.

Järgneb O. Rästase „Oktoobrisündmused 1905. aastal Eestimaal.“ See on ka asjalik kirjutis, mida läbi lugedes saame huvitava pildi oktoobrisündmusest 1905.

Sellele järgneb H. Pöögelmanni kirjutis „Haripunktil“ annab ülevaate Eesti seltskonnakihtide klassidesse jagunemisest 1905. aastal. H. Pöögelmann, kes tuntud ühena vihasematest eesti kommunistide ideoloogidest, ei saa põrmugi erapooletu olla ja sellepärast kubiseb ta kirjutis sapistest poleemilistest märkustest, mis sihitud kodanluse ja „Uudiste“ ümber koondunud sotsiaaldemokraatide adressile.

Siis loeme R. Vakmani kirjutist „Venemaa sotsiaaldemokraatlike töölistepartei tegevus Tallinnas 1905. aastal.“ See on juba märksa asjalikum kirjeldus, mis annab kuiva, kuid üsna selge ülevaate Vene sotsiaaldemokraatliku partei Tallinna osakonna tekkimisest ja esialgsest tegevusest. Teatavasti pani sellele organisatsioonile Tallinnas aluse M. I. Kalinin, praegune tuntud kommunistlik riigimees Venemaal. Selles teoses tundub kõige vähem tendentsi ja sellepärast pakub ta kõige enam puhast teaduslikku huvi.

Selle kirjutisega lõpeb ka raamatu esimene osa, milles kõige enam tendentsi. Üksikud kommunistid on selles osas püüdnud 1905.

aasta sündmustele arvustavalt läheneda, jäädes revolutsioonilise marksismi vaatepunktile. Kuid hoolimata tendentsist sisaldab ka see osa peale muu palju huvitavat ja meile tundmata materjali, mis aitab heita uut valgust 1905. a. sündmustele, sest enamlastel on olnud kasutada arhiive ja dokumente, mis meie ajaloolaste kätte saamatud.

Raamatu teine osa, „Mälestused“, sisaldab memuaarilisi visandeid ja märkusi, samuti üksikutelt isikutelt. Neis on aga üsna vähe tendentsi ja seda enam tõsiasju.

Erilist tähelepanu väärib Ed. Otto artikkel „Nooresoo liikumisest Tartus 1902. — 1905. aastal.“ Kirjutises on nähtud tükk värsket elu sellest ajast. Temas on psühholoogilist elementi, mis annab meile aimu pöranda-all teotseva noorsoo süvenenud revolutsiooniromantikast, kõrgest ja hõõguvast elu- ja võitluspingest, mida sel ajal tunti.

Neis mälestustes esinevad inimestena-revolutsionääradena mitmed tuntud tegelased, nagu: August Rei, Alma Ostra, Karl Ast, Gotlieb Ast, Willem Maasik j. t.

Neid elulisi ridu täiendab märksa kuivem N. Tshudovskoi „Lehekülg mälestusi Tartust“. Siis veel memuaarilisi visandeid, nagu A. Mandli „Revolutsioon külakoolis“, M. Johanson „Mõned mälestused Põltsamaalt“, „Mälestused Kose-Uuemõisast“, „Mälestused Kuusalust“ ja „Mälestused Saaremaa liikumisest 1905. a.“

Mälestustele järgneb kronoloogiline ülevaade „1905. aasta sündmused Eestis“. Ülevaade algab kalendrilises järjekorras 10. jaanuariga 1905., registreerib kõik rahutused, streigid, vastuhakkamised maal ja linnas, võttes läbi üksikute päevade kaupa terve aasta ja lõpetab 27. detsembriga samal aastal. See on muidugi kasulik ja hea materjal ajaloolasele, kus nii hoolega registreeritud väiksegi sündmus, kuid lugejale ei saa ta kuidagi ühtlast pilti anda. Selles on süüdi kompositsioon, mis toetub nõnda õelda, mehaanilisele, masinlikule sündmuste loetelule. Mõni sapine-marksistlik märkus sealjuures ei rahulda siin pool piiri elavat suguvenda.

Lõpuks on „Lisa“, mis sisaldab paar H. Pöögelmanni kirjutist „Teatajas“ 1905. aastal ja mis sihitud Speegi ja tema kaaslaste ning osalt ka kodanluse vastu. Siis veel katkeid „Uudistest“ 1905. a. sündmuste kohta ja „Rahvaasemikkude koosoleku otsused“ Tartus 27., 28. ja 29. nov. 1905.

Raamat on küll kommunistliku põhivärviga, kuid sisaldab selle kõrval ka puhast ajaloolist tooresmaterjali 1905. aasta sündmuste kohta, ning sellepärast ei saa talle tähelepanu keelata.

Helgimäel, 31. mail 1927.

Ilmar Reiman.

Jokton, K.: Juutide ajalugu Eestis. Tartu, 1927. R. Selmanowitschi trükk. 100 lk.

Tänavu kevadel ilmus raamat, mis käsitleb üht, kuigi kitsapiirist peatükki Eesti ajaloo, nimelt Eesti juutide ajalugu vanemast ajast meie päevini. Käesolev teos on kahjuks ilmunud keeles ja tähestikus, mis laiemale publikule ei ole arusaadav, s. o. juudi keeles. Sellepärast lubatagu raamatust lühike referaat.

Vanimad teated Eesti ja ühtlasi Läänemere maade juutidest on Tallinnast. 1373. aastast kuuleme, et Tallinna linn on võtnud oma

kaitse alla juudi soost magistri Johannese. 1411. ja 1413. aastal kõneldakse teisest juudist, kellele antakse luba osta maja Harju tänaval. Arvatavasti muis Eesti linnades juute üldse ei olnud, sest orduvennad ei sallinud muu-usulisi omal maa-alal. Lõuna-Eestisse ilmusid juudid alles Poola valitsuse ajal, kuid pikka asu neil siin ei olnud, sest Riia linnavalitsuse õhutusel aeti 1593. a. kõik juudid maalt välja. Rootsi aja alul ei olnud siin ühtki juuti, või kui oli, siis ristituid. Juute ilmus taas, kui Rootsi ja Poola-Leedu vahel tekkis elav kaubanduslik läbikäimine. Rootsi aja lõpust on Tallinna linna arhiivis säilinud eriline juutide kohtuvande tekst. Suurenema hakkab juutide arv Vene valitsuse ajal. Juba Peeter Suur võimaldab neile kaubanduse levimiseks muuseas tulla ka Baltimaile. Peetri ajal ja hiljemgi oli n. n. kaitsejuute: keegi võimukas mees võttis juudi oma vastutusele ja sellega võimaldas tal asumise. Vene valitsejatega vaheldus alafasa ka juutide võimalus siin elada, või nad pidid minema tagasi „juudi tsentri“. 1742. a. anti käsk, mille põhjal Venemaalt aeti välja kõik juudid. Kes jäid, need pidid elama pörandal. Hiljem hakkas juute taas siia valguma. Juudi siirdlased olid enamasti käsitöölisi ja rändkaupmehi. Tuldi Poolast, Leedust ja Kuramaalt. Kohalikkude elanikkudega juudi immigrandid said läbi vaenuta, kuigi vahel mõni pidi minema ristiisku. Möödunud sajandi 30. aastail antakse juudisoost haigetele luba tulla end arstima Tartu ülikooli kliinikutesse. Esimene juudi üliõpilane Tartus oli Aleksander Wulfius, keda kristlikkudeski ringides tuntakse tähtsa tegelasena Tartu linna ajaloos.

Præguste Eesti juutide otsesed esiisad on nikolai-aegsed soldatid ja n. n. kantonistid. 1828. a. oli Tallinnas umb. 500 juudi kantonisti. Neist muutus enamik kristlasiks, kuid mõnikümmend siiski säilis juudina. Pärast teenistusaega anti nikolai-aegsetele soldatitele ja kantonistidele luba jääda asuma perega või asutada pere. Nii oli 1856. a. Tallinnas umb. 50—60 juudi perekonda. Asutati väike koguduski, mille sünagoog oli Kaasani kiriku lähedal. Aja jooksul tuli sinna ka juudi käsitöölisi, kes asutasid teise koguduse. Nende sünagoog asus endise Täituru veeres. 1865. a. anti määrus, mis võimaldas juutidele elamise muuseas ka praeguses Eestis. Sest ajast hakkavad juudi kogudused suurenema silmanähtavalt. Pärast seda, kui 1876. a. saadi luba muretseda kinnisvara, muutus siirdlaste majanduslik seisukordki kindlaks.

Tartu juudi kogudus asutati 1859. aastal. Asutajateks oli 10 pikolai-aegsete soldatite peret. Juutide arv kasvas Tartus nii jõudsasti, et 1866. a. oli juba 60 peret ja kümme aastat hiljem 150. Järgmisel aastal anti palvekiri sisse sünagoogi ehituse loa saamiseks, kuid seda ei antud; lubati ehitada vaid palvemaja. Aleksander II valitsuse ajal oli juutidel suuri lootusi õiguste saamiseks, ent asjaolud kujunesid hoopis vastupidiseiks. Pärast Aleksander II tapmist algas kõikjal Venemaal äge juutide tagakiusamine, muide ka praeguses Eestis. Eriti palju juute saadeti välja Tallinnast ja vähemaist linnadest. Tartus olid suhted teissugused. Politseimester E. Rast oli juudisõbraline ja nii said paljud võõradki juudid Tartus peavarju. Tartu juutide arv siiski ei suurenenud, sest palju endisi elanikke siirdus Ameerikasse.

Väiksemaid linnadest on vanimad teated juutidest Pärnust, kellel olid elavad kaubanduslikud suhted Poolaga ja Leeduga. Juba XVI sajandi lõpus oli Pärnus juute, kuigi kindel juudi asundus tek-

kis alles XIX sajandi keskpaigu 10 soldati perekonnast. Samal ajal tekkisid juudi asulad ka muusse linnadesse. Suhteliselt kõige enam juute oli Rakveres, ehk küll rakverlased olid alguses täiesti juudi-vaenulised. Esimesile siirdlasile ei andnud kahe aasta jooksul keegi ulualust; juudid pidid elama taludes väljaspool linna. Rakverlasil olnud kindel usk, et juutidel kasvavad sarved peas ja imestusel ei olnud lõppu, kui nähti, et juut on tavalise inimese sarnane. Aleksander II surmale järgnenud raskeil ajal rändas 95 prots. Rakvere juute Ameerikasse.

Nagu öeldud, olid esimesed juudi siirdlased nikolai-aegseid soldateid ja käsitöölisi, seega vaeseid inimesi. Raske majanduslik seisukord oli põhjuseks, et igasugune vaimuolu oli kõige madalamal astmel. Praegugi veel on juudi vanema põlve hulgas suur hulk analfabeete. Ainuke haridusallikas oli vaimulik kool — h e d e r, kus m e l a m e d, mõni erusõdur, andis algteateid usuõpetuses ja lugemises. Kristlikkudesse koolidesse juudid oma lapsi ei pannud. Esimene juudi kool asutati Tartus. Selle peaülalpidaja oli 1875. aastal Poola ja Leedu juudi üliõpilaste asutatud „Unterstützungskasse für unbemittelte Studierende zu Dorpat“. Selskondlik elu hakkas avalduma enne kõike sionistlikus liikumises ja huvi kasvamises kogudustöhe. Ilmalikud, s. o. haridus- ja poliitilised organisatsioonid tekkisid alles pärast 1905. aastat. Maailmasõja aastaid võib pidada Eesti juutide ärkamisajaks. Siis tuli „juudi tsentrist“ uut värsket verd, ärkas tõhusam rahvuslik liikumine ja süvenemine juudi kultuuri.

Kui Eesti sai iseseisvaks, said siinsed juudid teiste kodanikkudega ühevääriliseks, kuid ühtlasi oldi kistud lahti juudi keskest, mis asjaolu andis põhjust karta peatset ümberrahvustumist. Seisukorra arutamiseks kutsuti Tartusse kokku konverents 10. dets. 1918, kuid enamlaste lähenemise pärast ei saanud sellest asja. Selle konverentsi ülesanded teostas järgmine, mis oli aasta hiljem. Vahepeal oli Tallinnas asutatud Juudi Rahvuslik-politiline Komitee, kellel oli sama suund, nimelt organiseerida juute, võtta vastav seisukoht Eesti poliitilises ja seltskondlikus elus, võidelda antisemitismi vastu, selgitada Eesti riikkondsusse kuuluvus jne. Puudutades antisemitismi peatub autor pikemalt sellel küsimusel. Võib öelda, et Eestis ei ole riiklikku antisemitismi ja seltskondlikki on juhuslik ning omane vaid mõnele kihile. Eesti iseseisvuse ajal on ainult paaril korral avaldunud juudivaenlikkus, nimelt Narvas tol ajal, kui seda pommitasid enamlased, ja hiljemini peamiselt ajakirjanduses. Et antisemitlikul kirjandusel pole suurt asu, osutab paari sellesuunalise ajakirja lühike iga.

Lühidalt puudutades juudi noorsooliikumist ja ajakirjandust Eestis, lõpetab autor teose kultuurautonoomiaga, mille nõukogu avati 6. juunil 1926. aastal. Kultuurautonoomia on andnud juutidele laialisema poliitilise ja kultuurse vabaduse, kui seda on kuskil mujal.

Oleks vist tarbetu peatuda pikemalt teose teaduslikul küljel; see kuuluks pigemini juudikeelsesse arvustusse. Autori esikteosena on raamatul mitmeid ebakohti; kogu töö tundub konspektina. Siiski on suudetud hankida ja järjestada palju huvitavat ajaloolist materjali koguduste ja linnade arhiividest, üksikuilt isikuilt ja vastavast kirjandusest.

P. Ariste-Berg.

Lisandusi, täiendusi ja õiendusi mõnede kirjutiste kohta „Eesti Kirjanduses“ a. 1925, 1926 ja 1927.

Ajakirja „Eesti Kirjanduse“ mitmete ülesannete seas on üks tähtsaimast olla võimalikult täieliseks Eesti ajaloo — eriti kirjandusajaloo — arhiiviks, varasalveks, koonduskohaks ning panipaigaks kõigile sugetele, mis kuidagi võiksid valgustada meie rahva minevikuolusid ja sündmusi ta arenemiskäigus, kõigepealt kirjanuduslikku nähtuste suhtes. Ajakiri peab kujunema ajajooksul nagu magasiniks, kust edaspidised uurijad võiksid leida tarvilisi teateid oma teotsemise alal.

Et asi nõnda, tuleb hoolitseda, et koondatud kirjeldused ja teated oleksid võimalikult täielikud ning täpsad, nii et nendest loodav kujutus saaks kõigiti töepärane ja igakülgne ning edaspidistel uurijatel oleks võimalus nende najal nähtusi kaaluda asjalikult ja erapooletult. Seda sihti on ajakirja toimetuse ka tööpoolest hoolsalt silmas pidanud, mille värskemaks tõenduseks on hiljuti ilmunud C. H. Niggoli mälestuste avaldamine.

Siin kirjeldatud asjaolu tõttu usaldan omalt poolt tuua mõned asjalised lisandused ja märkused „Eesti Kirjanduses“ paari viimase aasta jooksul ilmunud kirjutistele, mis minu arvates on tarvillikud. Olen seni oodanud, et seda vahest teeks keegi teine enam autoriteetlik isik. Kuid et seda pole sündinud, võetagu heaks minu mälestustes püsinud sugemed ja enda nähtud tõsiolud kõnesolevate asjade kohta.

I.

Prof. M. J. Eiseni kirjutisest „Kodumaa kloostrid“ (E. Kirjandus 1925 nr. 1—6).

Juba kirjutise pealkiri ütleb, et autor on siin kõneks võtnud ajalooliste kloostrite kõrval ka rahvaluulelised, ning viimastel on arvu poolest suur ülekaal. Nende kohta saadud teateid hinnates öeldakse tabavalt, et „rahvaluule kloostrite tekitamises heldeid kätt on üles näidanud“, ning et „rahvas vanal ajal kloostri nime sõna lalemas tähenduses tarvitas, kloostriks hüüdes ka kohta, kus ainult mõned mungad ajuti asusid.“ Nii see on. Kuidagi ei saa mõelda, et kloostrid meie maal nii palju oleks leidunud, kui rahvaluule sellest teab kõnelda: autoril saadud teadete järele 67. Kloostrid polnud ju ometi mingid küüni laadi ehitised, mida kerge vaevaga ning väikese kuluga saadi püstitada, vaid nende asutamine nõudis rohket hoolt, kulu ja vaeva. Sel põhjusel peab küll kaugelt suurem osa „rahvaluulelisi“ kloostrid tööpoolest luulevalda liigitama.

Nimelt oma kodukihelkonna — Eesti kagupoolsema osa, Vastseliina — kohta võin küll kindlalt öelda, et mõlemad mainitud kloostrid: Vastseliina ja Misso vallas (v. „E. Kirj.“ 1925, lk. 249) on olnud „olemata suurused.“ Vastseliina valla kloostri jutul on ometi omakohast tõepõhja all. Katoliku ajal on seal tööpoolest leidunud kirik (nüüdsest kirikust umbes 8 km lõunapool), millest küll ajalooramatutes pisemat jälge pole olemas (vahest on ta püsinud ainult lühemat aega ja igatahes saanud mõne venelaste sõjakäigu ohvriks hiljemalt 1558. a. Liivi-Vene sõjas). Aga kiriku kohal on tänini alles püsinud mõningad alusmüüri jäänused, kohanimedeks on Kirikumägi ja järvele, mille ääres kirik seisnud, on sest saadik nimeks jäänud „Kirikumäe järv“, mida nimetust kannab ka selleligidane küla. — Nagu mitmete muude kadunud linnade ja kirikute kohta on ka siin rahvasuu loonud legendi, et vaenlase tulekul olevat kirikukellad järve ära peidetud, kuhu nad jäänudki, sest peitjad saanud sõjas surma ning nii ei leitud kelli enam üles.

Kuna siis Kirikumäel kiriku olemine on tõsiasi, ei saa kuidagi oletada seal kloostrit asumist, sest selleks puudusid siin Vene piiri lähedal maakohal kõik eeldused.

Omakohast andis Kirikumäe olnud kloostrit jutt vististi põhjust säärase jutu tekkimiseks. Misso valla Hino järve läheduses olnud „kloostrit“ oletamiseks. Seda tõendab kaudselt, et kellade järve uputamise lugu Kirikumäelt ka Missole on laenatud. Kuidagi ei või oletada, et Missol oleks asunud mingi „Püha-Brigitta“ kloostriseaduste järelmine ühisklooster, sest seda liiki kloostrid tekkisid alles katoliku aja lõppjärgul ning Eestis pole nendest teisi teada kui Tallinna ligi Pirital. Kaugole piirimaale Missole ei võinud see kloostritüüp iganes küündida. Ainult seda võiks oletada, et Missol vahest ajutiselt asusid mõned mungad, kes omale elatust nõutasid muuseas ka kalarikkast Hino järvest, missugusest asjaolust siis võis sigida rahvajutt kloostrit olemisest.

Kirjeldatud põhjustel peab küll ka Irboska lähedase Mala kloostrit olemist pidama õige tuuliseks. Sest kuna juba Irboskas Petseri abiklooster oli, polnud mingit tarvidust lähikonda Malale veel teist asutada. Seal leiduvad „paekivist varemed“ võivad olla mingi muu ehitise jäänused, kuid mitte kloostrit päralt. Arvesse võtta tuleb sedagi, et Poola kuninga Stefan Bathöry sõjakälgust Pihkva ja Petseri alla on olemas kaunis tõelised kirjeldused; oleks sel puhul Mala klooster „võidetud ja hävitatud“, oleks sellest küll ka ajaraamatutes midagi mainitud.

Petseri kloostrit kirjelduse kohta („E. Kirj.“ 1925, lk. 247) sooviksin omalt poolt juurde märkida, et seal leidub peale tarvitusel oleva viie kiriku veel kaks endist, mis harilikult on tühjad, kuid mõnel erijuhumil viiakse sinna muudest kirikutest pühad pildid ja muud kirikutarbeasjad ning siis peetakse sealgi jumalateenistusi. (Petseri ajaloo lisanduseks olgu öeldud, et seal sõditi ka veel Põhjasõja ajal.)

Petserlaste (ja üldiselt setude) rahvakangelase „Vägimehe“ (vastab eesti Kalevipojale) varjusurmas olemise kohta on rahvasuu loonud hästi värvika kujutuse, mis sarnaneb rohkelt saarlaste Suure Tõllu looga. Vägamees teinud oma eluajal kanget tööd, pärinud selle eest aga ka mehiste palka; eriti kulutanud ta oma käikudel liiga palju saapaid. Seda pannud isandad pahaks ja ulatanud temale korra uute saabaste asemel „päädikud“ (vanade säärttega) saapad. Niisugune kitsidus aga vihastanud vägameest nii, et ta südamehälega magama heitnud — töötades, et ta alles siis üles ärkab, kui „veri Mäeväravast sisse jookseb.“ Kõnesolev „Mäevärav“ on kloostrit „püha värav“, kust kaudu kloostrisse linna poolt sisse käiakse, kuna teine „alumine värav“ leidub kloostrit orus, sealt läbi voolava ojakese ääres: see on ainult majanduslikeks tarvidusteks.

Petseri klooster üldiselt, eriti aga ta „Püha värav“, on sõna täies mõttes kõige parem meie maa „vabaõhu-muuseum“. Ta näitab endas keskaegset elu ning olu nüüdki veel kaunis täielises tõetruuduses, kuna klooster oli ühtlasi ka täieline sõjakindlus (loss), varustatud kõrgete müüride ja tornidega ning ümbritsetud vallikraaviga (vilmane on nüüd küll väga ära vajunud, ainult väike osa on alles). Värav on aga püsinud kõlgiti samasugusena, kui ta oli aastasadade eest: õieti tugevad ja paksud ukSED üldiselt rautatud, sees kanged palgid riiviks, ees hiiglasuur lukk, lukukoha kõrval väike luuk-auk, mille kaudu sisselaskmist soovijal väravavahiga kõnelda tuli ning tubli eksam läbi teha, enne kui värav ta ees avanes.

(Järgneb.)

H. Prants.

Üleskutse.

Teatavasti on Akadeemilisel Ajaloo-Seltsil teoksil Eesti Biograafiline Leksikon, millest ilmunud seni I ja II vihk. Leksikon esitab tähestikulisel järjekorras kõigi nende isikute elulood ja võimalikult ka hinnangud, kes Eesti ajaloolises arengus mingit osa etendanud, alates XIII sajandist ja lõpetades käesoleva ajaga. Et niisugune käsiraamat ajalooteaduse ja üldse rahvusliku kultuuri seisukohalt omab suurt tähtsust, on toimetuse suurima hoolega püüdnud rõhku panna andmete täpsusele ja sisulisele erapooletusele.

Käesolevaga pöördub leksikoni toimetuse kõigi asjast huvitatute poole palvega teatada temale oma arvamist selle kohta, kas oleks tarvilik lisaks I ja II vihkus (tähed A—M) ilmunud biograafiiale täiendusosas veel mõningaid elulugusid avaldada, ja jaataval korral — missuguste isikute elulood võiksid arvesse tulla; samuti — missuguste isikute elulood peaksid käsitlust leidma järgnevais vihkudes (M-tähest kuni tähestiku lõpuni). Ühtlasi palub toimetuse lugejaid teatada temale leksikoni I ja II vihkus märgatud eksimusist, ebatäpsusist ja üldse puudusist, kui niisuguseid peaks leiduma. Kõik parandus- ja täiendusettepanekud kaalutakse läbi toimetuse koosolekuil ja võetakse võimaluse järgi arvesse. Seni ilmunud elulugude kohta käivad parandused paigutatakse teose lõpul ilmuvasse täiendossa. Igasuguste ettepanekute eest on toimetuse saatjale juba ette tänulik.

Kirjad palutakse aadressida Eesti Biograafilise Leksikoni toimetuse nimele Eesti Kirjanduse Seltsi (Tartu, postkast 25).

Tänuavaldus ning teadaanne.

Mag. E. Enäjärvi tänab kõiki neid Eesti korjajaid, kes temale on lahkelt saatnud väärtuslikke rahvamängude-ülestatendusi, ja kavatseb selle aasta lõpul Eesti Kirjanduses avaldada aruande saadud materjali kohta.

Kuna mag. Enäjärvi praegu ning edaspidi, kuni s. a. oktoobrikuuni, töötab Inglismaal, saab ta jälle Eesti materjale töötlemata hakata alles pärast kodumaale tagasi jõudmist, nii et käesoleva suve jooksul ning sügisel temale saadetud materjalid ei jääks igatahes mitte hiljaks.

Toim.